

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΜΗΛΙΩΝ

ΜΗΛΙΑΚΑ

ΤΟΜΟΣ Γ΄

ΑΘΗΝΑ 1989

**ΤΟ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
ΤΟΥΡΚΙΑΣ – ΒΕΝΕΤΙΑΣ (1645-1669) ΚΑΙ ΟΙ
ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ
ΕΠΙΣΚΟΠΕΣ**

Ο βενετοτουρκικός πόλεμος τῶν ἐτῶν 1645-1669, μέ κύριο πεδίο διεξαγωγῆς του τήν Κρήτη, εἶχε καταστροφικές ἐπιπτώσεις καί στόν αἰγαιακό χῶρο, ιδιαίτερα μάλιστα στό στρατηγικῆς σημασίας κυκλαδικό σύμπλεγμα, τόσο ἀπό τούς διερχόμενους ἢ τούς πολεμικούς στόλους πού στάθμευαν σ' αὐτό, ὅσο καί ἀπό μωαμεθανούς καί χριστιανούς πειρατές καί κουρσάρους πού χρησιμοποιοῦσαν τά λιμάνια τῶν νησιῶν σάν ὀρμητήριά τους. Κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου οἱ νησιῶτες ὑπέφεραν τά πάνδεινα καί μόνο ἡ καρτερικότητα καί ἡ Πίστη τους, ἀλλά καί ἡ ὀξυδέρκεια καί διπλωματικότητα σπουδαίων πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν ἡγητόρων, πού ἔτυχε νά διακριθοῦν τότε ἀνάμεσά τους, συντέλεσαν στήν ἐπιβίωσή τους ὡς (ἐλληνορθόδοξου, ιδιαίτερα) λαοῦ μέ τίς, κατά τό δυνατό, λιγότερες ἀπώλειες. Ἡ διαπίστωση, μετά ἀπό ἐκτεταμένες καί συστηματικές ἔρευνες, «ὅτι ἡ “τουρκοκρατούμενη” νεοελληνική κοινωνία δέν ἦταν μιά ἀπολιτική, θρησκευτική κοινότητα ἰσοδούλων, ἀλλά διαφοροποιημένη πολιτική κοινωνία μέ θεσμική συγκρότηση» καί «ἀκόμη, ὅτι ἡ ἰδεολογία μέ τήν ὁποία λειτούργησε ἡ κοινωνία αὐτή τήν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας δέν περιορίστηκε στούς θρήνους γιά τήν “Ἀλωση”**, ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στίς κυκλαδίτικες κοινωνίες τῆς ἰστορουμένης ἐδῶ, ιδιαίτερα, ἐποχῆς, ἀλλά καί τῆς παλαιότερης.

Στίς πολεμικές συγκυρίες ἀνεζήτησα τά βασικά αἷτια τῶν ἀρχιερατικῶν ἐναλλαγῶν στίς ὀρθόδοξες ἐπισκοπές τῶν Κυκλάδων κατά τήν εἰκοσιπεντάχρονη διάρκεια τοῦ βενετοτουρκικοῦ

* Ο κ. Σίμος Συμεωνίδης εἶναι ἱστοριοδίφης.

** Δ. Γ. Ἀποστολόπουλου — Π.Δ. Μιχαηλάρη, Ἡ Νομική Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου, μία πηγή καί ἕνα τεκμήριο. Ἀθήνα 1987, σελ. 7 (Ἔκδοση Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν).

πολέμου. Πιστεύω ότι, με τη νέα αυτή τομή στο ζήτημα, την οποία επιχειρώ στηριζόμενος σε άριθμό συγκεκριμένων ιστορικών evidences που έχουν προέλθει από αρχαιακές έρευνες, αλλά και στη γνωστή μου βιβλιογραφία, επιτυγχάνεται σημαντική αποκατάσταση των επισκοπικών καταλόγων των Κυκλάδων κατά την περίοδο αυτή. Κατά την άποψή μου, ή μη αναζήτηση των λόγων που προκάλεσαν τις αρχιερατικές έναλλαγές στα πολιτικά και άλλα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην περιοχή, αλλά και σ' αυτόν τον χώρο του Οίκουμηνικού Πατριαρχείου, είναι ή αιτία που δημιούργησε τις περιπλοκές και τη σύγχυση στους επισκοπικούς καταλόγους των Κυκλάδων. Η κατάστρωση τους με τό «σύστημα» της ανάγνωσης ύπογραφών των αρχιερέων σε διάφορα έγγραφα, πολλές μάλιστα φορές χωρίς καν μελέτη του κειμένου των εγγράφων αυτών, συντέλεσε στη δημιουργία σημαντικών άποψημάτων και άπερίγραπτης άναστάτωσης.

Προκειμένου να άντιληφθώ τί ακριβώς δημιουργούσε τό πρόβλημα έπιδόθηκα στην εξέταση των διαφόρων αιτίων του με παράλληλη συγκέντρωση στοιχείων και μελέτη των παραπομπών της βιβλιογραφίας. Άποτέλεσμα της προσπάθειας είναι ή κατάστρωση της παρούσης εργασίας ή οποία, όπως πιστεύω, άποτελεί μία θετική συμβολή στην επίλυσή του. Η όλη δομή της έχει διττό στόχο: α) τη μεταφορά μας στην εποχή εκείνη, όσο είναι δυνατή μία τέτοια μεταφορά, προκειμένου να γίνουν κατανοητά τά αίτια των αρχιερατικών έναλλαγών γιατί, διαφορετικά, γίνονται άκατανόητες, και β) την κατάστρωση νέων επισκοπικών καταλόγων της συγκεκριμένης περιόδου με βάση τά νέα δεδομένα. Τά τελευταία αυτά παρέχουν ακόμη τη δυνατότητα για μία σαφέστερη άντίληψη της έλληνικής ρώμης στην πλατύτερη έννοια και δυναμική της. Με την παράθεση, τέλος, ίκανού άριθμού άποδεικτικών στοιχείων, άνακινώ, κατά κάποιο τρόπο, και ένα πολύ σημαντικό ζήτημα, εκείνο των σχέσεων καθολικών και όρθόδοξων. Έχω πεισθεί άπόλυτα (και από τά άλλα στοιχεία που γνωρίζω, αλλά παραλείπω για να μην κάνω κατάχρηση του χώρου) ότι οι σχέσεις αυτές δέν ύπηρεξαν ποτέ αγαθές, όπως θέλουν να εμφανίζουν κάποιοι συγγραφείς θυσιάζοντας στο σκοπό την ψυχή της Ιστορίας που είναι ή Άλήθεια. Άν πράγματι ήταν αγαθές, ό όρθόδοξος έλληνισμός δέν θά είχε επιδιώσει. Είχα την ύπομονή να συγκεντρώσω σε πάμπολλες σελίδες όλους τους περιφρονητικούς χαρακτηρισμούς για τους Έλληνες που περιλαμβάνονται σε πολυάριθ-

μα ιστορικά έγγραφα πού έχουν συντάξει διάφοροι, κληρικοί και λαϊκοί, καθολικοί συντάκτες. Και τούτο, γιατί μέσα απ' αυτούς ξεπηδούν συνήθως τὰ ακριβῶς αντίθετα, ὅπως ἡ καρτερία, ἡ ἔμμονή, ἡ ἔφηση γιὰ μάθηση καὶ πληροφόρηση, ἡ ἐπίγνωση στήν καταγωγή καὶ τήν Ὁρθοδοξία, ἀκόμη καὶ ὁ ρομαντισμός γιὰ τήν ἀπελευθέρωση κ.λπ., ἀτόφιός δηλαδή ὁ πραγματικός ἑλληνικός χαρακτήρας σέ ὄλο τό μεγαλεῖο του.

Στήν ἔννοια ὅτι οἱ σχέσεις τῶν δύο δογμάτων στίς Κυκλάδες δέν ὑπῆρξαν ποτέ ἀγαθές, δέν περιλαμβάνεται φυσικά ἡ διαρκῆς δυναμική πολεμική, ἀλλά ἡ μόνιμη καχυποψία καὶ ἡ ἀτελεύτητη ἀπέχθεια πού ἐκδηλώνονταν σέ πολεμικό μένος ὅταν τό ἀπαιτούσαν οἱ περιστάσεις. Κι αὐτές φάνηκαν ἀρκετές φορές. Ἡ ὀρθόδοξη ἑλληνική θέση, θεμελιωμένη στή μνήμη ἑνός μακραίωνος παρελθόντος Καθολικῆς καταδυναστευσης, δέν μποροῦσε καὶ δέν ἦταν δυνατόν νά εἶναι θέση σύμπνοιας μέ τή δογματικά ἀντίθετη κοινότητα, ἐνώπιον μάλιστα καὶ τῶν ἐκάστοτε γεγονότων πού προμήνυαν, λίγο-πολύ, μία Λατινική «επιστροφή», ὅπως τότε, κατὰ τήν ἱστορουμένη ἐποχή τοῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου. Σέ περιστάσεις δύσκολες οἱ ὀρθόδοξοι Ἑλληνες ἀκολούθησαν τήν πολιτική τῶν δῆθεν «ἀγαθῶν σχέσεων» μέχρι νά παρέλθουν οἱ δυσχέρειες.

Μαρτυρίες γιὰ τίς σχέσεις τῶν δύο κοινοτήτων ἔχει συγκεντρώσει ὁ Σιμόπουλος*** καὶ ἄλλες, ἀπό τίς δικές μου ἔρευνες, θά δώσω παρακάτω. Γιὰ τή στήριξη τῶν ἀναλύσεων πού ἐπιχειρῶ, παραθέτω τόσο τὰ βιβλιογραφικά στοιχεῖα, ὅσο καὶ τίς ἀναφορές τῶν Πηγῶν, εἴτε οἱ τελευταῖες δίνονται αὐτούσιες στό παράρτημα ἐγγράφων, εἴτε ἀποσπασματικά μέσα στό κείμενο τῆς μελέτης. Πρέπει ἀκόμη νά διευκρινίσω ὅτι τὰ ἱστορικά ἐγγράφα, ὅσα εἶναι γραμμένα στήν ἑλληνική γλῶσσα, τὰ παρουσιάζω μέ ἐλάχιστες ὀρθογραφικές διορθώσεις καὶ κάποια ἀποκατάσταση στίς σίξεις, ὅσα δέ εἶναι στήν ἰταλική τὰ ἀποδίδω σέ ἐλεύθερη μετάφραση στά ἑλληνικά, ἀλλά μέ μεγάλη φροντίδα στήν ἀκριβή μεταφορά τῶν ἐννοιῶν τους. Τὰ ἱστορικά ἐγγράφα προέρχονται ἀπό τὰ Ἀρχεῖα:

*** Κυριάκου Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιώτες στήν Ἑλλάδα 333 μ.Χ. - 1700, Ἀθήνα 1972 (Β' ἔκδοση), σελ. 146 ἑπ.

α) Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Γ.Α.Κ.) β) Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη.
Τμῆμα Χειρογράφων (Ἐθν. Βιβλιοθήκη), γ) Archivio di Stato di
Venezia (ASV) καί, κατὰ κύριο λόγο, ἀπὸ τὸ δ) Archivio della
Sacra Congregazione de Propaganda Fide (SCPF).

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΥΚΛΑΔΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

I. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΝΗΣΙΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Ἡ κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στίς Κυκλάδες πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, σέ ὅλους σχεδὸν τοὺς κοινωνικοὺς τομεῖς, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἔντονη ἑλληνικότητά της. Διοίκηση, ναυτιλία, βιοτεχνία, ἐμπόριο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφυπνιζόμενη Παιδεία, εἶχαν περιέλθει σέ ἑλληνικά χέρια ἢ βρισκόνταν ὑπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχο τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία διακρίνεται στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ ἀγῶνα, ἥδη ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα, μετὰ μιά μακροαίωνα καταπίεσή της ἐπὶ φραγκοκρατίας. Στούς κόλπους της ἔχουν ἀφομοιωθεῖ ἑκατοντάδες καθολικοὶ σέ ὅλα σχεδὸν τὰ νησιά, σέ τέτοιό μάλιστα βαθμὸ, ὥστε το λατινικὸ στοιχεῖο, ἀποτελούμενο ἀπὸ κάποια κατάλοιπα τοῦ φραγκικοῦ παρελθόντος, νὰ ἔχει συρρικνωθεῖ στὸ ἐλάχιστο¹. Μόνο στὴ Σύρα, «τό νησί τοῦ πάπα», οἱ ὀρθόδοξοι ἀποτελοῦσαν μιά ἀσήμαντη μειονότητα, ὁμῶς πάντοτε ἀμετακίνητη στὴν πίστη καὶ τὴν ἑλληνικότητά της². Ἀξιόλογες καθολικὲς κοινότητες ὑπῆρχαν μόνο στὴ βενετοκρατούμενη Τήνο, στὴ Νάξο³, στὴν Πάρο καὶ στὴν Σαντορίνη. Στὰ ὑπόλοιπα νησιά, Μῆλο, Κίμωλο, Σίφνο, Σίκινο, Φολέγανδρο, Μύκονο, Κέα, Κύθνο, Ἄνδρο, Ἴο, Σέριφο κ.λπ. οἱ καθολικὲς

1 Ἀποστ. Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1968, τόμ. Γ΄, σελ. 408 κ.ἐπ. Β. J. Slot, Καθολικαὶ Ἐκκλησιαὶ Κιμῶλου καὶ τῶν πέριξ νήσων, στὰ Κιμωλιακά, Ἀθήναι 1974, τόμος Ε΄, σελ. 55 κ. ἐπ. καὶ σέ ἀνάπτυπο.
2 Βακαλόπ., Γ΄ σελ. 409.

3 Ὁ Ἱερεμίας Βαρθαρίγος, μητροπολ. Παροναξίας, πρὸς τὸν Γραμματεῆ τῆς Προπαγάνδας Fr. Ingoli, 25 Μαΐου 1629, ἔγραφε γιὰ τίς διαφορὲς τοῦ μέ τὸν καθολικὸ συνάδελφου του Raphael Schiattini καὶ τόνιζε: «Ἐγὼ ἔχω ὑπὸ τὴ διοίκησή μου τέσσερα νησιά, Νάξο - Πάρο - Ἀντίπαρο - Μύκονο καὶ δέκα χιλιάδες πιστοῦς, ἐνῶ ἐκεῖνος (ὁ Schiattini) ὄχι περισσότερους ἀπὸ τριακόσιους» (SCPF/SOG 114, 183^f-184^v, βλ. καὶ Giorgio Hofmann, Vescovadi Cattolici della Grecia, IV Naxos, Roma 1938).

κοινότητες ήταν ολιγάριθμες ή έντελως άνύπαρκτες⁴. Όσοι νέοι καθολικοί μέτοικοι έρχονταν κάθε τόσο να προστεθοῦν σαυτές, έμποροι ή συνήθως πειρατές, πολύ γρήγορα τίς έγκατέλειπαν όταν παντρεύονταν Έλληνίδες, παρά τήν αντίδραση και τών δύο Έκκλησιών για τούς γάμους αυτών.

Η έποχή χαρακτηρίζεται άκόμη από μία γενική πρόοδο σέ όλους τούς τομείς πού ήταν, κατά κύριο λόγο, έργο τών οικονομικών παραγόντων τών νησιών, κυρίως τών εμπορών. Άρκετοί από αυτούς υπήρξαν φωτισμένες προσωπικότητες και άναδείχθηκαν, μέ τήν πολυσχιδή δραστηριότητά τους, σέ πραγματικούς ήγέτες και αξιόλογους πολιτικούς ή διακεκριμένους διπλωμάτες, τόσο οί έπιτόπια μετερχόμενοι τό έργο τους, όσο και οί έγκατεστημένοι στην ΚΠολη ή τή Βενετία. Άναφέρεται λ.χ. ό Νάξιος Δημήτριος Κομνηνός ως «διάσημη προσωπικότητα με κύρος μεταξύ τών έξεχόντων στην ΚΠολη», ό όποίος συμπαραστέκονταν πάντοτε τή γενέτειρά του στα διάφορα ζητήματά της⁵, ή ό Άντριώτης Νικολός Κοντόσταυλος στή Βενετία, όπου πρακτόρευε τό κυκλαδικό έμπόριο και ρύθμιζε ζητήματα τών νησιών μέ τίς άρχές τής Γαληνότατης ή μέ τό Βατικανό⁶. Μεταξύ τών εμπορών αυτών κορυφαία φυσιογνωμία, πολύ μάλιστα γνωστή και στό τότε διεθνές προσκήνιο, είχε άναδειχθει ό Βασίλειος Λογοθέτης μέ

4 α) Στή Σίφνο υπήρχαν περί τό 1645 «μόνον έπτά ψυχαι του καθολικού δόγματος» γιατί μετά τήν άναχώρηση τών άρχόντων Γαζαδίνων τό 1617 «σχεδόν όλοι έδώ ήσπασήσαν τό ελληνικό δόγμα» β) στό Θερμιά «παραμένει ένας λατίνος» και γ) στην Κέα «λατίνος είναι ό υιός του κονσόλου τής Βενετίας και ό κονσόλος τής Γαλλίας μέ τήν οικογένειάν του έκαμε καθολικήν όμολογίαν πίστεως και τήν διατηρεί έξομολογούμενος πάντοτε εις έμέ, παρ' όλον ότι άκολουθει τό ελληνικό δόγμα» έγραφε σέ άναφορά του 1650 ό δικάριος Σίφνου-Κέας-Θερμιών. Ό ίδιος γνωστοποιούσε ότι οί όρθόδοξοι στή Σίφνο ήταν περίπου 4.000, στό Θερμιά 2.000 και 1.500 στην Κέα (B. J. Slot, ό.π., σελίδες 114-121). Στά 1652 ό καθολικός άποστολ. επισκέπτης φρά Άbernardo da Parigi έγραφε για τήν κατάσταση τής καθολικής κοινότητας Άνδρου: «Οί λατίνοι, άποκλεισμένοι από κάθε πνευματική βοήθεια, θά έξαναγκασθοῦν νά έγκαταλείψουν (τό δόγμα τους) ή μάλλον νά προσχωρήσουν στό ελληνικό. Μ' αυτόν τόν τρόπο θά γίνουν όλοι Έλληνες, όπως σέ άλλα μέρη, όπου, ενώ ό περισσότερος πληθυσμός τών κατοίκων ήταν λατινικός, σιγά-σιγά απέμειναν όλίγοι ή κανένας μέ τό νά γίνουν Έλληνες...». (SCPF/SOCG. 187, 575^R).

5 SCPF/SOCG. 275, 57^{RV}.

6 Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Οί Κοντόσταυλοι τής Άνδρου και ό Άγιος Γεώργιος Καθολικών τής Σύρου, στό Κυκλαδικά Θέματα, Α' (1985), τεύχος 6, σελίδες 346-351.

έδρα τή Σίφνο. Φανατικός ὀρθόδοξος, ἀλλά καί «προστάτης» τοῦ καθολικισμοῦ στίς Κυκλάδες, πρόξενος τῆς Γαλλίας καί ἄλλων δυτικῶν δυνάμεων, ὑπῆρξε ὁ ρυθμιστής τῶν νησιωτικῶν ὑποθέσεων, στήν κυριολεξία ὁ Διοικητής τῶν Κυκλάδων γιά τριάντα τοῦλάχιστον χρόνια (1630-1659). Μέ τήν εὐφυΐα πού τόν διέκρινε, εἶχε ἐπιτύχει νά εἶναι φίλος καί ἔμπιστος τῶν μεγάλων βεζύρηδων καί τῶν Τούρκων ναύαρχων πού τόν ἐκτιμοῦσαν ιδιαίτερα. Σημειώνεται στίς πηγές: «Ἐπί τῆν Κωνσταντινούπολη παρέχουν τή δύναμη στόν κ. Λογοθέτη νά ἔχει λόγο σέ ὅλα τά ζητήματα τοῦ Ἀρχιεπελάγου· εἶναι ἀντιπρόσωπος τοῦ Τούρκου ἀρχιναύαρχου, δηλαδή τοῦ καπουδάν πασᾶ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔχει ἀναθέσει τή φροντίδα γιά τή συγκέντρωση ὅλων τῶν φορολογιῶν ὡς πρόσωπο ἔμπιστο σέ ὅλους τούς προκρίτους»⁷. Ὁ ἴδιος ὁ Λογοθέτης, σέ ἐπιστολή πρὸς τόν ἡγούμενο τῆς μονῆς Πάτμου τοῦ ἔγραφε (3 Σεπτ. 1643) πῶς ἀδυνατοῦσε νά τόν ἐπισκεφθεῖ, μολονότι τό ἐπιθυμοῦσε πολύ, λόγω τῶν μεγάλων κρατικῶν ἀσχολιῶν του, ἀλλά καί τῶν ὑποθέσεων ὅλων τῶν νησιῶν: «...δέν ὀρίζω τοῦ λόγου μου (δηλ. δέν ὀρίζω τόν ἑαυτό μου), διά νά ἐσκλαδῶθηκα ὄχι μόνο εἰσέ ὑπηρεσίες τῶν ἀφεντάδω(ν), μας, μά ἀκόμη καί τῶν νησιῶν ὁλωνῶ...»⁸. Ἀλλά καί κατά τόν πόλεμο διατήρησε τήν αἵγλη του ὁ Λογοθέτης, γιατί εἶχε καταφέρει, ὅπως ἔγραφε ὁ ἀποστολικός ἐπισκέπτης φρά Bernardo da Parigi, πού ἐπισκέφθηκε τή Σίφνο τόν Αὐγουστο τοῦ 1652⁹, «νά διατηρεῖ ἄριστες σχέσεις καί μέ τούς δύο, Βενετούς καί Τούρκους,... γιατί ἐξυπηρετεῖ καί τούς μέν καί τούς δέ». Ἄλλωστε, τό γεγονός ὅτι ὁ καπουδάν πασᾶς, ὅταν γύριζε ἀπό τήν Κρήτη στήν ΚΠολη στά 1654, σταμάτησε στή Σίφνο, συναντήθηκε μέ τό Λογοθέτη καί τοῦ ἀνέθεσε νά διαπραγματευθεῖ μέ τούς Βενετούς, γιά λογαριασμό τῆς Τουρκίας, τούς ὄρους γιά τή σύναψη εἰρήνης καί τερματισμοῦ τοῦ πολέμου¹⁰, φανερώνει πόσο σπουδαῖος καί σημαντικός ἦταν πράγματι ὁ ἄνθρωπος αὐτός. Πέρα ἀπό τίς ἐπιγαμίες συγγενικῶν του προσώπων μέ μέλη διακεκριμένων οἰκογενειῶν τῶν ἄλλων νησιῶν (Κοτάκηδων τῆς Μήλου, Κοντόσταυλων τῆς Ἄνδρου,

7 Ἐπιστολή 4-5-1643 δικαρίου Σίφνου Μάρκου Πόλλα (SCPF/SOCG. 39, 416^{RV}).

8 Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Ἡ Κυρία Βρυσιανή (Τά νεώτερα ἱστορικά στοιχεία), Ἀθήναι 1981, σελίδες 15 καί 50.

9 SCPF/VISITE 31, 59^R ἐπ.

10 Βακαλόπ., Γ', σελ. 499.

Ἀλιπράντηδων τῆς Τήνου, Ρόζα τῆς Χίου κ.ἄ.)¹¹, ἐξαγόραζε χριστιανούς σκλάβους μέ ἱκανότητες, τούς πάντρευε μέ Ἑλληνίδες καί τούς ἐγκαθιστοῦσε σέ διάφορα νησιά ὡς ἀντιπροσώπους του¹². Ἔτσι, εἶχε ἐπιτύχει νά ἐλέγχει ἄμεσα, τόσο οἰκονομικά, ὅσο καί πολιτικά, ὁλόκληρο τό Ἀρχιπέλαγος. Αὐτός καί οἱ συνεργάτες του ἔμποροι, συγκέντρωναν ὅλα τά προϊόντα τῆς κυκλαδικῆς παραγωγῆς καί ἄλλα ἐμπορεύματα, τά ὁποῖα διακινουῦσαν πρὸς τὴν ΚΠολῆ, Σμύρνη, Κρήτη, Μοριά, Μάλτα, Ἀγκόνα, Βενετία, Μασσαλία κ.ἄ., ἀπὸ ὅπου παραλάμβαναν ἄλλα εἶδη γιὰ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Ὁ πολυάριθμος ἐμπορικὸς στόλος τους καί ἐκείνος τῶν συνεργατῶν τους, παράλληλα μέ τό κυρίως ναυτιλιακὸ καί ἐμπορικὸ του ἔργο, ἔφερεν στό Ἀρχιπέλαγος, ἐκτός ἀπὸ πολύτιμες εἰδήσεις καί πληροφορίες, καί ὅλα τὰ πολιτιστικὰ μηνύματα ἀπὸ τά μεγάλα ἀστικά κέντρα τοῦ ἔσωτερου καί τῆς Εὐρώπης. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τούς ἐμπόρους τῶν Κυκλάδων ἦταν καί πρόξενοι ἢ ὑποπρόξενοι τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Βενετίας, Ὀλλανδίας κ.ἄ. Κρατῶν¹³.

Ἔτσι, ἡ ἀνάγκη διεξεργαγωγῆς τῆς ἐμπορικῆς, προξενικῆς καί κοινοτικῆς ἀλληλογραφίας, εἶχε πολὺ νωρὶς καταδείξει τὴ χρησιμότητα καί ἀναγκαιότητα τῶν Γραμμάτων καί τῆς Παιδείας γενικότερα σέ ὅλα σχεδὸν τὰ νησιά, ἰδιαιτέρα ὁμως στὰ μεγαλύτερα καί πολυανθρωπότερα. Ἀπὸ τά τέλη τοῦ 16ου αἰ., περισσότερο ὁμως κατὰ τό πρῶτο τέταρτο τοῦ 17ου, παρατηρεῖται ἡ συνεχῆς σύσταση μικρῶν σχολείων τῶν «ιερῶν γραμμάτων», μέ προτροπὴ καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τούς ἀρχιερεῖς¹⁴, ἀλλά

11 Σίμου Μιτ. Συμεωνίδη, Ὁ Νικολός Κοτάκης γαμβρὸς τοῦ μεγαλέμπορου Σίφρου Βασίλη Λογοθέτη, ἐφημ. Μῆλος, Δεκ. 1985, φ. 101.

12 Ἐπιστολὴ 10-1-1654 Βασιλείου Λογοθέτη πρὸς Προπαγάνδα, ὅπου ἀναφέρεται σέ ἀπελευθέρωση χριστιανῶν σκλάβων ἀπὸ τῆ Σικελία καί τὴν Ἀγκόνα πού στὴ συνέχεια πάντρευε (SCPF/SOCG 187, 419^R).

13 Βλ. προξένους Μήλου-Κιμῶλου τῶν χωρῶν Γαλλίας, Βενετίας, Ἀγγλίας, Ὀλλανδίας στυ Β. J. Slot, ὁ.π. σελίδες 278-281. Στὴ Σίφνο ὁ Β. Λογοθέτης, τῆς Γαλλίας, περὶ τά 30 χρόνια, ὁ διάδοχός του Pietro Rosa, τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, Βενετίας καί ὁ ἀδελφός του Henrico Rosa, τῆς Βενετίας, στὴν Κέα (SCPF/SOCG 285, 20^{RV}).

14 Βακαλοπ., Β' (1976), σελ. 305. Σέ σύνοδο πού συγκάλεσε στὰ 1593 ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Β' ὁ Τρανὸς ἀποφασίσθηκε νά μερμνήσουν οἱ ὀρθόδοξοι μητροπολίτες γιὰ τὴν ἴδρυση σχολείων «ὥστε τά θεῖα καί ἱερά γράμματα δύνασθαι διδάσκεσθαι, βοηθεῖν δέ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσιν διδάσκειν καί τοῖς μαθεῖν προαιρουμένοις». Βλ. καί Ἀρβανίτου Βασ. I., Ἡ Ἑκπαίδευση τῶν ἑλληνοπαίδων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθήνα, χ.χ. σελ. 17.

καί ἡ ἀποστολή νέων στή μεγάλη σχολεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ γιά εὐρύτερες σπουδές¹⁵. Ἀκόμη, τό φαινόμενο τῆς ἀθρόας ἀνέγερσης ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν σέ ὅλα τά νησιά ἀποδίδεται, κατά μία ἄποψη, ἐκτός ἀπό ἐμμονή στήν ὀρθόδοξη πίστη καί τόν ἑλληνισμό τῶν κατοίκων, καί σάν ἐκδήλωση ἐκπαιδευτικῆς ἑξάρσης, ἀφοῦ κάθε σχεδόν ναός ἀποτελοῦσε καί ἓνα μικρό σχολεῖο μέ δάσκαλο τόν ἐφημέριό του¹⁶.

Ἡ ἑλληνορθόδοξη ἰδεολογία τῶν νησιωτῶν διαφαίνεται ἐντονότερα ἀπό τό 1625 περίπου καί ἔπειτα, ὅταν ἄρχισε στίς Κυκλάδες ἡ προσηλυτιστική δράση τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας μέ τήν ἀναδιοργάνωση τῶν καθολικῶν ἐπισκοπῶν καί τήν ἀποστολή τῶν λεγομένων ἀποστολοῦν μισιοναριῶν. Καί οἱ τοπικές ἐκκλησίες καί οἱ ἱεραπόστολοι εἶχαν ἔργο τή συγκράτηση τῶν καθολικῶν στό δόγμα τους, τήν ἐπιστροφή ἐκείνων πού τό εἶχαν ἐγκαταλείψει καί, κυρίως, τή διδασκαλία τῶν «αἰρετικῶν» (ὅπως χαρακτηρίζαν τοὺς ὀρθοδόξους Ἕλληνες) καί τή μεταστροφή τους στόν καθολικισμό. Αὐτοί ἦταν οἱ βασικοί στόχοι τῆς νεοσύστατης τότε Ἁγίας Προπαγάνδας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅσο καί τοῦ Γάλλου βασιλεία πού τῆς συμπαραστάθηκε οἰκονομικά καί σε μορφωμένους κληρικούς καί μοναχοὺς γιά τήν ἐπέκταση τῶν πολιτικῶν καί οἰκονομικῶν του στόχων στήν Ἀνατολή¹⁷. Ἡ μαχητικότητα τῶν καθολικῶν ἱεραποστολικῶν ταγμάτων καί τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στήν ΚΠολη, ἀναστάτωσαν τότε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τήν Ὀρθοδοξία γενικότερα¹⁸ μέχρι πού προκάλεσαν τή δολοφονία τοῦ διακεκριμένου Πατριάρχου Κύριλλου Λούκαρη, τόν Ἰούνιο τοῦ 1638, ὁ ὁποῖος μέ τήν κατάρτιση καί τήν ἀγωνιστικότητα πού τόν χαρακτηρίζαν, ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στήν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τους. Στίς ραδιουργίες τῶν καθολικῶν παραγόντων τῆς

15 Μέχρι τά μισά τοῦ 17ου αἰ. εἶχαν ἀποσταλεῖ μόνο στό Κολλέγιο Ἁγίου Ἀθανασίου Ρώμης 28 μαθητές ἀπό τά νησιά τῶν Κυκλάδων, βλ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή, Τό Ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του (1576-1700), Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 161 καί Θωμά Ἰω. Παπαδοπούλου, Αἰγαιοπελατιτικὸ μαθηταὶ τοῦ ἐν Ρώμῃ Φροντιστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, στήν Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Κυκλάδ. Μελετῶν (ΕΕΚΜ), τόμ. Η΄ (1969-1970) σελίδες 484-566.

16 Μαρίας Κ. Χαιρέτη, Εἰδήσεις γιά τρεῖς μονές τῆς περιοχῆς Χανίων στίς ἀρχές τοῦ 17 αἰ., Θεσσαλίματα, Βενετία 2 (1963) σελ. 1-35.

17 Ἐλένης Ε. Κούγκου, Αἱ διωμολογήσεις καί ἡ Γαλλικὴ προστασία εἰς τήν Ἀνατολήν 1535-1789, Ἀθήνα 1967, σελ. 63 ἐπ.

18 Κούγκου, ὁ.π., σελ. 73.

ΚΠολης αποδίδεται ἡ ἀναταραχὴ πού ἐπικράτησε ἀπὸ τότε¹⁹ καὶ ἐπὶ πολλὰ χρόνια στοὺς κύκλους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ ἀλλεπάλληλες ἀλλαγές πατριαρχῶν καὶ ἐπικίνδυνη φθορὰ τοῦ πατριαρχικοῦ θεσμοῦ. Ἡ ἄμεση ἀντίδραση καὶ δραστηριοποίηση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀνέτρεψε τὰ τεκταινόμενα σέ δάρος τῆς μὲ κάθε τρόπο καὶ μέσο. Στόν κυκλαδικό χῶρο, ἰδιαίτερα, ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἐπιτόπιους «μαχητές» ὀρθόδόξους μοναχοὺς τῶν μικρῶν ἢ μεγαλύτερων μοναστηριῶν τῶν νησιῶν καὶ ὄλου τοῦ ἄλλου κλήρου, κατέφθασαν τότε καὶ πολλοὶ ἀγιορεῖτες καὶ μοναχοὶ τῆς Ἱεροσολιμῆς Ἀδελφότητος²⁰ ἢ τῆς διάσημης μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τῆς Πάτμου²¹, οἱ ὁποῖοι, τόσο μὲ τίς διδασκαλίαις τους γιὰ ἐμμονὴ στήν ὀρθόδοξη ἑλληνικὴ πίστη, ὅσο καὶ μὲ τίς δυναμικὲς συγκρούσεις τους μὲ τοὺς καθολικτικὰ ἱεραποστόλους, ματαίωσαν καὶ ἐμψύχωναν κυριολεκτικὰ ὅλα τὰ σχέδια τῶν τελευταίων παρὰ τὴ μεγάλη, πράγματι, μόρφωσή τους, τὴν ὀλιγάρκεια, τίς προσφορὲς ἱατρικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τοῦ ἄλλου ἔργου τους.

Μεγαλύτερη ἀνάπτυξη τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ θά ξέφευγε ἀπὸ τὸ ἀντικείμενό του πού εἶναι ἡ σύντομη περιγραφή τῆς κυκλαδικῆς κοινωνίας στήν, πρὶν ἀπὸ τὸ βενετοτουρκικὸ πόλεμο, ἐποχή. Ἐκεῖνο πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ἐδῶ εἶναι ἡ συμπερασματικὴ κατάληξη ὅτι τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῶν Κυκλάδων κυριάρχησε τότε στήν περιοχή μὲ τὴν πολὺπλευρὴ δραστηριότητα καὶ πρόοδό του, πέτυχε μὲ σύστημα τὴν ἀποδυνάμωση τοῦ ἀντίπαλου καθολικοῦ, πού ἄλλοτε τὸ καταδυνάστευε, ἐξελλήνισε μάλιστα τὸ μεγαλύτερο μέρος του καὶ ἀκολούθησε καθαρὰ δικό του δρόμο μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἀποκαλούμενου «θαύματος» τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης. Ἡ ἀδυναμία τοῦ τουρκικοῦ κράτους νὰ διοικήσει

19 Βακαλοπ., Γ', σελ. 453, Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Ἰωσήφ Δόξας Ζακύνθιος Μητροπολίτης Σεβαστείας καὶ Ἐξαρχος Ἀρμενίας Πρόεδρος τῆς Μητροπόλεως Παροναξίας, στήν Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν (ΕΕΒΣ), ἐν Ἀθήναις 1975-6, ΜΒ' σελ. 27 καὶ σέ ἀνάτυπο στα 1976.

20 Β. J. Slot, ὁ.π., σελ. 164.

21 Ἡ Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τῆς Πάτμου διατηροῦσε μετόχια στὴ Νάξο, Πάρο, Μήλο, Κέα, Ἀμοργό, Σίφνο, Σαντορίνη ἐπικεφαλῆς τῶν ὁποίων τοποθετοῦσε οἰκονόμους-μοναχοὺς τῆς, οἱ ὁποῖοι πρόσφεραν παρὰλληλα καὶ πνευματικὸ ἔργο στους ντόπιους. Βλ. Χρυσοστόμου Γ. Φλωρεντῆ, Βραβεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου, Ἀθήναι, 1980. Γιά τὸ μετόχι τῆς Σίφνου βλ. ἀρκετὰ στοῦ Συμεωνίδη, Βρυσιανῆ, 1981.

Άμεσα, μέ δικά του δηλαδή ὄργανα ἐγκατεστημένα σέ ὅλα τά νησιά, τό κυκλαδικό σύμπλεγμα καί, ἀπό τό ἄλλο μέρος, ἡ εὐστροφία καί ὁ δυναμισμός τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἀποτελοῦν τούς δύο βασικούς μοχλοὺς μετακίνησής του στήν ἀξιόμαχη θέση γιά τήν κοινωνική του ἀνάπτυξη. Μέ αὐτήν δημιουργήσε βασικούς θεσμικούς κανόνες πού ἐξελίχθηκαν σέ σύμβολο ἐνότητας τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ²², ἡ ὁποία τό ὁδήγησε στή μετέπειτα πορεία του ἀταλάντευτο καί ἀμετακίνητο στίς ἑλληνορθόδοξες ἀρχές αἰ πεποιθήσεις του. Αὐτές πού τό ἐφοδιάσαν μέ ἐγκαρτέρηση καί τό ἐνδυναμώσαν στή σκλαβιά, γιά νά μπορέσει, ὅταν ἐφτασε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, νά τήν ἀποτινάξει ἀπό τούς ὤμους γενεῶν ὀλοκλήρων.

II. Η «ΤΑΚΤΙΚΗ» ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

Μέ τήν ἐναρξη τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου (1645) καί τή συχνή, στή συνέχεια, παρουσία τοῦ βενετικοῦ στόλου στίς Κυκλάδες, ὅπου θαλασσοκράτησε, τά πράγματα, ὅπως ἦταν φυσικό, ἄρχισαν νά δυσκολεύουν γιά τούς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι, παρόλο τοῦτο, οὔτε ἀπόψεις ἄλλαξαν, οὔτε τούς στόχους καί ἐπιδιώξεις τους ἐγκατέλειψαν. Προσάρμοσαν μόνο κατάλληλα τήν πολιτική τους «τακτική» γιατί ἀντιλήφθηκαν ἀμέσως ὅτι οἱ Βενετοί εἶχαν τήν ἀνάγκη τους γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν τοῦ πολέμου. Ὅπως ὁμως μαρτυροῦν διάφορες ἐνέργειές τους, φαίνεται ὅτι ταυτόχρονα εἶχαν κατανοήσει πῶς θά ἦταν οὐτοπία νά πιστέψουν ὅτι ὁ πόλεμος ἐκεῖνος μπορούσε νά ὁδηγήσει στήν ἀπελευθέρωσή τους. Ἄλλωστε, γνῶριζαν ἄριστα, τόσο τίς μεγάλες ἀλλαγές πού εἶχαν ἐπέλθει στό διεθνές προσκῆνιο καί τή μείωση τῆς δυνάμης τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὅσο καί τούς Βενετούς, γιά τούς ὁποίους ἔτρεφαν ἀπό παλαιά ἄσθεστο μῖσος²³, ἰσοδύναμο μέ ἐκεῖνο πού

22 Ἑλένης Ε. Κούγκου, Οἱ Κοινοτικοί Θεσμοί στίς Κυκλάδες κατά τήν Τουρκοκρατία, Ἀθήναι 1980, σελ. 14.

23 Ὁ πόλεμος μεταξὺ Γερμανίας-Τουρκίας κατά τήν περίοδο 1593-1606 καί οἱ ἐπιτυχίες πού εἶχαν σ' αὐτόν οἱ χριστιανικές δυνάμεις εἶχε ἀναπτρώσει τό ἠθικό τῶν λαῶν τοῦ Βαλκανικοῦ χώρου πού ἄρχισαν νά πιστεύουν ὅτι ἡ ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ δέν ἦταν ἀδύνατη. Τότε σημειώθηκε καί στίς Κυκλάδες σχετική κίνηση ὅταν τόν Αὐγούστο τοῦ 1595 ἀντιπρόσωποι δεκαπέντε νησιῶν συναντήθηκαν σέ συνωμοτική σύσκεψη στή Νάξο. Ἐκεῖ ἔλαβαν ἀπόφαση νά ἀποτινάξουν τόν

είχαν για τούς Φράγκους δυνάστες τους και τά τότε κατάλοιπά τους. Ἐπὶ τὸ ἄλλο μέρος γνώριζαν καλύτερα ὅτι ὁ τουρκικὸς ζυγὸς στὰ νησιά τους δὲν ἦταν καταπιεστικὸς ἀφοῦ, ἐκτός ἀπὸ τὴν καταβολὴ τῶν φορολογιῶν, ἡ παρουσία Τούρκων στὴν περιοχὴ τους ἦταν περίπου ἀνύπαρκτη, ἢ δὲ διοίκησή της βρισκόνταν στὰ δικά τους χέρια. Ὅταν μάλιστα τὰ πληρώματα τοῦ χριστιανικοῦ στόλου, εὐθύς μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ πολέμου, λαφυραγωγῆσαν καὶ κακοποίησαν τοὺς κατοίκους τῆς Μήλου, τῆς Σίφνου καὶ τῆς Πάρου²⁴, συνειδητοποίησαν ἀμέσως ὅτι μιὰ τελικὴ νίκη τῶν Βενετῶν δὲν εἶχε τόση μεγάλη σημασία γι' αὐτούς, οὔτε μποροῦσε νὰ σημαίνει ἀπελευθέρωση τῶν νησιῶν τους, ἀλλὰ νέα καθυπόταξη σὲ ἕναν ἄλλο ζυγὸ, ἔστω χριστιανικό. Ἐν δὲ οἱ Βενετοὶ ἀσκοῦσαν οἱ ἴδιοι τὴν ἐπιτόπια διοίκηση, ὅπως παλαιότερα οἱ φράγκοι, ἴσως νὰ ἦταν καὶ χειρότερα^{24α}. Ὅμως δὲν ἔπαυε νὰ

τουρκικὸ ζυγὸ ζητώντας τὴ βοήθεια τοῦ Ἰσπανοῦ βασιλεῆ καὶ ὄχι τοῦ μισητοῦ Βενετικοῦ Κράτους. Σὲ ἐπιστολὴ τους (9 Αὐγούστου) ἐξιστόρησαν τὰ δεινὰ τους, δεβαίωσαν ὅτι στὴ νῆα Ἑλλάδα ἐπικρατοῦσε γενικὸ ἐπαναστατικὸ κλίμα, ποῦ εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τίς στρατιωτικὲς ἀποτυχίες τῶν Τούρκων στὴν Οὐγγαρία, καὶ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ἰσπανοὺς νὰ στείλουν 100 γαλέρες οἱ ὁποῖες, μαζί μὲ τὰ δικά τους πλοία, θὰ κατανικοῦσαν τὸ κράτος τοῦ διεφθαρμένου σουλτάνου Μεχμέτ Γ'. Ὁ Ἰσπανὸς βασιλεὺς ἦταν γι' αὐτοὺς ὁ ποθητὸς μονάρχης ποῦ, ὅπως σημείωναν οἱ συνωμότες, «ὄλοι τὸν λατρεύουμε καὶ παρακαλοῦμε τὸ Θεὸ νὰ μᾶς ἀξιώσει νὰ δοῦμε τὴ Μεγαλειότητα τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως». Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς δὲν ἔχει διασωθεῖ στὸ πρωτότυπο, ἀλλὰ σὲ ἰταλικὴ μετάφραση στὴν ὁποία ἀναγράφονται μόνον ἡ Σίφνος, ἡ Σαντορίνη καὶ ἕνα ἀκόμη ὄνομα νησιοῦ ποῦ ἴσως νὰ εἶναι ἡ Μήλος. Βλ. λεπτομέρειες στοῦ Χασιώτη Ι.Κ., Ἐργαστὴ συνωμοτικὴ κίνηση στὴς Κυκλάδες στὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα, περιοδ. Ἑλληνικά, 1969, τομ. 22, σελίδες 377-388.

²⁴ Βακαλόπ., Γ', σελ. 491.

^{24α} Στὰ διάφορα σχέδια ποῦ καταρτίζονταν στὴς Αὐλὲς τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν συντριβὴ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους προβλέπονταν ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου γιὰ τὴν καταπολέμησις τῶν ἀπίστων. Δὲν γίνονταν ὅμως κἂν ἀναφορὴς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του. Ἀντίθετα, διατυπώνονταν σχέδια διαμελισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν καὶ διανομῆς τους στοὺς Λατίνους φεουδάρχες. Σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ σχέδια αὐτά, ποῦ εἶχε συντάξει γιὰ τὸ Γάλλο βασιλεῖα ὁ πρόξενός του στὴ Δαμιέτη καὶ στοὺς Ἁγίους Τόπους Jean Corpin, τὸ 1638, προβλέπονταν καὶ ἡ διανομὴ τῶν νησιῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους: στοὺς Βενετούς ἡ Πάρος, ἡ Νάξος, ἡ Πάτμος, ἡ Κῶς, ἡ Μύκονος καὶ ἡ Σάμος· στὸ Δούκα τῆς Φλωρεντίας ἡ Σίφνος (μαζὶ μὲ τὴν Θάσο, Σαμοθράκη καὶ Ἰμβρο)· στὸ Δούκα τῆς Πάρμας ἡ Μήλος, ἡ Φαλκονέρα καὶ ἡ Ἀνάφη· στὸ Δούκα τῆς Μόδενας ἡ Κέα καὶ ἡ Σέριφος· στὸ Δούκα τῆς Μάντοβας ἡ Φολέγανδρος, ἡ Σίκινος καὶ ἡ Σαντορίνη καὶ στὸ Δούκα De la Mirandola ἡ Ἄνδρος μὲ τὴ Σκῦρο (βλ. Σιμόπουλου, Ξένοι Ταξιδιώτες, σελ. 475).

υπάρχει και τό άδέβαιο τής τελικῆς έκδρασης τών πολεμικῶν επιχειρήσεων πού μέ τήν πάροδο μάλιστα τών χρόνων γίνονταν άκόμη μεγαλύτερο. "Αν ό πόλεμος έκλινε υπέρ τών Τούρκων; Τά μεγάλα εκείνα έρωτηματικά, πού φυσικά δέν ἦταν δυνατόν νά έχουν άμεσες άπαντήσεις, τούς άνάγκασαν, όπως ἦταν φυσικό, νά ακολουθήσουν τή μέση όδό πού άποσκοποῦσε στήν, κατά τό δυνατόν, διατήρηση ίκανοποιητικῶν σχέσεων και μέ τούς δύο έμπολέμους. "Η τήρηση τής πολιτικῆς αὐτῆς ἦταν δυσχερέστατη λόγω τής παρουσίας στά νησιά τοῦ καθολικοῦ στοιχείου πού, σάν όμόδοξο μέ τούς Βενετούς, πρόσβλεπε, όπως ἦταν φυσικό, στήν άνάκτηση, μέ τή βοήθειά τους, τοῦ παλαιού γοήτρου και τής υπεροχῆς του έναντι τών όρθοδόξων Έλλήνων. "Η νέα αὐτή κατάσταση πραγμάτων, άκόμη και όταν οί Βενετοί επιχειροῦσαν ώμές έπεμβάσεις στά κοινοτικά ἢ και στά εκκλησιαστικά ζητήματα, δέν έμείωσε τό φρόνημα τών Έλλήνων, οὔτε περιέστειλε τίς επιδιώξεις τους. "Αλλωστε γνώριζαν ότι εἶναι πολυπληθέστεροι και οί φορεῖς τής οικονομίας και τής παραγωγῆς στήν περιοχή και ότι οί Βενετοί υπολόγιζαν πολύ στή συμπαράστασή τους, τότε τοῦλάχιστον, για τήν αντιμετώπιση τών άναγκῶν τοῦ πολέμου. "Ετσι, στήν άτελεύτητη πάλη τους μέ τίς καθολικές κοινότητες ακολουθήσαν άλλη πρακτική, εκείνην τοῦ φαινομενικά ἡπιου κλίματος. Οί ρίζες ἢ τά σπέρματα τής πολιτικῆς αὐτῆς άνευρίσκονται και στά πριν από τόν πόλεμο χρόνια, στή δεκαετία τοῦ 1630, όμως σέ μερική έφαρμογή. Τήν ακολουθοῦσαν δηλαδή μόνο οί κοσμικοί ιθύνοντες τών νησιῶν, οί οικονομικοί κυρίως παράγοντες, στο έμπορικό τους άνοιγμα μέ τή Δύση για τήν επιτυχία τών σκοπῶν τους²⁴⁶. "Οχι όμως και ό όρθόδοξος Κληρος τόν όποιο οί καθολικοί ιερεῖς και ιεραπόστολοι χαρακτηρίζαν άστοιχείωτο και

246 Εἶναι γνωστό ότι στή Σίφνο, παρά τή φαινομενική συνεργασία μέ τούς καθολικούς, όταν έγκαταστάθηκαν εκεί τριάντα περίπου όμόδοξοί τους από τή Σύρα, οί "Ελληνες έκίνησαν γη και οὐρανό για νά τούς διώξουν. "Εγραφε ό άποστολ. μισιονάριος τοῦ νησιοῦ Domenico Dellagrammatica στίς 3-8-1631: «... αὐτοί οί σχισματικοί και διώκτες τής καθολικῆς πίστεως (οί "Ελληνες δηλαδή) έπεδίωξαν μέσω Τούρκων άξιωματοῦχων νά τούς εκδιώξουν από τό νησί, ώστε φεύγοντας αὐτοί νά αρχίσει σιγά-σιγά νά σβύνει εδῶ τό λατινικό δόγμα...» (SCPF-SOCG. 149, 208^R). Φαίνεται δέ ότι τελικά τούς έδιωξαν, γιατί έπτά χρόνια άργότερα, στήν άναφορά τοῦ άποστολ. επισκέπτη Lorenzo Giro Tubino (17-6-1638) σημειώνεται: «Υπάρχουν οκτώ ψυχές καθολικῶν... Οί "Ελληνες άνέρχονται σέ 4.000 περίπου» (SCPF/Visite, vol. 17, 72^{RV}). "Οχι δηλ. τριάντα, αλλά μόνο οκτώ, από τούς όποίους μάλιστα μόνο οί 4 παλαιοί κάτοικοι.

βάρβαρο ἀκριβῶς γιατί τούς ἀντιμετώπιζε μέ σθένος καί ἀποτελεσματικότητα παρά τό πράγματι ὀλιγογράμματό του. Πολυσέλιδες ἐκθέσεις καθολικῶν ἱεραποστόλων μέ ἀναφορές γιά δυναμικές ἀντικρούσεις τους ἀπό ὀρθόδοξους μοναχοῦς, ἰδιαίτερα ἀγιορεῖτες πού ἔδρασαν τότε στίς Κυκλάδες, ἔχουν παρασιωπηθεῖ προκειμένου νά καταδειχθεῖ ἡ δῆθεν ἄρμονική συμβίωση τῶν νησιωτῶν τῶν δύο δογμάτων, ἡ ὁποία στήν πραγματικότητα δέν ὑπῆρξε ποτέ. Κατά τήν περίοδο ὅμως τοῦ πολέμου ἡ πολιτική γραμμή τοῦ «ἤπιου κλίματος» ἀποτέλεσε ἀνάγκη καί πρακτική διπλωματίας. Καί ἔτσι ἐφαρμόσθηκε. Περιλάμβανε δέ, ἂν καί ὄχι πάντοτε, τήν παρακολούθηση ἀπό τούς ὀρθόδοξους τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν τῶν καθολικῶν, τήν ἀκρόαση τῶν κηρυγμάτων τῶν ἱεραποστόλων, τή θερμή ὑποδοχή τῶν τελευταίων κατά τίς ἀφίξεις τους στά νησιά, ἀκόμη καί τήν ἐξομολόγηση σαυτοῦς. Οἱ τελευταῖοι θά ἔδιναν μέ τίς ἀναφορές τους, ὅπως καί τό ἔκαναν, στά ἐκκλησιαστικά καί πολιτικά τους κέντρα, εὐνοϊκές περιγραφές γιά τό ὀρθόδοξο ποίμνιο, χρήσιμες μελλοντικά σέ περίπτωση ἥττας τῆς Τουρκίας κατά τόν πόλεμο. Οἱ ἐπιτόπιοι ὅμως καθολικοί κληρικοί, πού δέν ἦταν διερχόμενοι ὅπως οἱ ἱεραπόστολοι, βεβαίως ἀνὰ τίς δικές τους ἀναφορές τό καλοπροαίρετο καί τήν εὐσέβεια τῶν Ἑλλήνων, τόνιζαν ὅμως καί τό ἀμετακίνητό τους ἀπό τήν Ὀρθοδοξία γιατί τό ζοῦσαν καί τό ἔβλεπαν. Ἐγγραφε χαρακτηριστικά ὁ δικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος Πόλλα (ὁ μετά καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Νάξου) σέ ἀναφορά του πρὸς τό Βατικανό στά 1657: «...εἶναι ὅμως (οἱ Ἑλληνες) ἀμετακίνητοι στίς ἀπόψεις τους γιά τίς πέντε διαφιλονικούμενες διαφορές μεταξύ τῶν δύο δογμάτων ἀναφορικά μέ τήν ὑπόσταση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μιά ἀνοησία τους πού δέν ἐννοοῦν νά παραδεχθοῦν γιατί ἰσχυρίζονται πῶς εἶναι θέματα θεμελιωμένα ἀπό τόν Δαμασκηνό καί τόν Ἅγιο Βασίλειο... Στό νησί κυκλοφορεῖ ἕνα βιβλίον, τιτλοφορούμενο Φιλαδέλφεια, πού εἶναι ἡ ἀπάντηση στό βιβλίον πού τύπωσε ἡ Ἁγία Προπαγάνδα ἀναφορικά μέ τίς πέντε κορυφαίες διαφορές τῶν δύο δογμάτων. Μέ αὐτό ὑπερασπίζονται οἱ ἑλληνικές σχισματικές ἀπόψεις»²⁵. Οἱ πληροφορίες αὐτές τοῦ Πόλλα εἶναι βαρυσήμαντες, ὅπως πιστεύω, γιατί φανερώνουν ὅτι οἱ Ἑλληνες τῆς Σίφνου γνώριζαν πολύ καλά ποιοί εἶχαν στερεώσει τίς δογματικές παραδοχές τους σέ παλαιότατους

25 SCPF/SOCCG. 272, 206^R-207^R.

χρόνους. Ἄλλωστε ἡ ἀναταραχὴ πού ξέσπασε στή Σαντορίνη, μετὰ τὴν ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου στὰ 1650, κατὰ τῶν ἰησουϊτῶν γιὰ τίς προκλητικὲς διακηρύξεις τους στό ζήτημα τῆς ἀγιότητας τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἐπεκτάθηκε καί στὰ ἄλλα νησιά, ἰδιαίτερα, στή Νάξο²⁶, ὅπου σημειώθηκαν καί ἐπεισόδια καί ἀπειλήθηκε παγκυκλαδικὴ ἀναστάτωση μεταξὺ τῶν δύο δογμάτων. Ἐπεισόδια σημειώθηκαν καί στή Σίφνο στὰ 1664, ὅταν ὁ ἰησουϊτῆς μοναχὸς Riccardi ἐπιχείρησε νὰ ἐξομολογήσει ὀρθοδόξους καί νὰ κηρύξει σέ ἑλληνικὲς ἐκκλησίες χωρὶς ἄδεια τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν²⁷. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ γεγονός ὅτι οἱ Βενετοὶ ἀκολουθοῦσαν, γιὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητας, διάφορη τακτικὴ ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Βατικανοῦ, ἐνθάρρυνε τοὺς Ἑλλήνες νὰ ἀντιμάχονται τοὺς καθολικοὺς φανερά, ὅταν οἱ τελευταῖοι προσπαθοῦσαν, εἴτε νὰ τοὺς μειώσουν, εἴτε νὰ τοὺς προσεταιρισθοῦν δογματικά. Παρατηρεῖται μάλιστα τὸ ἐκπληκτικὸ φαινόμενο τῆς ἀδιάκοπης προσέλευσης καθολικῶν στίς τάξεις τῶν ὀρθοδόξων ἀκριδῶς τότε, παρὰ τὴν ἔντονη παρουσία τῶν Βενετῶν στίς Κυκλάδες²⁸. Ἀξίζει ἀκόμη νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ὅλοι σχεδόν οἱ μεγαλέμποροι τῶν Κυκλάδων, μὲ ἐξαιρέση τὸν ὀρθόδοξο Βασίλη Λογοθέτη στή Σίφνο, ἀκολουθοῦσαν ἐπίσημα τὸ καθολικὸ δόγμα, ἐνίσχυαν οἰκονομικά ναοὺς καί ἱερεῖς, διευκόλυναν τοὺς ἱεραποστόλους στίς μετακινήσεις τους κ.λπ. πάντοτε ὅμως γιὰ τὴν καλύτερη ἐξυπηρέτηση τῶν ἐργασιῶν τους μὲ τὴ Δύση, ὅπως γνωρίζω ἀπὸ πολλές πληροφορίες τῶν Πηγῶν. Στὴ μεταστροφή τῶν καθολικῶν πρὸς τὴν Ὀρθοδοξία, συντέλεσαν καί ἄλλοι, πολιτικοὶ καί οἰκονομικοὶ, λόγοι πού δέν ἐξετάζονται ἐδῶ, κυρίως ὅμως ἡ σήψη πού ἐπικράτησε μέσα στίς καθολικὲς κοινότητες καί ὁ ἀδυσώπητος ἐμφύλιος πόλεμος τῶν μελῶν τους, θέματα στα ὁποῖα θὰ ἀναφερθοῦμε ἐκτενέστερα στὴ συνέχεια.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν γενικὲς διαπιστώσεις, ὅ,τι δηλαδή, ἐπέπλευσε στὸν ὠκεανὸ τῶν γεγονότων πού ἔλαβαν χώρα κατὰ τὴν εἰκοσιπεντάχρονη πολεμικὴ περίοδο καί συγκλόνισαν κυριολεκτι-

26 Βακαλόπ., Γ', σελ. 419.

27 Ἐπιστολὴ 5-2-1664 δικαρίου Σίφνου G. B. Paterio (SCPF/SOCG, 276, 365^R-367^V).

28 Βακαλόπ., Γ', σελ. 427. Βλ. καί SCPF. Memoria Rerum 1622-1972, vol. 1/2 (1622-1700). ROM-Freiburg-Wien 1972 ὅπου ἡ ἑαθμαία μείωση τῶν καθολικῶν στίς Κυκλάδες μὲ ἀριθμητικὰ στοιχεῖα.

κά τις κυκλαδικές κοινωνίες από τις πιο μικρές μέχρι τις μεγαλύτερες. Ίδιαίτερη μάλιστα σημασία έχουν οι άρνητικές επιπτώσεις των γεγονότων σέ θεσμούς και αξίες τῆς νησιώτικης ζωῆς, οἱ ὁποῖες, ὅπως σέ ὅλες τις πολεμικές περιόδους, συντέλεσαν σέ παρεκκλίσεις ἢ, ἀκριδέστερα, σέ παρεκτροπές ἀπό τά καθιερωμένα πού μέ ἀγῶνες και κόπους εἶχαν παγιωθεί. Στίς παρεκτροπές αὐτές θά ἀναφερθοῦμε περισσότερο στή συνέχεια γιατί ἔχουν ἄμεσο ἐνδιαφέρον και σημασία γιά τό θέμα μας.

III. ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΣΥΓΚΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΚΑΤΑΠΤΩΣΗ

1. Πολεμικές δοκιμασίες. Πειρατεία.

Τά νησιά τά ὁποῖα πρῶτα εἶχαν τήν ἀτυχία νά δοκιμάσουν τις ἐπιπτώσεις τοῦ πολέμου ἦταν ἡ Μήλος, ἡ Σίφνος και ἡ Πάρος. Τά πληρώματα τοῦ βενετσιάνικου στόλου, πού εἶχε καταπλεύσει στίς Κυκλάδες γιά τή στρατολόγηση ἀνδρῶν, ἀντί αὐτοῦ τοῦ ἔργου, ἐπιδόθηκαν σέ λεηλασίες και κακοποιήσεις τῶν κατοίκων τῶν τριῶν αὐτῶν νησιῶν. Στίς διαμαρτυρίες τους ἡ Βενετική Δημοκρατία, πού ὑπολόγιζε στη συμπαράσταση τῶν νησιωτῶν κατά τόν πόλεμο, φρόντισε νά ἀπαλλάξει ἀμέσως ἀπό τά καθήκοντά του τόν ναύαρχο Girolamo Morosini γιατί εἶχε ξεφύγει ἀπό τά χέρια του ὁ ἔλεγχος τῶν πληρωμάτων τοῦ στόλου²⁹.

Τά διάφορα πολεμικά γεγονότα πού ἀκολούθησαν στή συνέχεια, ἰδιαίτερα δέ οἱ διελεύσεις ἀπό τήν περιοχὴ τεραστίων ναυτικῶν δυνάμεων και οἱ φήμες πού διέτρεχαν ἀπό νησί σέ νησί γιά μεγάλες ναυμαχίες τῶν ἀντιμαχομένων προξενοῦσαν στό λαό, ὅπως ἦταν φυσικό, δέος, τρόμο και πανικό, τοῦλάχιστον τόν πρῶτο καιρό. Κατά τό μεγαλύτερο διάστημα τοῦ πολέμου στήν Κρήτη, οἱ Βενετοί εἶχαν τόν ἔλεγχο στίς θάλασσες, ὁμως και σημαντικές ἦτες. Ὁ δικάριος Σίφνου Μάρκος Πόλλα ἔγραψε στίς 9 Ἀπριλίου 1648: «... ἡ ἀρμάδα ρημάζει τά νησιά. Στίς 5 Ἀπριλίου πληροφορηθήκαμε πῶς βύθισε 16 γαλλιώτες και 6 βατσέλια τοῦ βενετσιάνικου στόλου... και εἴμαστε σέ μεγάλη θλίψη γιατί βλέπουμε πῶς τά πράγματα τῶν Βενετῶν δέν πηγαίνουν καλά, ὅπως ἐλπίζαμε ὅλοι οἱ χριστιανοί... Ἡ Κρήτη διατρέχει

²⁹ Βακαλόπ., Γ', σελ. 491.

μεγάλο κίνδυνο... Οί επίσκοποι του Ἀρχιπελάγους ἀναχωροῦν γιά τή Δύση γιά νά σώσουν τή ζωή τους, γιατί οί ἄπιστοι ἀπειλοῦν ὅλα τά νησιά τῶν Κυκλάδων ὡς ἐπαναστατημένα κατὰ τοῦ Μεγάλου Κυρίου...»³⁰. Τό χειμῶνα ὅμως τοῦ 1649 «ἡ τούρκικη ἀρμάδα μέ 30 γαλέρες καί 4 γαλιάτσες γύρισε στήν Κωνσταντινούπολη μισοκατεστραμμένη...»³¹. Τό 1650 μεγάλες ναυτικές δυνάμεις διασχίζουν τίς θάλασσες μέ κατεύθυνση τήν Κρήτη, ἐνῶ μοῖρες τοῦ τουρκικοῦ στόλου θρῖσκονται στό Ἀρχιπέλαγος καί τοῦ Βενετοῦ στό Τσιρίγο καί στόν Κάβο Σπάντα, ἐγράφε στίς 20 Μαΐου ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Μήλου Ἀντώνιος Σέρρα³². Στίς 10 Ἰουλίου 1651 οἱ Βενετοί νικοῦν τοὺς Τούρκους στή θαλάσσια περιοχὴ τῆς Παροναξίας καί τόν Ἰούλιο τοῦ 1656 στόν Ἑλλησποντο. Μέσα στό πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ 1657 κυριαρχοῦν στό Β.Α. Αἰγαῖο, ἀπό ὅπου ὅμως ἀναγκάζονται νά ἀποχωρήσουν τό Σεπτέμβριο³³.

Οἱ θαλάσσιες συγκρούσεις συνεχίστηκαν ἐπὶ χρόνια, τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Κρήτης εἶχε περιέλθει στούς Τούρκους, ὅμως τερματισμός τοῦ πολέμου δέν διαφαίνονταν στόν ὀρίζοντα. Παράλληλα μέ τοὺς πολεμικοὺς στόλους μεγάλος ἀριθμὸς πειρατῶν καί κουρσάρων ἄρχισε νά λυμαινεται τό Ἀρχιπέλαγος, ὅπου εὗρισκαν ἀσφαλῆ ἀραξοδόλια. Πολλοὶ ἐπίσης ἔμποροι, ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Δύσης, ἐγκαταστάθηκαν στά νησιά καί κέρδιζαν ἀπὸ τό ἐμπόριο τῶν λαφύρων, εἴτε ἀντικείμενα ἦταν αὐτά, εἴτε

30 SCPF/SOCG. 177, 220^{RV}. Τὴν προηγούμενη ἡμέρα, 8 Ἀπριλίου, εἶχε γράψει ἀπὸ τὴ Σίφνο καί ὁ καθολικός κληρικός Φραγκίσκος Μικελούτσι: «... πρόσφατα ἐγιναν γνωστά τά θλιβερὰ συμβάντα στό χριστιανικό στόλο πού ἔχασε 16 γαλέρες καί 6 μερτόνια μέ 3.000 ἄνδρες, γεγονός πού προξένησε μεγάλη θλίψη σ' αὐτοὺς πού ἀγαποῦν τὴ Βενετική Δημοκρατία» (SCPF/SOCG. 177, 168^R). Διηλ. δέν λυπήθηκαν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ μόνο αὐτοὶ πού ἀγαποῦσαν τοὺς Βενετοὺς, δηλ. οἱ λίγοι καθολικοί.

31 Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Ἱστορικά Ἐγγραφα Μήλου (1628-1683) ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ, στὰ Μηλιακά, Β' (1985), σελ. 113.

32 Ἐπιστολὴ 20-5-1650 καθολικοῦ ἐπισκόπου Μήλου πρὸς τὴν Προπαγάνδα, ὅπου λεπτομέρειες γιά τίς ναυτικές κινήσεις τῶν ἐμπολέμων, στοῦ Συμεωνίδη, Ἱστορ. Ἐγγραφα..., σελ. 113-114.

33 Βακαλόπ., Γ', σελ. 500. Σὲ ἐπιστολὴ τῆς 24-7-1655 ἀπὸ τὴ Βενετία τοῦ καθολ. κληρικοῦ Giorgio Peris σημειώνεται: «... πληροφορηθῆκαμε τὴ ζημιὰ πού ἔκαναν οἱ Βενετοὶ στούς Τούρκους, δηλ. σὲ 16 βατσέλια, μία μαούνα καί 6 γαλέρες· Τούρκοι ἀχμάλωτοι 4.000, ἔναντι ἀπωλείας ἐνός μόνο σκάφους πού κάρηε...» (SCPF/SOCG. 187, 371^{RV}).

σκλάβοι. Στο εμπόριο αυτό διέπρεψαν και αρκετοί Έλληνες, ακόμη και κληρικοί και των δύο δογμάτων³⁴.

Οι διελεύσεις έπειτα ή ή διαμονή τό χειμώνα στά λιμάνια τών νησιών τών χριστιανικών δυνάμεων, τόσο του βενετσιάνικου στόλου, όσο και τών κουρσάρων, κυρίως Γάλλων (όπως οί d' Hocquincourt, de Crainville και de Téméficourt, ό Marchese Villa, ό Almeras κ.ά.)³⁵, σήμαιναν λεηλασίες, διαρπαγές, ήθικά σκάνδαλα κ.λπ. δεινά για τούς δυστυχημένους νησιώτες. Στά 1653 οί Βενετοί λεηλάτησαν τή Νάξο³⁶, όπως και στά 1660 οί άνδρες του Almeras (Άλμερίγου) που έδιωξαν τούς κατοίκους από τά σπίτια και τά κτήματά τους και λεηλάτησαν τά πάντα³⁷. Τίς τρομερές αυτές καταστροφές περιγράφει μέ γλαφυρότητα ό αρχιεπίσκοπος Σίφνου Άθανάσιος σέ έπιστολή του προς τό Βατικανό, στην όποία σημείωνε ότι δέν έφτανε ή σκλαβιά στους Τούρκους γιαυτό «κακοποιηθήκαμε και από τούς δικούς μας χριστιανούς μέ τρομερές λεηλασίες... έπήγαν στην Πάρο, τήν όποία σχεδόν έρήμωσαν συλλαμβάνοντας πλήθος κόσμου και διαρπάζοντας τήν παραγωγή· από εκεί στή Σίφνο, στην πόλη και τά χωριά τής όποίας προξένησαν βαρύτατο πλήγμα μέ τήν άρπαγή 200 ατόμων... και άλλες σημαντικές ζημιές στην κτηνοτροφία και πράξεις άναίσχυντες. Δέν έχουμε κατάλληλα λόγια νά εκφράσουμε τή συμπόνοια μας για τή Σύρα· στή Νάξο διπλή λεηλασία μεγαλύτερη τών 70.000 σκούδων· στή Νιό, αφού κατέκαψαν τά σπίτια, άρπαξαν 800 βόδια και 3.000 αίγοπρόβατα. ...στη Σέριφο 1.200 βόδια, 500 όνους και 2.500 αίγοπρόβατα· στη Μύκονο άπεγύμνωσαν άνδρες και γυναίκες και για τήν Άνδρο είναι αδύνατο νά περιγράψουμε τήν έκταση τής καταστροφής στην παραγωγή, σέ κεφάλαια και άκίνητα. Οί άνθρωποι εκεί δέν θά μπορέσουν νά αναλάβουν για πολλά χρόνια, όπως και στά ύπόλοιπα νησιά, τά

34 Δημ. Π. Πασχάλη, Πειρατεία και δουλεμπορία άνά τās Κυκλάδας επί Τουρκοκρατίας, στα Άνδριακά Χρονικά, 1, Ίαν. 1948, σελ. 152. Κων. Ντόκου, Μία ύπόθεση πειρατείας κατά τόν 17ο αιώνα (1678-1680), στα Θησαυρίσματα, Βενετία, 2 (1963) σελ. 36 έπ. Σίμου Μιλτ Συμεωνίδη, Τούρκος σκλάβος ένέχυρο για χρέη του κυρίου του, στα Συριανά Γράμματα, 1988, τεύχ. 3.

35 Βακαλόπ., Γ' σελ. 501, Τωμαδάκης, Ίωσήφ Δόξας σελ. 12.

36. Περ. Ζερλέντη, Ίστορικά Σημειώματα εκ του βιβλίου τών έν Νάξω Καπουκίνων (1649-1753), έν Έρμουπόλει 1922, σελ. 31, Τωμαδάκης, Ίωσήφ Δόξας..., σελ. 12.

37 Τωμαδάκης, Ίωσήφ Δόξας, σελ. 12.

όποια επίσης έρημώθηκαν. Δέν θά λησμονηθεῖ ποτέ ὅτι δέν ἐφείσθησαν καί αὐτῶν τῶν ἱερῶν ναῶν, οὔτε σεβάσθησαν τά ἱερά σκεύη ἀπογυμνώνοντας τά μοναστήρια τῶν πτωχῶν μοναχῶν καθώς καί τίς ἀπορες χήρες καί τά ὄρφανά πού ἐξόντωσαν· τά κλάμματα καί τά δάκρυα τῶν τελευταίων ἔφτασαν μέχρι τοὺς οὐρανούς καί ἴσως νά ἦταν ἐκεῖνα πού ἀνέκοψαν τήν καταστροφὴ καί δέν πάθαμε μεγαλύτερες συμφορές»³⁸.

Ὅπως ἦταν φυσικό, δεινά ὅπως τὰ ἀνωτέρω, ἀκόμη καί ἂν θεωρηθοῦν ὑπερβολικοί οἱ ἀριθμοὶ πού ἀναφέρονται στήν ἐπιστολή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου, ἐπηρεάζαν δυσμενέστατα τήν Οἰκονομία τῶν νησιῶν, ἡ ὁποία δέν μποροῦσε βέβαια νά ἀναλάβει στή συνέχεια καί νά συνεχίσει τήν πορεία της. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἀπελπισία τῶν νησιωτῶν μετὰ τίς ἀνωτέρω λεηλασίες καί κακοποιήσεις τους, ὥστε ἔστειλαν ἀντιπροσωπία στήν Κωνσταντινούπολη καί ζήτησαν τήν προστασία τοῦ Σουλτάνου³⁹!

Παρόμοια γεγονότα ἔκαναν τοὺς Ἕλληνες νά μισοῦν τοὺς βάρβαρους ἐκείνους καθολικούς χριστιανούς καί νά στερεώνονται περισσότερο στήν Ὁρθοδοξία τους. Ἀκόμη, μέ τό φανατισμό στή θρησκεία τους, πίστευαν ὅτι συντηροῦσαν καί διατηροῦσαν στό

38 Ἐγγραφο Νο 5. Εἶναι ἀχρονολόγητο, ἔχει ὁμως συνταχθεῖ μετὰξὺ 1660-1661 γιὰτί σέ ἀναφορὰ τῆς 7-1-1662 τοῦ νούντσιου Βενετίας πρὸς τόν καρδινάλιο Ἄντωνιο Μπαρμπερίνη, πού θά τοῦ εἶχε στείλει τήν ἐπιστολή τοῦ Ἀθανασίου, σημειώνεται: «Ἀναφερόμενος στά δεινά, τά ὁποῖα ὁ ἐπίσκοπος Σίφνου παρέστησε πρὸς τήν Ἁγία Προπαγάνδα ὅτι ὑπέστησαν ἀπό τοὺς Βενετούς... καί ὕστερα ἀπό τὴ διαταγή σας τῆς 23ης Νοεμβρίου παρελθ. ἔτους (δηλ. 1661)... ἔγραψα στόν ἀνωτέρω ἐπίσκοπο διαβεβαιώνοντάς τον μέ τόν καλύτερο τρόπο ὅτι ἔστειλα ἐπιστολὴ στόν ἐκλαμπρότατο καπετάν γενεράλε Μοροζζίνη, ἀπό τόν ὁποῖο ἔξαφτῶνται τά πάντα, μέ τήν παράκληση νά μέ ἐνημερώσει γιὰ κάθε σχετικὴ καλὴ ἐνέργειά του...» (SCPF/SOCG. 276, 304^{RV}). Ὁ Β. J. Slot, *Archipelagus Turbatus, les Cyclades entre Colonisation Latine et Occupation Ottomane c. 1500-1718*, Belgium 1982, σελ. 165 ἀναφέρει τίς καταστροφές τῶν Βενετῶν στά νησιά, ὁμως, ὅπως σημειώνει ἡ Ευτυχία Δ. Λιάτα, Ἡ Σέρφιφος κατὰ τήν Τουρκοκρατία (17ος-19ος αἰ.), Ἀθήνα 1987, σελ. 26 «δέν δηλώνει μέ σαφήνεια τήν ἄγνωστη ὡς τώρα πηγή του. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιστολή κάποιου καθολικοῦ ἐπισκόπου πρὸς τήν Propaganda Fide, ἀλλά δέν δηλώνεται οὔτε ποιὸς εἶναι ὁ ἐπιστολογράφος, οὔτε πότε γράφει, οὔτε πού ἀπόκειται τό ντοκουμέντο αὐτό (προφανῶς στά Ἀρχεῖα τῆς Προπαγάνδας, ἀλλά δέν ὑπάρχει ἀρχεῖακὴ παραπομπή)». Πιστεύω ὅτι ἤδη διευκρινίζονται ὅλα τά σχετικὰ ἐρωτηματικὰ πού διατυπώνει ἡ κ. Λιάτα, μόνο πού ἐσφαλμένα ἀναφέρει «γιὰ μιὰ ἐπιστολή κάποιου καθολικοῦ ἐπισκόπου», ἐνῶ ὁ Slot γράφει Ἐλληνα ἐπίσκοπου.

39 Τομαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 12.

ἀκέραιο τό γένος τους. Ἡ ἐγκατάλειψη δέ τῶν νησιῶν ἀπό τούς Τούρκους κατοίκους καί τούς ἐκπροσώπους τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ὅπου ὑπῆρχαν, ἀπό τό φόβο τῶν χριστιανικῶν πληρωμάτων καί τῶν πειρατῶν, συντέλεσε στήν ἀμεση περιέλευση τῆς διοίκησης τῶν κοινῶν ὀλοκληρωτικά στά χέρια τους, μέ ἀποτέλεσμα, τό κοινοτικό καθεστῶς νά συνεχίζει τήν ἀναπτυξιακή πορεία του παρά τά περιστασιακά δεινά ἀπό τίς πολεμικές συγκυρίες.

2. Ἡ ἐπίδραση τῶν πολεμικῶν γεγονότων καί τῶν «θεϊκῶν» μαστίγων στήν Οἰκονομία καί στήν κοινωνική διαβίωση.

Τό ἐμπόριο καί ἡ παραγωγή, οἱ δύο βασικοί πόλοι τῆς νησιώτικης Οἰκονομίας, δοκιμάσθηκαν σκληρά σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ πολέμου. Ἡ διεξαγωγή τοῦ ἐμπορίου καί ὁ ἐφοδιασμός τῶν νησιῶν σέ βασικά προϊόντα εἶχε γίνει ἔργο δυσχερέστατο καί προβληματικό. Οἱ караβοκῆρηδες καί οἱ ἔμποροι ἐπιτελοῦσαν ἔργο ἥρωικό καί τρομερά ἐπικίνδυνο. Οἱ χριστιανοί πειρατές, Γάλλοι, ἰππότες τῆς Μάλτας κ.ἀ., πού εἶχαν καταφθάσει στίς ἑλληνικές θάλασσες γιά νά βοθηήσουν τούς Βενετούς, ἐξελίχθηκαν σέ κουρσάρους, χειρότερους ἀπό τούς Τούρκους συναδέλφους τους, ιδιαίτερα ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, τῶν «σχισματικῶν» ὅπως τούς χαρακτήριζαν, ἄν καί, ὄχι λίγες φορές, ἡ θηριωδία τους ἐπεκτείνονταν καί στούς ὁμόδοξους μ' αὐτούς, τούς καθολικούς νησιώτες. Ἡ ζωὴ εἶχε γίνει ἀφόρητη. Ἐγραψε ὁ δικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος Πόλλα στίς 18 Ἰουνίου 1653: «Δέν μπορούμε πλέον νά ζήσουμε σ' αὐτά τά μέρη ἀπό τό πλῆθος τῶν κουρσάρων, τόσο Τούρκων, ὅσο καί Χριστιανῶν. Καί ἄν οἱ μὲν ἀρπάζουν τά ὑπάρχοντά μας, οἱ ἄλλοι, μαζί μ' αὐτά καί τήν ἐλευθερία καί καμιά φορά καί τήν ἴδια τή ζωὴ μας»⁴⁰. Στίς 16/26 Ἀπριλίου 1648 ὁ Βασίλης Λογοθέτης, πρόξενος τῆς Γαλλίας στό Ἀρχιεπίσκοπο, ἔγραψε στό Βατικανό ζητώντας τή μεσολάβησή του στόν Μεγάλο Μάγιστρο τῶν Ἰπποτῶν τῆς Μάλτας προκειμένου νά διατάξει τούς πλοίαρχους του νά μὴν ἐνοχλοῦν τά ἐμπορικά σκάφη του, ἀφοῦ αὐτός, ὅπως ἦταν γνωστό, ἦταν προστάτης τοῦ καθολικισμοῦ στίς Κυκλάδες»⁴¹. Μετά ἀπό δέκα χρόνια, ὁ καθολικός ἐπίσκοπος

40 SCPF/SOCG. 187, 638^R.

41 SCPF/SOCG. 177, 158^{RV}.

Τήνου Mauricio, έγραφε σέ έπιστολή του (18 Μαΐου 1658) πρός τό Βατικανό: «Η τουρκική άρμάδα, άποτελουμένη άπό 50 γαλέρες γυρίζει σέ όλο τό Άρχιπέλαγος· γι' αυτό τό λόγο τό έμπόριο τών νησιών άδρανεΐ άπό φόβο, όπως και όλοι έμεις άφου' τά ταξΐδια έγιναν έπικίνδυνα»⁴². Ο στόλος τής Βενετίας έπίσης είχε θέσει υπό τόν έλεγχο του τό έμπόριο τής περιοχής γιά τήν έξασφάλιση του' έφοδιασμού τών δυνάμεών του. Έτσι, τόν Ιούνιο του' 1666 ό ναύαρχος Andrea Corner υπέγραψε διαταγή στήν Πάρο γιά τήν έλεύθερη ναυσιπλοΐα τών έμπορικών σκαφών του' μεγαλειπόρου Άνδρου και Σίφνου Μιχαέλου Κοντόσταυλου⁴³.

Στίς δυσχέρειες αυτές, πού ήταν άπότοκες τών πολεμικών γεγονότων, έρχονταν νά προστεθοΐν τρομερές έπιδημΐες, φυσικές καταστροφές και περίοδοι πείνας άπό τήν έλλειψη προϊόντων πού άποδυνάμωναν τό ανθρώπινο δυναμικό σέ βάρος τής παραγωγής. Στά 1648 (9 Άπριλίου) ό δικάριος Σίφνου Μάρκος Πόλλα έγραφε: «Τόν περασμένο χρόνο είχαμε επί' έξι συνεχώς μήνες πανούκλα, φέτος δέ ύπάρχει μεγάλη έλλειψη τροφίμων, τόση μάλιστα πού όλος σχεδόν ό κόσμος πεθαίνει άπό τήν πείνα»⁴⁴. Μαζί μέ τήν ασθένεια, τόν ίδιο χρόνο, 1647, υπήρχε στά νησιά λιμός λόγω άνομβρίας. Μόνο στή Σαντορίνη, ύστερα άπό παρακλήσεις ενός ιησουΐτη μοναχού «εκατέθηκε παρευθύς άπό τόν ουρανό μία ευλόγημένη βροχή, όπου τόσον έδρόσισεν όλον τό νησί τής Σαντορίνης και' έκαμεν' ένα τόσο θαυμαστόν θέρος, ότι δέν ένθυμούνται ποτε άνθρωπος νά το' είδε καλλίτερον, μάλιστα εις τήν χρονία όταν' έξηράνθησαν τά' άλλα νησιά και' απέθανον άπό τήν πείναν»⁴⁵. Στήν έπιδημία τής πανούκλας αναφέρεται και' ό άποστολ. έπισκέπτης φρά Bernardo da Parigi στήν' έκεσή του γιά τήν Άνδρο (2 Αυγ. 1652), όπου σημειώνει ότι ό δωρητής κτημάτων Nicolo Camillo άπεβίωσε «πρίν τέσσερα περίπου χρόνια, τόν καιρό τής πανούκλας»⁴⁶. Άκόμη, έγραφε, πώς ή Άνδρος, ένα άπό τά μεγαλύτερα νησιά, ευφορο και' πλούσιο γενικά, δέν ήταν, κατά τήν έποχή τής έπίσκεψής του, πυκνοκατοι-

42 SCPF/SOCG 276, 260^R-261^V.

43 ASV/Bailo, φάκ. 116.

44. SCPF/SOCG. 177, 220^{RV}.

45 Πεφ. Ζερλέντη, Έκ τών νησιωτικών γεωγραφικά, ιστορικά, γλωσσικά, Νησιωτική Έπετηρίς, έν Έρμουπόλει Σύρου 1918, σελ. 16.

46 SCPF/SOCG. 187, 574^R.

κημένη «τόσο από τήν πανούκλα πού ὑπῆρξε τρομερή τά τελευταία χρόνια, ὅσο καί ἀπό τόν πόλεμο μέ τό νά βρίσκεται ἐκτεθειμένη στίς ἐπιδρομές καί τῶν δύο ἐμπολέμων»⁴⁷. Καί τόν Αὐγουστο τοῦ 1663 γίνεται λόγος γιά πανούκλα στά νησιά σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ δικαρίου Σίφνου: «... ἀλλά γιά τήν κακή μου τύχη, μετά τήν ἀσθένειά μου, γιά τήν ὁποία σᾶς ἔχω ἤδη γράψει μέσω Σμύρνης, ἄρχισε νά γίνεται ἐδῶ λόγος γιά πανούκλα, γεγονός πού μᾶς ἔβαλε σέ ἀνησυχία καί περιμένουμε νά δοῦμε τί θά γίνει, προκειμένου νά ἀναχωρήσω γιά τή Μύκονο...»⁴⁸.

«Στίς ἀρχές Μαρτίου τοῦ ἔτους 1650, δύο ἡμέρες, συνεχῶς, ἄρχισε νά τρέμει τό νησί τῆς Ἁγίας Εἰρήνης... Τούς σεισμούς ἀκολούθησε μεγάλη ξηρασία πού προξένησε σημαντική καταστροφή σέ ὁλόκληρο τό νησί... Στίς 14 Σεπτεμβρίου ἔγιναν σεισμοί τέτοιας ἐντασης πού ἀναστάτωσαν ὅλα σχεδόν τά νησιά τοῦ Ἁρχιπελάγους... Στίς 29 τοῦ ἴδιου μήνα, ἡ ἡμέρα ἦταν ἡ πιό φοβερή καί τρομερή πού ἀναφέρεται στήν Ἱστορία, γιατί ἡ θάλασσα ἀγκομαχοῦσε, ἡ γῆ ἔτρεμε, ἡ ἀτμόσφαιρα ἔμοιαζε φλογισμένη, τά νέφη τῶν καπνῶν ἀνέβαιναν ψηλά περιτυλιγμένα μέ φλόγες καί δέν φαίνονταν τίποτα ἄλλο παρά λάμπεις, βροντές καί κερανοί σέ μορφές φιδιῶν, λογχῶν, σπαθιῶν καί βελῶν πυρακτωμένων. Ἔτσι πέρασε ὅλη ἡ φοβερή ἐκείνη ἡμέρα καί σέ ἀπόσταση τριακοσίων μιλίων μακριά αἰσθάνονταν τούς κλονισμούς τῆς γῆς, ἡ δέ τέφρα, πού τήν ἐσήκωναν ψηλά οἱ ἄνεμοι, μεταφέρθηκε μέχρι καί σέ περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τό γεγονός ἔκανε τούς Τούρκους τῶν περιοχῶν ἐκείνων νά πιστέψουν ὅτι ὅλα τά νησιά τοῦ Ἁρχιπελάγους καταστράφηκαν ἀπό θεϊκή (οὐράνια) πυρκαϊά... φούσκωσε ἡ θάλασσα κατά τρόπο φοβερό καί τά κύματα κάλυψαν παραθαλάσσιες περιοχές στό νησί τῆς Ἰου ὕψους 50 ποδῶν· στό νησί τῆς Σικίνου εἰσέδυσαν σέ βάθος τριακοσίων πενήντα δημάτων, ὥστε ἔγιναν πολλά ναυάγια μέχρι τό λιμάνι τῆς Candia... στό νησί τῆς Ἁγίας Εἰρήνης κατέρρευσε ἕνα τεράστιο κομμάτι γῆς πού κατεπλάκωσε δύο μεγάλα χωριά καί ἀπό ὅμοιες ριζικές μεταβολές ἄλλες περιοχές ἐξαφανίσθηκαν. Πλέον ἀπό διακόσια σπίτια κατακρημνήσθηκαν καί ἕνα βουνό ὀνομαζόμενο Μεροδίγλι, κοντά στό κάστρο τοῦ Σκάρου, διαμελίσθηκε σέ περισσότερα τμήματα... Πενήντα ἄνθρωποι καί περισσό-

47 SCPF/SOCC. 187, 573^R.

48. SCPF/SOCC. 276, 347^R-348^R.

τερα από 1.000 ζῶα ἔχασαν τή ζωή ους...». Πρόκειται γιά μιὰ συγκλονιστική περιγραφή τῆς ἔκρηξης τοῦ ἠφαιστείου τῆς Σαντορίνης, τήν ὁποία ἔκανε, ὑπό μορφή προλόγου, στήν ἀναφορά του γιά τήν ὁμοία τοῦ 1707, ὁ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας Ἄντωνιος Γουστινιάνι πρὸς τό Βατικανό⁴⁹.

Θά ἦταν βασική παράλειψη, ἀλήθεια, ἂν δέν γίνονταν εἰδική μνεία τῆς ἀπόγνωσης πού ἔφερε, μαζί μέ ὅλα τά ἄλλα δεινά, ἡ ἐπαχθέστατη διπλή φορολόγηση τῶν νησιωτῶν ἀπό Τούρκους καί Βενετούς. Ἔχει μάλιστα ἰδιαίτερη σημασία γιά τό ἀντικείμενο τῆς μελέτης μας, δηλαδή τίς ἀρχιερατικές ἐναλλαγές στίς ὀρθόδοξες ἐπισκοπές, περισσότερες ἀπό τίς ὁποῖες ὀφείλονταν σέ ἀδυναμία καταβολῆς, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, τῶν φορολογιῶν. Εἰδικές μνεῖες θά γίνουν στό οἶκος μέρος καί κεφάλαια. Γενικότερα μποροῦν νά σημειωθοῦν κάποιες ἄλλες μαρτυρίες: α) Στίς 30 Ἀπριλίου 1652 ἔγραφε σέ ἐπιστολή του ὁ δικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος Πόλλα πῶς ἡ ἐκκλησία του ἦταν φτωχή γιατί πλήρωνε «βαρεῖς φόρους στούς Τούρκους καί τούς Βενετούς»⁵⁰, στίς 2 Ἰουλίου δέ τοῦ ἴδιου χρόνου παρακαλοῦσε θρηνητικά τό Βατικανό «νά στείλει ἕνα γράμμα στό Βενετό ναύαρχο Foscolo προκειμένου νά μειωθεῖ ἡ φορολογία ἢ νά μὴν πληρώνει καθόλου ἡ λατινική ἐκκλησία Σίφνου στούς Βενετούς, ἀφοῦ τούς φόρους πρὸς τούς Τούρκους δέν ἦταν δυνατόν νά τούς ἀποφύγει...»⁵¹. β) Ὁ ἀποστολ. ἐπισκέπτης Bernardo ἔγραψε τόν ἴδιο χρόνο στήν ἐκθεσή του γιά τή Σύρα ὅτι τό νησί «παλαιότερα ἦταν πυκνοκατοικημένο, λόγω ὁμως τῆς φτώχειας τῶν κατοίκων ἀπό τίς πολεμικές περιστάσεις καί τίς ἐπιδρομές τῶν δύο ἐμπολέμων καί μέ τό νά πληρώνουν διπλά, τόσο σέ χριστιανούς, ὅσο καί σέ Τούρκους, περιῆλθε σέ οἰκονομική ἀνέχεια, ἕνας δέ μεγάλος ἀριθμός τῶν κατοίκων ἀναγκάστηκε νά μεταναστεύσει γιά νά μπορέσει νά ζήσει... Σήμερα οἱ χριστιανοί τοῦ καθολικοῦ δόγματος κάθε ἡλικίας ἀνέρχονται σέ δύο περίπου χιλιάδες ἢ 448 οἰκογένειες... οἱ δέ τοῦ ἑλληνικοῦ, κάθε ἡλικίας καί φύλου, μόνο σε 174 ἢ 47

49 Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Περιγραφή κοσμογονικῶν γεγονότων τοῦ ἔτους 1707 στή Σαντορίνη ἀπό τόν καθολικό ἀρχιεπίσκοπο Νάξου Ἄντωνιο Γουστινιάνι, στά Κυκλαδικά Θέματα, Δ' (1988), τεῦχος 24, σελ. 333-337 καί τεῦχος Ε (1988), σελ. 26-31.

50 SCPF/SOCG. 187, 711^{RV}, 719^R.

51 SCPF/SOCG, 187, 426^R.

οικογένειες υπό τή διοίκηση ενός πρωτοπαπᾶ...»⁵². γ) Τὴν 1η Μαΐου 1662, ὁ βενετός ναύαρχος Γεώργιος Μοροζίνης, ἔγραψε ἀπὸ τὰ Κύθηρα, ἀπαντώντας σέ ἔγγραφο τοῦ Δόγη, πού προκλήθηκε ἀπὸ αἴτημα τῆς Ἱεραίας Προπαγάνδας, ὅτι θά φρόντιζε γιά τόν «ἀνακουφισμό τῶν (καθολικῶν) ἐκκλησιῶν Κέας καί Ἄνδρου, ἀφοῦ τῆς πρώτης ἔχουν διαρπαγεί τὰ ἀκίνητα καί τῆς δεύτερης ἔχει γίνει ἀπὸ λάθος ἐπιβάρυνση κατὰ τή διενεργηθεῖσα καταγραφή τῶν ἀκινήτων»⁵³.

Μέσα σ' αὐτή λοιπόν τή γενική ἀντάρα πού δημιούργησε ὁ πόλεμος, τίς λεηλασίες καί καταστροφές, τίς ἐπιδημίες, τίς διαρπαγές τῶν προϊόντων τῆς παραγωγῆς καί τὴν ἀβάστακτη διπλῆ φορολόγησή τους, πού ἔφερναν τή δυστυχία καί τὴν πείνα, ἦταν ἐπόμενο οἱ νησιῶτες νά προοραῖν σέ πράξεις καί ἐνέργειες ἔξω ἀπὸ κάθε κοινωνική ἀρχή καί κανόνα. Ἰδιαίτερα οἱ ἐπιρρεπείς σέ παρόμοιες ἐνέργειες βρῆκαν τότε τὴν εὐκαιρία νά ἐξαχρεωθοῦν, ἐκεῖνοι πού θεωροῦσαν ὅτι εἶχαν ἀδικηθεῖ νά πιστέψουν ὅτι ἔφτασε ἡ ὥρα νά ἀποκατασταθοῦν ἢ νά ἐκδικηθοῦν· ἐκεῖνοι πού ἐπιζητοῦσαν ἀξιώματα νά μηχανορραφοῦν. Οἱ νησιωτικές κοινωνίες, μικρές ἢ μεγαλύτερες, ἀναστατώθηκαν ἀπὸ παρόμοια γεγονότα καί ἡ σήψη ἀρχισε νά θωπεύει τίς συνειδήσεις καί νά μειώνει, ὅπως ἦταν φυσικό, τὴν ἀνθεκτικότητα καί τὴν ἀντίστασή τους. Ἰδιαίτερα οἱ πληροφοριοδότες καί οἱ, ἀκόμη χειρότερο, καταδότες τῶν ἐμπολέμων ἢ τῶν κουρσάρων, πού ἀνευρίσκονται τόσο μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων, ὅσο καί μεταξύ τῶν καθολικῶν, δημιούργησαν σοβαρά ζητήματα καί ἀναστατώσεις, μεγάλης ἔκτασης, ὑπῆρξαν δέ, πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, πρωτεργάτες στίς ἀρχιερατικές ἐναλλαγές τῆς ἐποχῆς. Οἱ καθολικοὶ τῶν νησιῶν, ἐκμεταλλεῖομενοι τὴν παρουσία τῆς βενετικῆς ναυτικῆς δυνάμεις στὰ νερά τῶν Κυκλάδων ἢ διαφόρων χριστιανῶν κουρσάρων, προσπαθοῦσαν νά ἱκανοποιήσουν διάφορα ζητήματά τους σέ βάρος τῶν ὀρθοδόξων τῶν «σχισματικῶν», ὅπως τούς ἀποκαλοῦσαν περιφρονητικά. Ἡ προσφυγὴ στοὺς Βενετούς δημιουργοῦσε, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀντιπαράθεσις ἀνάμεσα στίς δύο κοινότητες. Ὅταν λ.χ. ὁ δικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος Πόλλα, ὕστερα ἀπὸ παράστασή του στὸ βενετὸ ναύαρχο Leonardo Foscolo, πέτυχε τὸ 1653 τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Ἐκκλησίας του ἀπὸ τὸ βενετικὸ φόρο, ὁ

52 SCPG/SOCG. 187, 559^R.

53 Ἐγγραφο Νο 9.

Βασίλης Λογοθέτης άντέδρασε έντονα στήν ένέργεια αυτή γιατί ό φόρος θά έπιρρίπτονταν στις πλάτες τών όθροδόξων. Τό γεγονός άποτέλεσε τήν άφορμή νά ψυχρανθοϋν οί σχέσεις τους και νά άρχίσει ό Πόλλα τόν πόλεμο κατά τοϋ Λογοθέτη μέ κατηγορίες προς κάθε κατεύθυνση. Βέβαια ό τελευταίος έλαβε τά μέτρα του, όταν πληροφορήθηκε τίς ένέργειες τοϋ Πόλλα και άποδυνάμωσε τίς κατηγορίες του, μέ τή διπλωματία πού τόν διέκρινε, κάνοντας εισήγηση στό Βατικανό νά τόν προαγάγει σέ έπίσκοπο τής κενής τότε, έπισκοπής Σύρου⁵⁴!

Μία άπό τίς κατηγορίες τοϋ Πόλλα πού έγραψε στό Βατικανό έναντίον τοϋ Λογοθέτη εΐναι άξια ιδιαίτερης προσοχής γιατί μ' αυτήν βεβαιώνεται ή μεγάλη πολιτική προσωπικότητα τοϋ δευτέρου και ή διακεκριμένη διορατικότητά του. «Δέν παραλείπω νά ένημερώσω ταπεινά τίς σεβασμιότητές σας», έγραφε ό Πόλλα, «ότι μέ έντολή τοϋ κ. Βασιλείου Λογοθέτη άνεχώρησε γιά τή Μάλτα κάποιος Βιτόριο Κορφιότης γιά νά άπελευθερώσει εκείνον τόν πασίγνωστο κουρσάρο Καραπατακή, τόν όποίο συνέλαβαν πέρυσιν οί γαλέρες τής Μάλτας κατά τήν επίθεση τών Τούρκων έναντίον τοϋ κάστρου τής Τήνου. Έκείνον τόν Καραπατακή πού έκανε νά τρέμει όλόκληρο τό Άρχιεπίσκοπος, εκείνον πού ήταν ή άφορμή νά πεθάνουν άδικα τόσοι χριστιανοί στή γαλέρα του και, τέλος, γιά νά μή μακρυγορώ, εκείνον πού συντέλεσε μέ τίς κατασκοπίες του νά πέσει στά χέρια τών Όθωμανών ή πόλη τών Χανίων, γεγονός πού ήταν ή άφορμή άπό άσήμαντος και φτωχός στρατιώτης νά γίνει Μπέης, πού στά τουρκικά σημαίνει πρίγκιπας. Ό Μεγαλοδύναμος βοήθησε νά συλληφθεί και νά γίνει σκλάβος γιά νά ήρεμήσει τό Άρχιεπίσκοπος άπό μύριες καταδρομές. Τώρα άπό εδώ προσπαθοϋν, όπως άνέφερα, νά τόν άπελευθερώσουν, γεγονός πού κάνει όλους τούς χριστιανούς νά οδύρονται και νά ίκετεύουν τό Θεό νά μην τόν δούν ποτέ έλεύθερο και πολλοί μέ παρακαλοϋν νά γράψω στή Μάλτα και στις σεβασμιότητές σας»⁵⁵, προφανώς γιά νά άντιδράσουν στήν άπελευθέρωσή του.

Άν ή κατηγορία εΐναι πράγματι σωστή (δέν μπόρεσα μέχρι τώρα νά διασταυρώσω τήν πληροφορία), τότε φανερώνεται, είτε ή διορατικότητα τοϋ Λογοθέτη γιά τήν εξέλιξη τοϋ Καραπατακή

54 Έπιστολή Λογοθέτη τής 22-10-1654 προς τό Βατικανό (SCPF/SOCG. 187, 544^R).

55 SCPF/SOCG. 187, 638^{RV}.

στήν τουρκική διοίκηση και ήθελε νά τόν υποχρεώσει μέ τήν ἀπελευθέρωσή του, είτε ὁ μεσολαβητικός ρόλος του σέ διάφορα ζητήματα, ὅπως τό ἱστορούμενο, πού τοῦ ἀνέθεσαν οἱ Τοῦρκοι γιατί ἐπιθυμοῦσαν νά ἀπελευθερώσουν ἕνα χρήσιμο στέλεχος τους⁵⁶. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, είτε εἶναι ἀληθινή ἢ πληροφορία, εἶτε ὄχι, ἀποτελεῖ παράδειγμα, ἕνα ἀπό τά πολλά, καταδοτικού ἔργου, «ἀθανίας» ὅπως λέγονταν, πού δηλητηρίαζε τίς σχέσεις μεταξύ τῶν δύο κοινοτήτων στά νησιά. Ὁ Πόλλα δέ, ὅπως μαρτυροῦν οἱ Πηγές, εἶχε ἰδιαίτερη ἐπίδοση στίς καταδόσεις⁵⁷.

3. Οἱ ἐσωτερικές διαμάχες καί ἡ «κατάπτωση» τῶν λατινικῶν κοινοτήτων.

Γιά τή διάβρωση τῶν συνειδήσεων ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικός καί ἀντικειμενικός εἶναι ὁ ἀποστολ. ἐπισκέπτης φρά Bernardo στήν ἔκθεσή του γιά τήν Ἄνδρο (2 Αὐγ. 1652):

«...ὄλοι οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ἀνεχώρησαν (ἀπό τήν Ἄνδρο) γιά ἄλλα μέρη ἢ πιάστηκαν σκλάβοι ἀπό χριστιανούς κουρσάρους· οἱ χριστιανοί τοῦ καθολικοῦ δόγματος, ἰδιαίτερα, ἔφυγαν ἀπό τό φόβο τῶν ἀρμάδων καί τῶν τουρκικῶν φελουκῶν ἢ καί ἀπό τίς ἀθανίες πού δημιουργοῦν οἱ Ἕλληνες μέ τούς ὁποίους δέν διατηροῦν καλές σχέσεις σ' αὐτό τό νησί... Σήμερα ἔχουν ἀπομείνει μόνο 28 καθολικοί, ἀπό τούς ὁποίους οἱ ἕξι εἶναι ἀπό τήν Τήνο καί ἕνας ἀπό τή Σύρα· ὄλοι οἱ ἄλλοι (κάτοικοι) εἶναι Ἕλληνες... Ἐχει (ἡ Ἄνδρος, καθολικό) ἐπίσκοπο, τόν Domenico della Grammatica, γέννημα αὐτοῦ τοῦ νησιοῦ τῆς Ἄνδρου, ἡλικίας 52 ἐτῶν, τά ὁποῖα ἔκλεισε στίς 25 τοῦ περασμένου Ἰουλίου (ἔχει

56 Ἐπιστολή Λογοθέτη τῆς 10-1-1654 πρὸς τό Βατικανό μέ τήν ὁποία παρακαλοῦσε νά μή δίνουν βάση στίς ἐναντίον του κατηγορίες γιατί αὐτός «ὑπηρετοῦσε πάντοτε πρόθυμα τήν Ἁγία Ἐδρα καί τή Γαλλική Κυβέρνηση τῆς ὁποίας ἦταν πρόξενος» (SCPF/SOCG. 187, 419^R).

57 Ἐπιστολή Βαρθολ. Πόλλα τῆς 7-10-1653 πρὸς τό Βατικανό ὅπου δίνει τήν πληροφορία ὅτι ὁ Λογοθέτης καί κάποιοι ἄλλοι ἔστειλαν στήν Κ/πολη, στόν Μεγ. Βεζύση, τόν Γεώργιο Γρυπάρη ἀπό τά Χανιά, γιά νά ὑποδείξει τόν τρόπο κατάληψης τοῦ Σέλινου τῆς Κρήτης. Στήν ἴδια ἐπιστολή ἔγραφε ὅτι ὁ Γρυπάρης αὐτός εἶχε τήν οἰκογένειά του καί πολλούς συγγενεῖς στή Ρώμη (ὅπως γνῶριζε καλά ἀπόταν ἦταν μαθητής στό Κολλέγιο Urbano) τούς ὁποίους ἐδεργετοῦσε ἡ Ἁγία Ἐδρα (SCPF/SOCG. 187, 714^R).

γεννηθεῖ τὴν ἴδια ἡμέρα τοῦ ἔτους 1600). Τό 1636 χειροτονήθηκε στή Χίο ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας Ἄνδρου καί ἀπό τότε ὑπηρετήσε συνεχῶς σ' αὐτήν μέχρι τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1647, ὅποτε τὴν ἐγκατέλειψε γιὰ νά γλυτώσει ἀπό τῆς διώξεως τῶν Τούρκων καί τῆς συκοφαντίας τῶν Ἑλλήνων πού διέσπειραν τὴ φήμη ὅτι αὐτὸς ἦταν ἡ αἰτία τῆς σύλληψης τῶν Τούρκων προκρίτων τοῦ νησιοῦ καί μάλιστα ὅτι ἡ σεβασμιότητά του εἰδοποίησε τῆς χριστιανικῆς φελοῦκες νά ἔλθουν μέ ἀντάλλαγμα τῆς χρεωστικῆς ὁμολογίας πού κατεῖχαν οἱ Τούρκοι μέ τῆς ὁποῖες καί πλούτισε. Ἡ διάδοσις (τῶν κατηγοριῶν) εἶναι ἐξολοκλήρως συκοφαντικὴ, γιατί καί στή Νάξο πού συνέβησαν τὰ ἴδια, οἱ φελοῦκες αὐτές, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐπῆραν νά ἀναζητήσουν Τούρκους, λεηλάτησαν τόσον αὐτούς, ὅσο καί τοὺς χριστιανούς καί ἄρπαξαν ὅλες τῆς ὁμολογίας τους, τῆς ὁποῖες, ὅπως διαδίδεται, μετέφεραν στήν Τήνο καί τῆς παρέδωσαν στὸν ἐκεῖ Προβλεπτή. Ἔτσι, μολοντί ἀποκαλύφθηκε σέ πολλοὺς ἡ συκοφαντία αὐτή, χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς σεβασμιότητάς του ἀπὸ μοχθηρία γιὰ νά τὸν καταστρέψουν. Ἐν τούτοις, ὅπως φαίνεται, ἡ σεβασμιότητά του δέν αἰσθάνεται σίγουρος γι' αὐτὸ δέν ἐπιστρέφει στήν ἐπαρχία του ἂν δέν προηγηθεῖ εἰρήνη. Τὰ ἀνωτέρω δέν εἶναι τελειῶς ξεκαθαρισμένα καί ἡ ἀθωότητά του (δέν γίνεται) κοινῶς ἀποδεκτὴ»⁵⁸.

Ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ τὸ Βατικανὸ ὁ δικάριος Σίφνου Βαρθολομαῖος Πόλλα ποιά γνώμη εἶχε γιὰ τὴν ἔνωσις τῶν δύο καθολικῶν ἐπισκοπῶν Μήλου-Κιμῶλου καί Σίφνου-Κέας-Θερμίων, αὐτὸς ἀπάντησε (μεταξὺ 1657-1658) ὅτι δέν τὴν ἔβλεπε δυνατὴ γιὰ δύο σπουδαίους λόγους: α) «ὁ σεβασμιώτατος Μήλου (Ἀντώνιος Σέρρα) παίρνει μισθὸ ἀπὸ τὴ Βενετικὴ Δημοκρατία 15 pezze da otto κάθε μήνα γιὰ τῆς πληροφορίες καί καταδόσεις πού κάνει ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸν μισοῦν καί ἐπιδιώκουν συνεχῶς νά τὸν συλλάβουν μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς του καί δήμευσις τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς Ἐκκλησίας Μήλου. Μέχρι τώρα δέν τὸ ἔχουν ἐπιχειρήσει ἐξ αἰτίας τῆς βενετικῆς ἀρμάδας, ὅταν ὁμως βελτιωθῶν γι' αὐτούς τὰ πράγματα, θά χάσει τὴ ζωὴ του, ὅπως παραδέχονται Τούρκοι καί Ἕλληνες, β) ἐπὶ πολλὰ τώρα χρόνια πού ὑπάρχει ὁ πόλεμος, ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς δέν πληρώνει φόρους στοὺς Τούρκους, ὅπως πληρώνουν ὅλοι οἱ

58 SCPF/SOCG. 187, 573^R.

ἄλλοι, γι' αυτό ἔχει χαρακτηρισθεῖ ὡς *publico ribello al Turco* (= κοινός ἐπαναστάτης). Θά ἔλθει ὁμως ἡ ἡμέρα πού ἡ κτηματική περιουσία τῆς Ἐκκλησίας Μήλου θά δημευθεῖ γιά νά ἐξοφληθοῦν τά χρέη... Ἐγώ ὑπηρετῶ μέχρι σήμερα τήν Ἐκκλησία Σίφνου ὑπό τήν προστασία τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας (ὄχι δηλ. τῶν Βενετῶν) καί γιά νά μήν ὑπάρξουν κίνδυνοι πληρώνω πάντοτε, ὄχι μόνο τό φόρο στούς Τούρκους, ἀλλά καί στούς Βενετούς»⁵⁹. Ἐννοοῦσε δηλαδή ὁ Βαρθολομαῖος ὅτι ἡ ἔνωση τῶν δύο ἐπίσκοπῶν δέν θά ἦταν διώσιμη λύση, γιατί ἀργά ἢ γρήγορα οἱ Τούρκοι θά δήμευαν καί θά ἐκποιοῦσαν τήν περιουσία τῆς μᾶς λόγω τῆς τακτικῆς πού ἀκολουθοῦσε ἀπέναντί τους ὁ Σέρρα σέ θάρος τῆς ἐκκλησίας του.

Ὁμως καί αὐτός ὁ Βαρθολομαῖος, πού κατηγοροῦσε τόν καθολικό ἐπίσκοπο Μήλου ὡς ἀμειβόμενο καταδότη τῶν Βενετῶν, φαίνεται ὅτι εἶχε κάνει τό ἴδιο γιά ἕναν παλαιό συμμαθητή του στό Κολλέγιο τῆς Προπαγάνδας, τόν ὁποῖο ἔδεσαν οἱ Βενετοί ὡς κωπηλάτη στίς γαλέρες τους. Ὅταν τελικά αὐτός ἀπελευθερώθηκε προσχώρησε στούς Τούρκους γιά νά ἐκδικηθεῖ τόν Βαρθολομαῖο. Ἔτι, ὁ Marco Rossi, canonico di Candia, πού πληροφορήθηκε τά διατρέξαντά, ἔγραψε ἀπό τή Βενετία στίς 8 Φεβρουαρίου 1659 πρὸς τόν καρδινάλιο Mario Albrici, ὅτι «Ὁ Δελη Χουσεῖν πασάς ἔστειλε τρεῖς γαλέρες στή Μήλο γιά νά συλλάβουν τόν ἐπίσκοπο τοῦ νησιοῦ καί μερικές γαλιῶτες στή Σίφνο γιά νά συλλάβουν τόν (Βαρθολομαῖο) Πόλλα, ἀλλά ὁ ἐπίσκοπος δραπέτευσε στήν Κρήτη καί ὁ Πόλλα κρύφτηκε στά βουνά»⁶⁰.

Ὁ Pietro Rosa, καθολικός μεγαλέμπορος Σίφνου, ἔγραψε στίς 22 Ἰουλίου 1659 στό Βατικανό γιά τόν διάδοχο τοῦ Πόλλα (ὁ ὁποῖος τότε εἶχε προαχθεῖ σέ ἀρχιεπίσκοπο Παροναξίας), δικάριο Ἀντώνιο Γοζαδίνο, ὅτι «πηγαινοέρχεται ἀπό νησί σέ νησί μετερχόμενος ὁ,τιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό τό ἔργο τοῦ δικαρίου, ὅτι εἶναι κατάσκοπος τῶν Βενετῶν στούς ὁποίους καταδίδει καί παραδίδει πολλούς φτωχοὺς νησιῶτες πού δραπετεύουν ἀπό τή βενετική ἀρμάδα. Ἔτσι καταφέρει νά ἀποσπᾶ χρήματα ἀπό τοὺς μὲν (γιά νά μήν τοὺς προδίδει) καί ἀπό τήν ἄλλη ἔχει τη συμπαράσταση τῶν Βενετῶν. Σέ ὅλα αὐτά ἔχει τήν ὑποστήριξη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου Πόλλα, ἀπό τόν ὁποῖο ἀποστέλλεται (στά νησιά) ὑπό τόν τίτλο τοῦ ἀρχιμανδρίτη τοῦ Ἀρχιελάγου γιά τήν

59 SCPF/SOCG. 272, 205^{RV} καί 208^R.

60 SCPF/SOCG. 276, 264^{RV}.

εκτέλεση δήτην ἐντολῶν πού ἔχει πάρει ἀπό τόν πάπα. Μεταξύ ἄλλων κατέστησε ἐδῶ ἐγκυο μίαν Ἑλληνίδα... τό ἴδιο δέ ἔκανε τῶρα καί στήν Πάρο...⁶¹.

Γιά ἠθικά σκάνδαλα, ὅπως τά ἀνωτέρω τοῦ Γοζαδίνου, ὑπάρχει πλήθος μαρτυριῶν στίς Πηγές. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται: α) στή Σίφνο, τοῦ καθολικοῦ κληρικοῦ Φραγκίσκου Μικελλούτσι στά 1653 πού ἀποκαλύφθηκε ὅτι εἶχε σαρκικές ἐπαφές μέ μοναχούς τῆς ὀρθόδοξης μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τοῦ Μογκου⁶², καί ἄλλη ἀνήθικη δράση, β) στή Νάξο, τοῦ πρέ Λίβιου Σουμμαρίτα, τοῦ ὁποίου δύο ἐρωμένες κατήγγειλαν ἐπίσημα καί ἐνώπιον μαρτύρων στήν καντζελαρία ὅτι τίς εἶχε καταστήσει ἐγκύου⁶³, γ) στή Σύρα, τοῦ Giovanni Pascale, console di Veneziani, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μέ τήν ἔκθεση τοῦ ἀποστολ. ἐπισκέπτη ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως (2 Φεβρ. 1667), ἦταν δημόσιος σκανδαλοποιός μέ τό νά διατηρεῖ στό σπίτι του μίαν ἐγγαμη καί διαζευγμένη ἀνεψιά του, ὅπως καί ἄλλη μία ξένη, ἐπίσης ἐγγαμη καί διαζευγμένη, ἐνώ τῆ σύζυγό του τήν εἶχε στείλει νά μένει στή Μύκονο⁶⁴ καί δ) στή Σύρα ἐπίσης, καί στήν ἴδια ἔκθεση, καταγγέλλεται γιά τούς μοναχοῦς καπουτσινοῦς: «μετά τό θάνατο τοῦ σεβασμιωτάτου Marengo οἱ καπουτσινοί κυβέρνησαν ἐπί 12 χρόνια αὐτή τήν ἐπαρχία... Οἱ μοναχοί αὐτοί εἶχαν συνεργασία μέ τούς Φράγκους κουρσάρους καί τούς φιλοξενοῦσαν στό μοναστήρι τους, μέσω δέ αὐτῶν ἀπειλοῦσαν καί ἔκαναν κάθε ἀντίθετόν τους νά τρέμει, τό δέ χειρότερο ἀναλάμβαναν τή φροντίδα τῶν παλλακίδων πού ἀρκετοί ἀπό τούς κουρσάρους ἐγκαθιστοῦσαν στή Σύρα καί τίς ἐμπιστεύονταν στα χέρια τῶν εἰρημένων πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης δέχονταν στήν Ἀδελφότητά τους μερικές φραγκισκανές μοναχές»⁶⁵. Εἶναι ἀλήθεια, ἄλλωστε, ὅτι οἱ μοναχοί τῶν διαφόρων καθολικῶν ταγματῶν ἀκολουθοῦσαν δικό τους δρόμο καί μάλιστα προσπαθοῦσαν νά ἐπιβληθοῦν στούς ἐπισκόπους τῶν νησιῶν στούς ὁποῖους δημιουργοῦσαν καί τρομερά προβλήματα. Οἱ καπουτσινοί στή Μῆλο μάλιστα ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμή νά πεθάνει ὁ

61 SCPF/SOCG. 276, 298^{Rv}.

62 Συμμεωνίδη, Βρυσιανή (1981), σελ. 31 Τοῦ ἴδιου, Μοναστήρια τῆς Σίφνου, Ἀθήνα 1984, σελ. 38-39.

63 SCPF/SOCG. 188, 239^f, 240^f.

64 SCPF/SC. ARCIP. 2⁶, 408^v.

65 SCPF. ὁ.π., 407^P.

ἐπίσκοπος τοῦ νησιοῦ Ἰωνίου Ἀντώνιος Σέρρα ἀπό ἀποπληξία, σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ διαδόχου του Ἰωάννη Ἀντωνίου Καμίλλη⁶⁶. Γιά φατριασμούς καί σκάνδαλα κατηγορήθηκαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Τήνου Maurizio Dogia (ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου οἱ καθολικοὶ τοῦ νησιοῦ εἶχαν χωριστεῖ σε δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα)⁶⁷ καί ἰδιαίτερα τῆς Σύρου Giuseppe Guarci. Ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε μέγας σκανδαλοποιός, ἴσως καί ἀνισόρροπος ἄνθρωπος. Ἔγινε πρόξενος πολλῶν συμφορῶν, τόσο στήν ἐπαρχία του, ὅσο καί στίς ἄλλες Κυκλάδες. Στίς ἀνακρισεις πού διενεργήθηκαν γιά τήν ὅλη πολιτεία του, κατά Φεβρουάριο τοῦ 1667, δέν ὑπῆρξε καθολικός κληρικός ἢ λαϊκός τοῦ νησιοῦ πού νά μήν περιγράψει μέ τά μελανότερα χρώματα τή διαγωγή καί συμπεριφορά του. Συνεργάστηκε τόσο μέ τοὺς Βενετούς, ὅσο καί μέ τοὺς Τούρκους, προκειμένου νά βλάψει τόσο τό ποιμνίό του, ὅσο καί τοὺς ὀρθοδόξους Ἕλληνας⁶⁸.

Τό 1658, κλήρος καί Λαός τῆς καθολικῆς παροικίας Νάξου, ὕστερα ἀπό κανονική ψηφοφορία, διάλεξαν γιά ἀρχιεπισκοπὸ τους τόν δικάριο Francesco Compneo, decano τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ ὁποῖος, κατά κοινή ἀναγνώριση διέθετε, ἐκτός ἀπὸ τά προσόντα πού ἐπιθυμοῦσε ἡ Ἁγία Προπαγάνδα, γνώση τῆς γλώσσας, ἐντοπιότητα, πείρα τῆς ἐπαρχίας, καί, κυρίως, τή λαϊκή ἀποδοχή. Ἀκόμη εἶχε εὐγενῆ καταγωγή γιατί ἦταν ἀνεψιός τοῦ ἀειμνήστου

66 Σίμου Μ. Συμεωνίδη, Τά Οἰκονομικά τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου δύο ἀρχιερατειῶν (1642-1699), στά Μηλιακά, Ἀθήνα 1983, τόμ. Α', σελ. 91. Γιά τά προβλήματα πού δημιουργοῦσαν ὁ μοναχοὶ τῶν διαφόρων ταγματῶν στοὺς καθολικούς ἐπισκόπους τῶν νησιῶν βλ. Συμεωνίδη, ὁ.π., σελ. 99.

67 Δύο ἐπιστολές ἀπὸ τὴ Μήλο τοῦ ἐκεῖ καθολικοῦ ἱερέα δόν Giorgio Peris, ἀπὸ 19-1-1656 καί 25-4-1656, στίς ὁποῖες περιγράφονται τά γεγονότα τῆς Σύρας, πού ἦταν καί πατρίδα του, (SCPF/SOCG, 187, 365^R καί 370^V).

68 Τό ἀνακριτικό ὕλικό κατά τοῦ Guarci δρισκεται στό Ἀρχεῖο τῆς SCPF/SC, ARCIP. 2°, 406^R-431^R. Βλ. καί Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Ἀπὸ τὸ Νικολό Κοντόσταυλο (1662) καταγγελία καθολικοῦ ἐπισκόπου Σύρου καί σύσταση κληροδοτήματος στή Σίφνο, στά Κυκλαδικά Θέματα, χρόνος Γ' (1986) τεύχος 13 καί Δρ. Μάρκου Ν. Ρούσου-Μηλιδῶνη, Ἰωσήφ Γουάρκις ἐπίσκοπος Σύρου (1655-1669), ἐπίσης στά Κυκλαδικά Θέματα, χρόνος Γ' (1986), Τεύχος 14., ὅπου παρατίθεται καί ἓνα πολὺ διαφωτιστικό γιά τὸν Γκουάρκι σημείωμα ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῶν Καπουκίνων Ἄνω Σύρου (φάκ. 17 τοῦ 17ου αἰ.): «Ἀφότου ὁ ἀφέντης μας ὁ Πίσκοπος ἐπάτησεν ἐτοῦτο τό νησί μηδέ μία ἡμέραν καλὴν εἶδομεν... ἐπειδὴ καθόλου δέ σχολάζει ταῖς κακῆς του γῶμες, μά καθημερινά πάγει γυρεύοντας πειράζει τόσο τοὺς ἐκκλησιαστικούς, ὅσο καί τοὺς κοσμικούς ἀνθρώπους κ.λπ.»

συμπολίτη τους Δημητρίου Κομνηνού, διακεκριμένης προσωπικότητας στην Κ/Πόλη που είχε συμπαρασταθεί πάντοτε με επιτυχία την πατρίδα του Νάξο σε όλα τα προβλήματα της με τό Κράτος. Τη λαϊκή απόφαση γνωστοποίησαν στο Βατικανό, με αναφορά της 15ης Σεπτεμβρίου 1658 (νέο ήμ.) οι εκλεγμένοι από τη Βενετική Δημοκρατία για τη διοίκηση της Νάξου σύντιχοι και προκουρατόροι του νησιού, οι όποιοι και ζήτησαν τό διορισμό του στον κενό θρόνο της Παροναξίας⁶⁹. Η Ἁγία Προπαγάνδα δέν αποδέχθηκε τήν πρόταση και ἐψήφισε ἀρχιεπίσκοπο τόν δικάριο Σίφνου Βαρθολομαίο Πόλλα, ἀπόφοιτο τοῦ Κολλεγίου Urbano τῆς Ρώμης, ὅμως ἀπό ταπεινή οἰκογένεια τῆς Σύρας. Ὅταν τό πληροφορήθηκαν οἱ Νάξιοι θέλησαν νά στείλουν στή Ρώμη, ὅπως φανέρωσε κάποιος Giovanni Mattia Crespo, Νάξιος πού πῆγε στή Βενετία τό Δεκέμβριο τοῦ 1658 «δύο κληρικούς μέ ἐπιστολές τους παρακαλώντας τήν Ἁγία Προπαγάνδα νά μὴν ἀπονείμει στον Βαρθολομαίο ἐκεῖνο τό ἀξίωμα γιά πολλούς λόγους, τόσο γιά τό ταπεινότατο τῆς καταγωγῆς του, μιά και εἶναι γιός ἐνός τσαγκάρη και ἔχει δύο ἀδελφούς ἀξιους και κατάλληλους γιά ὁ,τιδήποτε μολοντί προσποιῶνται πώς δουλεύουν μέ ἕναν τρίτο ἀδελφό τους γεωργό ἐνώ τά οἰκονομοῦν ἐπιδέξια ἀπό τίς πλάτες ἐκείνων τῶν ἐμπόρων στους ὁποίους δούλευαν ὅταν ἦταν νεαροί σάν κράχτες και μεγάλωσαν μετερχόμενοι διεφθαρμένα ἔργα εἰσπράττοντας εἰκοσι τά ἑκατό (ὅπως ἔκανε ἀκόμη και ὁ εἰρημένος Βαρθολομαῖος), ὅσο και γιά τίς φήμες πού διατρέχουν στά νησιά γιά κάποιες σχέσεις πού εἶχε μέ μία κονινιάδα του ἡ ὁποία δέν μποροῦσε νά διαβίῃσει μέ τό σύζυγό της και ἄλλα παρόμοια...⁷⁰.

69 Τό ἔγγραφο, σέ ἐπίσημο νοταριακό ἀντίγραφο τῆς 19-10-1658 ν. ήμ. θρῖσκεται στό Ἄρχειο SCPF/SOCG. 275, 57^{Rv}. Τό ἀντίγραφο ἐγινε ἀπό τόν Ἰωάννη Γά, δημόσιο νοτάριο Νάξου και ἀρχιεπισκοπικό καντζηλιέρη μέ παραβολή τοῦ κειμένου ἀπό δύο μάρτυρες, τούς Γεώργιο και Μάριο Σομμαρίπα και ἔχει ἐπικυρωθεῖ και σφραγισθεῖ στίς 20-10-1658 ἀπό τόν πρόξενο τῆς Γαλλίας Κρουσίνο Κορονέλλο. Ὑπογράφεται ἀπό τούς συντίχους Ἀντώνιο Γριμάλδη, Ἰάκωβο Κορονέλλο, Χρυσή Φραγόπουλο και τούς προκουράτορες Φραντζέσκο Μπαρότση, Φραντζέσκο Σομμαρίπα, Κρουσίνο Κάστρη, Ἰωάννη Γιουστινιάνο, Γώργιο Γεράρδη, Ἀντώνιο Λορεντάνο, Θεοδωρή Τάγαρη, Ἰάκωβο Κόκκο, Κρουσίνο Σομμαρίπα, Φίλιππο Λορεντάνο, Λουκά Ἀναπλιώτη, Ἰάκωβο Δέσδε, Θεόφιλο Διασίτη, Γιώργη Σκληρό, Γιώργη Χριστόδουλο, Γιάκωβο Ἀμάη, Σονεράλντο Ρουγκιέρ και Μιχελή Μπαρμαρίγο.

70 Ἐπιστολή τῆς 18-1-1659 ἀπό Βενετία τοῦ Giorgio Peris (τῆς ὑποσημ. 67) πρὸς τήν Ἁγία Προπαγάνδα (SCPF/SOCG. 275, 80^R-81^R).

Ὁ πόλεμος πού εἶχε ἀρχίσει κατά τοῦ Βαρθολομαίου, πρὶν ἀκόμη ἀναλάβει τὴν Ἐκκλησία Νάξου, συνεχίσθηκε ἐντονότερος καί στὰ ἐπόμενα χρόνια σέ σημεῖο πού τό ποίμνιο νά χωρισθεῖ σέ δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, το δέ 1668, ὅταν ὁ Βαρθολομαῖος, βρισκόνταν στή Βενετία, ἐπιστρέφοντας ἀπό τή Ρώμη, ἔφτασε διαταγή τῆς τελευταίας νά μὴν ἐπιστρέψει στήν ἔδρα του μέχρι νά διευκρινισθοῦν διάφορες κατηγορίες ἐναντίον του⁷¹. Στὴ συνέχεια τοῦ ἐπιτράπηκε νά πάει στήν Πάρο, νά διαμένει δηλαδή ἐκεῖ μέχρι νά ἡρεμήσουν τὰ πνεύματα τῶν ἀντιθέτων στή Νάξο κ.ἄ. περιπέτειες πού δέν εἶναι δυνατόν νά ἀναπτυχθοῦν ἐδῶ. Ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Μήλου Καμίλλης ἔγραφε σέ ἐπιστολή του τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου 1670 γιά τὴν κατάσταση στήν καθολικὴ Ἐκκλησία Νάξου: «Ὑπηρετήσα στή Νάξο, σέ διάφορα ἀξιώματα, εικοσιπέντε χρόνια, οὐδέποτε ὅμως εἶδα τό χάος πού ἐπικρατεῖ ἐκεῖ σήμερα καί στό ὁποῖο βαδίζει καθημερινά ὁ Κλήρος τῆς. Παραλείπω δέ νά ἀναφέρω τὰ μεγάλα σκάνδαλα πού συμβαίνουν ἐκεῖ...»⁷². Τόσο μάλιστα ἐκρυθμῆ ἦταν ἐκεῖ ἡ κατάσταση ὥστε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βαρθολομαῖος ἀναγκάσθηκε νά εἰσηγηθεῖ στή Ρώμη νά ζητήσῃ ἀπό τόν βενετό ναύαρχο νά ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξη⁷³.

Οἱ περιγραφές γιά τὴν αὐτοδιάβρωση τοῦ καθολικισμοῦ στίς Κυκλάδες κατά τὴν ἱστορούμενη ἐποχὴ εἶναι ἐκτεταμένες, οἱ δέ μαρτυρίες στίς Πηγές πολυάριθμες. Πιστεύω ὅτι εἶναι ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον θέμα, τό ὁποῖο ἀξίζει πράγματι τόν κόπο νά παρουσιάσω κάποτε στίς λεπτομέρειές του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ σήψη στίς καθολικὲς κοινότητες, πού ἀποτέλεσε μία ἀκόμη ἀπό τίς ἀφορμὲς ἀθρόας μεταπήδησης τῶν μελῶν τους στίς ὀρθόδοξες ὁμοίες, βοήθησε σημαντικά στήν τελικὴ ὑπερίσχυση τῶν Ἑλλήνων, παρὰ τὰ πολεμικά καί ἄλλα δεινά. Ἡ ἰδιαίτερη ἀναφορά καί πρόταξη τῶν «λατινικῶν περιστατικῶν» τῆς περιόδου ἐκείνης ἔγινε γιά δύο, κυρίως, λόγους: α) γιά νά ἐπισημανθεῖ ἡ πολύτροπη δραστηριότητα τοῦ αὐτοδιαβρωμένου καθολικισμοῦ στὰ κυκλαδικὰ πράγματα, πού ἀνατρέπει τίς κατά καιροὺς προσπάθειες γιά τὴν ὠραιοποίηση τοῦ παρελθόντος τῶν καθολικῶν στήν περιοχὴ μέ μείωση τοῦ ὀρθοδόξου, κυρίως Κλήρου (που χαρακτηρίζεται

71 Γιά τό ζήτημα ὑπάρχει μεγάλη ἀλληλογραφία στό Ἄρχειο τῆς SCPF (ἴδη καί στό δικό μου σέ φωτογραφίες).

72 SCPF/SCRITT. RIF. CONGR./ ARCIP. 2^a, 70^{RV}.

73 Ἐπιστολή του ἔτους 1668, SCPF/SOCG. 275, 525^{RV}.

ἀγροϊκος, ἀστοιχείωτος, φιλοχρήματος κ.λπ) καί β) γιά νά φανερί καλύτερά ἢ ἐπίδραση τῶν πολεμικῶν γεγονότων καί τῶν συγκυριῶν τους στόν ὀρθόδοξο ἑλληνισμό καί ἰδιαίτερα στίς ἀρχιερατικές ἐναλλαγές στίς ἐπισκοπές τῶν Κυκλάδων.

4. Οἱ κλυδωνισμοί στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τό οἰκονομικό χάος καί οἱ θεσπισμένες καταπιέσεις.

Σημαντικά γεγονότα καί ἐσωτερικοί καί ἐξωτερικοί κλυδωνισμοί συντάραζαν παράλληλα καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Στή δημιουργία τους εἶχαν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἐνεργό ρόλο ἀπό παλαιότερα, οἱ καθολικοί κῆκλοι καί παράγοντες τῆς Κ/πόλεως μέσω τῶν Αὐστριακῶν καί, κυρίως, τῶν Γάλλων πρεσβευτῶν-συνεργατῶν τοῦ Βατικανοῦ. Ἀπό τίς συνέπειες τῶν γεγονότων ἐκείνων καί ἰδιαίτερα τίς ἀλλεπάλληλες ἀλλαξο-πατριαρχίες, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν μιά θλιβερή περίοδο στή μακροαίωνα ζωή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, δοκιμάσθηκε σκληρά ὀλόκληρη ἡ Ὅρθοδοξη Ἐκκλησία καί μάλιστα αὐτή τῶν Κυκλάδων. Τεράστια οἰκονομικά χρέη τοῦ Πατριαρχείου, ὀδηγοῦσαν σέ ἐπαχθῆ καταπίεση τῶν ἱεραρχῶν γιά τήν πληρωμή τακτικῶν καί ἐκτάκτων φορολογιῶν. Σέ ἰδιαίτερα δυσχερῆ θέση βρισκόνταν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Κυκλάδων οἱ ὁποῖοι, λόγω καί τῶν ἄλλων πολλαπλῶν φορολογιῶν, ἀδυνατοῦσαν νά συγκεντρώσουν τά ἐκκλησιαστικά ἔσοδα ἀπό τό δοκιμαζόμενο σκληρά ἀπό τίς πολεμικές συγκυρίες ποίμνιό τους.

Συνοδικός τόμος τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1644 εἶχε ἐξουσιοδοτήσῃ τόν πατριάρχη νά προέρχεται στήν καθαίρεση τῶν ἀρχιερέων πού δέν φαίνονταν συνεπείς στίς οἰκονομικές τους ὑποχρεώσεις⁷⁴. Ἐνα χρόνο κατόπιν, στίς 6 Δεκεμβρίου 1645, ἄλλος συνοδικός τόμος ἐπέβαλε ὑποχρεωτική καταβολή ἀπό ὅλους τούς ἀρχιερεῖς ἑνός κατ' ἀποκοπὴν ποσοῦ προκειμένου νά ἀντιμετωπισθοῦν τά «δυσβάστακτα χρέη» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ μὴ καταβολή του θα ἐπέφερε τήν ἄμεση καθαίρεση τῶν ἀρχιερέων⁷⁵. Ἔτσι, μέ τήν ἀπλή διαδικασία τῆς ἐπιβολῆς κυρώσεων (ἀργιῶν, καθαιρέσεων) μόνο ἀπό τόν Πατριάρχη κατά τῶν ἀρχιερέων πού

74 Ἀποστολόπ. - Μιχαήλαρη, Δοσίθεος, σελ. 179.

75 Ἀποστολόπ. - Μιχαήλαρη, Δοσίθεος, σελ. 180.

άδυνατοῦσαν νά ἐκπληρώσουν τίς ὑποχρεώσεις τους ἢ τῆς «συγχωρήσεως» τους βραδύτερα (δηλ. τῆς ἀνάκλησης τῶν κυρώσεων) ἀπό τόν ἴδιο πατριάρχη ἢ τό διάδοχό του μέ τήν πληρωμή κάποιων χρηματικῶν ποσῶν, ἄρχισε μία ἄνευ προηγούμενου θλιβερή συναλλαγή ἢ ὁποία εἶχε πάρει τόση ἔκταση, ὥστε «ὑπόνοιάν τινα ἀναφύεσθαι, καί... μεμπιμοίριαν τινά δι' ἀλλήλων»⁷⁶. Βραδύτερα, ἐπί πατριάρχου Παρθενίου Δ', για νά περισταλεῖ προφανῶς τό κακό, ψηφίσθηκε στίς 11 Αὐγούστου 1659, νέος συνοδικός τόμος, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο α) ἀρχιερεῖς, πού εἶχαν τιμωρηθεῖ γιά παραπτώματα καί ἰδίως γιά τήν μή καταβολή τῶν ἐκκλησιαστικῶν δοσιμάτων, δέν ἦταν πλέον δυνατόν νά συγχωροῦνται μέ πατριαρχική μόνο πράξη «ἄνευ τῆς κοινῆς εἰδήσεως τῶν ἐγκρίτων καί ἐπισήμων ἐνταῦθα διατριβόντων ἀρχιερέων», χωρίς δηλαδή γνώμη καί τῆς ἱεραῆς συνόδου καί β) ἡ μεσολάβηση ἀρχιερέων καί πολιτικῶν ἀρχόντων στόν πατριάρχη γιά τήν ἀθώωση ἀρχιερέων πού εἶχαν τιμωρηθεῖ δέν ἦταν πλέον ἐπιτρεπτή⁷⁷.

Πρέπει, τέλος, νά ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ πράξεις ἐπιβολῆς τῶν κυρώσεων κατά ἀρχιερέων, εἶχαν προσλάβει, ὡς τύπος ἐγγράφων, μία περίπου ὁμοία μορφή, μέ τήν παράθεση σοβαρῶν κατηγοριῶν κατά τῶν κατηγορουμένων, μέ μνεῖα καταγγελίας γραπτῆς ἢ προφορικῆς τῶν ἐπαρχιωτῶν τους καί πρόσθετης ἀναφορᾶς στό γεγονός ὅτι δέν εἶχαν ἐκπληρώσει, παράλληλα, καί τίς οικονομικές τους ὑποχρεώσεις, πού ἦταν στήν πραγματικότητα ἡ κύρια, ἂν ὄχι ἡ μοναδική, αἰτία ἐπιβολῆς τῶν κυρώσεων, χωρίς φυσικά τοῦτο νά σημαίνει ὅτι δέν ὑπῆρχαν καί περιπτώσεις πού οἱ πραγματικοί λόγοι ἦταν ἄλλοι, ἄσχετοι μέ τούς οικονομικούς.

Οἱ ὀρθόδοξοι λοιπόν ἱεράρχες τῶν Κυκλάδων εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν, παράλληλα μέ τά ἐπιτόπια δεινά ἀπό τίς πολεμικές καί λοιπές περιστάσεις, καί αὐτό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στίς ἀξιώσεις του γιά τήν εἰσπραξη τῶν φορολογιῶν ἀπό ἕνα οικονομικά ἐξουθενωμένο ποίμνιο, τό ὁποῖο ἔπρεπε νά πληρώνει σέ Τούρκους καί σέ Βενετούς ἀπό τό ὑστέρημά του ἀφοῦ καί τήν παραγωγή του ἄρπαζαν καί τό λαφυραγωγούσαν ἐμπόλεμοι καί κουρσάροι. Οἱ ἀποδιδόμενες, λοιπόν στούς ὀρθοδόξους ἀρχιερεῖς κατηγορίες, ὅτι μοναδικό ἔργο εἶχαν τή συγκέντρωση τῶν φορολογιῶν γιά τή συντήρησή τους καί τή συντήρηση τοῦ Πατριαρχείου

76 Ἀποστολόπ - Μιχαηλάρη, Δοσίθεος, σελ. 324.

77 Ἀποστολόπ - Μιχαηλάρη, ὁ.π.

κ.λπ. (ὅπως ἔγραφαν στίς ἐκθέσεις τους οἱ περιερχόμενοι τὰ νησιά ἀποστολ. ἐπισκέπτες καί ἱεραπόστολοι, ἄνθρωποι δηλαδή πού ἔμεναν λίγες ἡμέρες σέ κάθε νησί καί δέν ἦταν δυνατό νά ἔχουν ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῶν πραγμάτων), στεροῦνται τοῦλάχιστον ἀντικειμενικότητας. Παρόμοια γεγονότα ἔλαβαν πράγματι χώρα. Πῶς ὅμως καί γιατί, δέν προσπάθησε κανείς νά ἐξηγήσει. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν καί ἱστορικοί συγγραφεῖς οἱ ὅποιοι ἀσχολήθηκαν μέ τήν ἐποχή ἐκείνη περιγράφοντας μέ μελανά χρώματα τούς ὀρθοδόξους, τονίζοντας ἰδιαίτερα τήν «ἀνωτερότητα», τό ἀφιλοχρήματο, τήν ταπεινότητα κ.λπ. τῶν καθολικῶν στηριζόμενοι στίς πληροφορίες τῶν ἀνωτέρω ἐκθέσεων. Τούς διέφυγαν ὅμως ἀναρίθμητες εἰδήσεις πού ὑπάρχουν στίς ἴδιες Πηγές, ἀπό τίς ὁποῖες ἀντλήσαν μόνο τίς κατηγορίες ἐναντίον τῶν ὀρθοδόξων, καί ἀναφέρονται στούς τρόπους πού μετῆλθαν οἱ καθολικοὶ ἐπίσκοποι, ἱερεῖς καί μοναχοί γιά τή συγκέντρωση χρημάτων, τόσο γιά τή συντήρησή τους, ὅσο καί γιά τήν ἐπιτέλεση διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ἔργων, παρά τό γεγονός ὅτι δέν ἦταν «ἀμόρφωτοι» ἢ «ἀστοιχειῶτοι». Ἄλλωστε δέν εἶχαν τή βαρύτερη ὑποχρέωση καταβολῆς φορολογιῶν γιά τή συντήρηση τοῦ Βατικανού, ἀντίθετα μάλιστα, πολλοί ἀπό αὐτούς, εἶχαν καί ἱκανοποιητικές ἐτήσιες ἐπιχορηγήσεις τῆς Ρώμης, ἀδιάφορο ἂν δέν ἔφταναν πάντοτε ἔγκαιρα, ὅπως καί οἰκονομικές ἐνισχύσεις της γιά τήν ἀγορά κτημάτων, προκειμένου νά ἔχουν ἔσοδα. Ἀξίζει ὅμως νά σημειωθεί, ὄχι σάν περιεργό, ἀφοῦ ἦταν πρακτική τῆς ἐποχῆς, ἀλλά σάν φαινόμενο πού ἔλαβε τεράστια ἔκταση ἀκριβῶς λόγω τοῦ πολέμου, ἢ πώληση σκλάβων ἢ ἡ ἀποδοχή δωρεᾶς σκλάβων ἀπό κληρικούς γιά τήν ἱκανοποίηση ἐκκλησιαστικῶν σκοπῶν. Χωρίς νά εἶναι ἄμοιροι καί οἱ ὀρθόδοξοι κληρικοί στή βδελυρή δουλεμπορία, οἱ καθολικοὶ συνάδελφοί τους διατήρησαν τό προβάδισμα σ' αὐτήν. Δικαιολογημένα ἄλλωστε γιατί οἱ Βενετοί καί οἱ περισσότεροι χριστιανοὶ κουρσάροι ἦταν ὀμόδοξοί τους καί ἤθελαν νά τούς βοηθοῦν οἰκονομικά, οὔτε δέβαια μποροῦσαν νά ἀρνηθοῦν τίς «προσφορές» τους οἱ καθολικοὶ κληρικοί, ἀφοῦ οἱ «εὐσεβεῖς» αὐτοὶ δωρητές ἦταν ἄνθρωποι ἐπικίνδυνοι πού μποροῦσαν νά ἀντιδράσουν βίαια καί καταστροφικά. Στίς Πηγές ὑπάρχει σημαντικός ἀριθμός μαρτυριῶν γιά τίς ἀνθρώπινες αὐτές «προσφορές», θά τίς χρησιμοποίησω ὅμως σέ ἄλλη ἐργασία μου⁷⁸.

78 Ἐν τῷ μεταξῷ βλ. βιβλιογραφία ὑποσημ. 34.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω εἰδικές ἀναφορές καὶ περιγραφές διαφόρων πτυχῶν τῆς ζωῆς στὰ νησιά τοῦ Ἀρχιεπελάγουσ κατά τὴν ἱστορουμένη περίοδο, ποὺ φανερώνουν τὴν ἐπικράτηση ἑνὸς κλίματος φθορᾶς τῶν κοινωνικῶν ἀξιῶν καὶ θεσμῶν, ὅπως μέ σύστημα καὶ πολυχρόνια πρακτικὴ καὶ ὑπομονὴ εἶχαν μέχρι τότε διαμορφωθεῖ, θὰ ἀναζητηθοῦν στή συνέχεια οἱ αἰτίες τῶν ἀρχιερατικῶν ἐναλλαγῶν στίς ὀρθόδοξες ἐπισκοπές τῶν Κυκλάδων καί, ὅπως πιστεύω, θὰ γίνουν καλύτερα κατανοητές.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΟΙ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΑΛΛΑΓΕΣ

Κατά τήν έναρξη του πολέμου (1645) οι ὀρθόδοξες ἐκκλησιαστικές ἐπαρχίες τῶν Κυκλάδων ἦταν πέντε: α) ἡ Μητρόπολη Παροναξίας καί οἱ Ἀρχιεπισκοπές, β) Ἄνδρου, γ) Κέας ἢ Τζίας καί Θερμίων, δ) Μήλου καί Κιμώλου καί ε) Σαντορίνης. Τόν ἐπόμενο χρόνο (1646) ἰδρύθηκε στ) ἡ Ἀρχιεπισκοπή Σίφνου. Τό ποιμνιό τους ἦταν ἀρκετά μεγάλο, ὅπως καί ὁ πληθυσμός τῶν νησιῶν, κατά τήν ἴδια ἐποχή, ἄν ἀναλογισθεῖ κανεῖς ὅτι στά 1667, δύο χρόνια δηλαδή πρὶν τελειώσῃ ὁ πόλεμος καί ὕστερα ἀπό σημαντικές ἀπώλειες ψυχῶν, ἡ Νάξος, ἡ Πάρος, ἡ Μήλος, ἡ Σίφος, ἡ Ἄνδρος, ἡ Μύκονος, ἡ Σύρα, ἡ Κέα, ἡ Κύθνος καί ἡ Ἀνάφη ἀναφέρονται ὡς *popolatissime* = πολυάνθρωπες*.

Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, παρά τή μεγάλη μείωση τῶν πιστῶν της, ἐξακολουθοῦσε νά διατηρεῖ ἔξι ἐπίσης ἐκκλησιαστικές ἐπαρχίες: α) τήν Ἀρχιεπισκοπή Παροναξίας καί τίς ἐπισκοπές β) Ἄνδρου, γ) Σαντορίνης, δ) Σίφνου - Κέας - Θερμίων, ε) Σύρου καί στ) Τήνου, γιά λόγους πολιτικούς καί γοήτρου ἄν καί οἱ τρεῖς ἐπισκοπές, τῆς Ἄνδρου, τῆς Μήλου καί τῆς Σίφνου, οὔτε ἀνάλογο ποιμνιο εἶχαν, οὔτε ἱερεῖς, οὔτε καί μέσα οἰκονομικά γιά νά δικαιολογεῖται ἡ διατήρησή τους.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΠΑΡΟΝΑΞΙΑΣ

Οἱ συνέπειες τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου ὑπῆρξαν ιδιαίτερα αἰσθητές στήν περιοχὴ τῆς Παροναξίας καί στήν ὀρθόδοξη μητρόπολή της, ὅπως θά ἱστορηθεῖ στή συνέχεια. Κατά τήν έναρξή του μητροπολίτης ἀνευρίσκεται ὁ

* Στεργίου Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, Ἡράκλειο 1976, τόμος VI., ὅπου Π. Relazione Antonio Barbaro, provveditor Generale delle armi in Candia 24 Febrero 1667, σελ. 156.

ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΓΕΡΑΡΔΗΣ ὁ Νάξιος

Σύμφωνα μέ τίς δημοσιευόμενες στό παράρτημα Πηγές, ὁ Νικόδημος Γεράρδης γεννήθηκε στή Νάξο¹ καί ὑπῆρξε μοναχός τοῦ μοναστηριοῦ Κυρίας τῆς Ὑψηλοτέρας τοῦ νησιοῦ². Πρώτη μαρτυρία γι' αὐτόν εἶναι τῆς 8ης Ἰανουαρίου 1645, κατά τήν ὁποία «ὁ πρωταποστολάριος Μιχαήλ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας» ἐξουσιοδότησε τόν σιnior Τζωρτζάκη Γεραρίτη νά εἰσπράξει «ἀπό τόν πανιερώτατον μητροπολίτην Παροναξίας κύρ Νικόδημον τό ρέστος τῆς ὁμολογίας» πού εἶχε ὑπογράψει ὁ τελευταῖος, ἀνερχόμενο σέ 50 γρόσια³.

Πότε ἀνήλθε στήν ἔδρα τῆς Παροναξίας ὁ Νικόδημος δέν εἶναι ἐξακριβωμένο, ὅπως διάφορες ἐπικρατοῦν ἀπόψεις στή βιβλιογραφία γιά τή διάρκεια τῆς πολυκύμαντης πράγματι ἀρχιερατείας του⁴. Ἡ ἔναρξή της μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ σέ κάποιον χρονικό σημεῖο προγενέστερο τῆς ἀνωτέρω μαρτυρίας (8 Ἰαν. 1645) καί μεταγενέστερο τῆς 20ης Δεκεμβρίου 1642, κατά τήν ὁποία ὑπάρχει τελευταία εἰδηση γιά τόν προκατόχό του Βενιαμίν⁵, δηλαδή μεταξύ 1643 - τέλους 1644. Καί ἐνῶ ἡ λήξη τῆς ἀρχιερατείας του ἀνάγεται στόν μήνα Μάρτιο τοῦ ἔτους 1654, ὁπότε ἔγινε ἡ καθάρεισή του ἐπί πατριάρχου Παΐσιου Α' ⁶, εἶχε θεθεῖ, παλαιότερα, θέμα ἐμφάνισης καί Παροναξίας Ἀθανασίου (ὅτι εἶχε

1 Παράρτημα ἔγγραφο Νο 11.

2 ΓΑΚ., Ζερλέντη Φακ. 173, ἔγγραφο 4 Μαΐου 1670.

3 ΓΑΚ., Ζερλέντη Φακ. 173.

4 Νικολ. Β. Τωμαδάκη, Ἰωσήφ Δόξας Ζακύνθιος μητροπολίτης Σεβαστείας καί Ἀρμενίας Πρόεδρος τῆς μητροπόλεως Παροναξίας, στήν Ε.Ε.Β.Σ., τόμ ΜΒ', 1975-1976, σελ. 8-9 ὅπου καί ἡ βιβλιογραφία.

5 ΓΑΚ., Ζερλέντη, Φάκ. 173, ὅπου τό ἔγγραφο. Ὁ Βενιαμίν, ὡς πρόην Παροναξίας, ἔχει προσυπογράψει σιγίλλιο τοῦ πατριάρχου Παρθενίου Α' γιά τήν ἀνακήρυξη σέ σταυροπήγιο καί μετόχι τοῦ Ἁγίου Τάφου τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου στήν ἐπαρχία Προυλάδου (βλ. Καλλιν. Δελικάκη, Πατριαρχ. ἔγγραφα Ρωσίας, Βλαχίας καί Μολδαβίας, Σερβίας, Ἀχριδῶν καί Πεκίου, Κ/Πολις 1905, σσ. 340-341), ἦταν δέ συνυποψήφιος στήν ἐκλογή τοῦ Σάμου Παρθενίου καί τοῦ Λήμνου Καλλίστου, κατά Μάιο καί Ἰούλιο τοῦ 1644 ἀντίστοιχα (βλ. ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, ΜΠΤ. 2, φφ. 126^{RV} καί Μανουήλ Ἰω. Γεδεών, Πατριαρχικαί Εφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας 1500-1912, ἐν Ἀθήναις 1936, σελ. 105).

6 Κ.Ν. Σάθα, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, Γ' (1872), σ. 589, Δ.Γ. Ἀποστολόπουλος - Π. Δ. Μιχαηλάρης, Ἡ Νομική Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου, Ἀθήνα 1987, Α', σελ. 323.

υπογράψει σιγίλλιο έτους 1652 του ίδιου πατριάρχου «περί του έν Πάρω μονυδρίου της Ζωοδόχου Πηγής»⁷, όπως και, πρόσφατα, Παροναξίας Μακαρίου (ότι τον ίδιο αυτό χρόνο 1652 βρίσκονταν στή Μήλο)⁸. Άλλά για τον «Άθανάσιο» έγινε άργότερα όρθή ανάγνωση του όνόματος σέ Νικόδημος, για δέ τον «Μακάριο» διακριδύώθηκε ότι ήταν ό πρώην Παροναξίας της περιόδου 1637-1638 Μακάριος Μαμούνης ό Μήλιος⁹ σέ έπίσκεψη στήν πατρίδα του (προερχόμενος από τή Ρώμη, όπου ύπηρετούσε στόν Άγιο Άθανάσιο του Έλληνικού Κολλεγίου). Έτσι, είναι πλέον ξεκαθαρισμένο ότι ό Νικόδημος Γεράρδης άρχιεράτευσε μέχρι τόν Μάρτιο 1654 χωρίς νά έχουν παρεμβληθεί άλλοι έπίσκοποι κατά τή διάρκεια της θητείας του.

Γνωστές πληροφορίες γι' αυτόν είναι της 9ης Άπριλίου 1653, κατά τήν όποία έξαπέλυσε έγκύκλιο προς όλους τούς ένοριακούς ναούς μέ τήν όποία άπαγόρευσε στούς πιστούς της έπαρχίας του νά έξομολογούνται στούς καθολικούς ιερείς, καθώς και της 29ης του ίδιου μηνός κατά τήν όποία επέτρεψε τήν έξομολόγηση τών όρθοδόξων μόνο από τούς καπουτσίνους διευκρινίζοντας μέ έγκυκλίό του ότι ή προηγούμενη άναφέρονταν στούς πατέρες Ιησουίτες¹⁰. Άναφέρεται άκόμη ότι στίς 24 Ίουνίου 1653 είχε συζήτηση μέ τόν προϊστάμενο τών καπουτσίνων Νάξου έπί θεολογικού ζητήματος¹¹.

Τόν ίδιο αυτό χρόνο και κατά πΆσα πιθανότητα προς τά τέλη του, τό Πατριαρχείο έλαβε έναντίον του τό διοικητικό μέτρο της άργίας, πιθανόν γιατί είχε φανεί άσυνεπής στίς οικονομικές του ύποχρεώσεις. Στή συνέχεια και κατά Μάρτιο του 1654, έπί πατριάρχου Παϊσίου Α΄, εκδόθηκε πράξη καθαίρεσής του από τόν θρόνο της Παροναξίας. Στήν πράξη αυτή γίνεται μνεία ότι

7. Διον. Ζακυνθινού, Άνέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα τών χρόνων της Τουρκοκρατίας, περιοδ. «Έλληνικά», Β΄ (1929) Σ. 157. Γ. Δημητροκάλλη, Οί κατά τόν ΙΣΤ΄ αιώνα μητροπολίτες Παροναξίας, περ. «Παρνασσός», ΙΣΤ΄ (1974), σ. 473.

8. SCPF/SOCG 187, 335^{RV}.

9. Σίμου Μιλτ. Συμειωνίδη, Δύο Μηλιοί άρχιεπίσκοποι Μήλου, έφημερ. «Μήλος» Φεβρ. 1984.

10. Περ. Γ. Ζερλέντη, Ίστορικά Σημειώματα εκ του βιβλίου τών έν Νάξω Καπουκίνων (1649-1753), έν Έρμουπόλει 1922, σελ. 31, Π. Γρηγορίου, Σχέσεις Καθολικών και Όθροδόξων, Άθήναι 1958, σελ. 10.

11. Ζερλ., Σημειωμ., σελ. 31.

προηγουμένως, επί πατριάρχου Ἰωαννικίου Β', εἶχε τεθεῖ σέ ἀργία¹².

Καί μολοντί ἡ καθαίρεση τοῦ Νικοδήμου ἐγινε κατά Μάρτιο τοῦ 1654, στίς 3 Ἀπριλίου ἰδίου ἔτους ἀνευρίσκεται νά ὑπογράψῃ, ὡς μητροπολίτης Παροναξίας, συστατικό ἔγγραφο ὑπέρ τοῦ Νικολάου Ἀναπλιώτη γιά τήν εἰσαγωγή του στοῦ ἑλληνικό κολλέγιο τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Ρώμης¹³ καί νά ἐπικυρῶνῃ, στίς 3 Ἰουλίου ἰδίου ἔτους, πράξη τοῦ νοταρίου Νάξου Παντολέοντα Μηνιάτη¹⁴, γεγονότα πού σημαίνουν ἡ τήν ἄμεση σχεδόν ἀποκατάστασή του ἡ αὐθαίρετη παραμονή στήν ἔδρα, ὅπως ἐπραξε καί βραδύτερα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂν ἡ ἀνάκληση τῆς καθαιρέσεως του δέν ἐγινε τόν ἴδιο χρόνο, πραγματοποιήθηκε, τό δίχως ἄλλο, τόν ἐπόμενο, γιατί σέ σιγίλλιο τοῦ 1655, πατριάρχου Ἰωαννικίου Β', ὑπέρ «τοῦ ἐρημοκλησίου εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου εἰς τό Καλόν Ὅρος... τό σπήλαιον καλούμενον...» τῆς ἐπαρχίας Παροναξίας, ἀναγράφεται: «... τοῦ κατά τόπον ἱερωτάτου μητροπολίτου Παροναξίας, ὑπερτίμου καί ἐξάρχου παντός Αἰγαίου Πελάγους, τοῦ ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ καί συλλειτουργοῦ τῆς ἡμῶν μετριότητος κύρ Νικοδήμου»¹⁵, πού βέβαια σημαίνει ὅτι ἦταν ὁ οἰκεῖος μητροπολίτης Παροναξίας. Τό ἐπόμενο ἔτος 1656, στίς 22 Ἰουνίου, ὡς μητροπολίτης πάντοτε Παροναξίας, ἐτέλεσε τά ἐγκαίνια τοῦ μονυδρίου τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα Νάξου, πού ἦταν μετόχι τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου τοῦ Ἀγίου Ὁρους¹⁶ καί στίς 27 Μαρτίου 1657 συνῆψε δάνειο στήν Πάρο, ἀπό τόν ἐκεῖ εὑρισκόμενο «αὐθέντην

12. Ἀποστολ.-Μιχαηλάρη, Δοσίθεος, σ. 323.

13. Γρηγορίου, Σχέσεις..., σελ. 22-23, Θ. Παπαδοπούλου, Αἰγαιοπελαγίται μαθηταί τοῦ ἐν Ρώμῃ Φροντιστηρίου τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ΕΕΚΜ, Η' (1969-1970), σ. 492, Ζαχ. Τσιριπανλή. Τό ἑλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης καί οἱ μαθητές του (1576-1700), Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 589.

14. Διον. Α. Ζακυνθνοῦ, Παλαιογραφικά ἐρευνα εἰς τās Κυκλάδας Νήσους, ΕΕΚΜ, Ε' (1965-6), σελ. 718.

15. Ἐθνική Βιβλιοθήκη, Τμήμα Χειρογρ. Σιγίλλιο Νο 33 (6λ. Ἐγγραφο Νο 4 (δέν γνωρίζω ἂν εἶναι ἀνέκδοτο).

16. Βασ. Σφυρόερα, Τό ἐν Νάξῳ μονύδριον τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα μετόχιον τῆς Μονῆς Ξηροποτάμου, ΕΕΒΣ, ΑΒ' (1963) σελ. 486.

Μιχελέτο Κοντόσταυλο»¹⁷ 160 ρεαλιών¹⁸. Ἡ σύναψη τοῦ δανείου αὐτοῦ φανερώνει ὅτι βρῖσκονταν σέ δυσχερῆ οἰκονομική κατάσταση καί τόν ἀνάγκασε νά μὴν ἐξοφλήσει «τὴν πατριαρχική ζητεία» παρά τὸ γεγονός ὅτι ἀπεστάλησαν καί πατριαρχικοί ἑξαρχοὶ γιὰ νά τόν πιέσουν¹⁹. Ἔτσι, μέ πράξη, ἀπὸ 10 Αὐγούστου 1657, τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου Δ΄, ἔγινε γνωστό στὸν κληρο καί τὸ λαὸ τῆς μητροπόλεως Παροναξίας ὅτι «καθαιρεῖται καί στερεῖται τῆς ἀρχιεροσύνης ὁ μητροπολίτης Παροναξίας Νικόδημος, ἐπειδὴ δὲν κατέβαλε τὴν πατριαρχική ζητεία καί περιφρόνησε τοὺς πατριαρχικούς ἑξαρχούς»²⁰. Στὴ θέση του διορίστηκε, πιθανόν ἀμέσως καί πάντως μέσα στὸ 1657, ὁ πρωτοσύγκελλος ἱερομόναχος Μακάριος²¹.

Ἐν τούτοις, παρά τὴν καθαίρεση τοῦ Νικοδήμου καί τὴν ἐκλογὴ τοῦ Μακαρίου, τῆ διοίκηση τῆς μητροπόλεως ἐξακολούθησε νά ἀσκεῖ ὁ πρῶτος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ διάφορες ἐνέργειές του, ἀπόλυτα δεσμευτικές γιὰ τὴ μητρόπολη, ὡς οἰκείος ἱεράρχης της. Ἔτσι, α) στίς 5 Φεβρουαρίου 1658, ὑπέγραψε σέ ἔγγραφο ἐπίλυσης διαφορᾶς μεταξὺ μισέρ Μικέ Μπαδιάτη καί κερὰ Βαρβάρας Μπιτζιά, στὸ ὁποῖο μάλιστα σημειώνεται «τῆς ἡμῶν ταπεινότητος προκαθημένης ἐν τῷ συνοδικῷ τῆς ἡμετέρας μητροπόλεως...» πού ἔχει τὴν ἔννοια ὅτι οἱ διάδικοι προσέφυγαν στὸν οἰκείο ἱεράρχη γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς τους καί αὐτὸς προήλθε στὴν ἐκδίκασή της στὸν καθορισμένο τόπο διεξαγωγῆς τῶν δικῶν («ἐν τῷ συνοδικῷ τῆς ἡμετέρας μητροπόλεως»)²², β) στίς 31 Μαΐου 1658 οἱ ἱερεῖς τοῦ Καστελλίου τῆς Παροικιάς, μέ χρεωστικό ὁμολογὸ τους, ἀνέλαβαν τὴν ὑποχρέωση «εἰς τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην κύρ Νικόδημον» νά τοῦ παραδώσουν «ἕως τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων... διὰ τὴν πατριαρχικήν ζητίαν ρεάλια ἐξήντα πέντε, ἦγουν 65», γεγονός πού σημαίνει ὅτι ὁ Νικόδημος προέδαινε σέ ἐνέργειες ἔγκαιρης συγκέντρωσης τῶν

17. Γιὰ τὸν Μιχ. Κοντόσταυλο βλ. Σίμου Μιλτ. Συμμεωνίδη, Οἱ Κοντόσταυλοι τῆς Ἄνδρου καί ὁ Ἅγιος Γώργιος Καθολικῶν τῆς Σύρου, στὰ «Κυκλαδικὰ Θέματα», Ἰαν. Φεβρ. 1985.

18. ΓΑΚ. Ζερλέντη, Φακ. 173.

19. Ἄποστολ.-Μιχαήλ., Δοσίθεος, σελ. 281.

20. Ἄποστολ.-Μιχαήλ., ὀ.π.

21. Σάθα, ΜΒ, Γ΄, σ. 593, Ἄποστολ.-Μιχαήλ., Δοσίθεος, σελ. 330-331.

πατριαρχικῶν φόρων τῆς ἐπαρχίας Παροικιάς, οἱ ἱερεῖς τῆς ὁποίας μάλιστα ἀνελάμβαναν, μέ τό ἴδιο χρεωστικό ὁμόλογο, τήν ὑποχρέωση καταβολῆς τοῦ σχετικοῦ ποσοῦ σέ ρεάλια, τά ὁποία «ἀνίσως καί ἤθελέ τα εὔρη ὁ ἀρχιερέας (Νικόδημος) ἀπό τιναν νά τά δανεισθεῖ διά νά ἐξοφλήσει τόν πατριαρχικόν ἕξαρχον (κατά τήν ἐπικείμενη, προφανῶς, ἀφίξή του στά νησιά) ἀπομένομεν ἡμεῖς νά τοῦ τά δώσωμεν» τοῦ δανειστή, ἀποδέχονταν συλλογικά οἱ ἱερεῖς Παροικιάς²³, γ) στίς 2 Ἰουνίου 1658 οἱ ἱερεῖς Καστελλίου Ἀντιπάρου παρέδωσαν στό Νικόδημο χρεωστικό ὁμόλογο ὁμοίου περιεχομένου²⁴ καί δ) ὅταν ἡ συγκέντρωση τῶν φόρων δέν ἀπέδωσε τό προκαθορισμένο ποσόν, ὁ Νικόδημος ἀναγκάστηκε νά μεταβεῖ στή Σίφνο, ὅπου τόν Ἰούλιο ἰδίου ἔτους δανείσθηκε «ἀπό τόν εὐγενή ἀφέντην Μιχελέτο Κοντόσταυλο σωστά καί καλά ρεάλια τῆς σπάνιας μετρητά Νο 60» μέ ὑπόσχεση νά τά ἐξοφλήσει μέχρι τό τέλος τοῦ ἰδίου μηνός «καί διά σιγουριτά τῶν ἄνωθεν ὀμπλιγᾶρεται αὐτός καί τά καλάν του, ἔχοντα καί μέλλοντα καί τήν ἐπαρχίαν του»²⁵.

Οἱ ἀνωτέρω μαρτυρίες φανερόνουν, ιδιαίτερα ἡ τελευταία, τόσο τή δυσχερέστατη οἰκονομική κατάσταση στήν ὁποία εἶχε περιέλθει ἡ μητρόπολη Παροναξίας καί ὀλόκληρη ἡ ἐπαρχία της, ὅσο βέβαια καί τήν ἀδιάκοπη παραμονή τοῦ Νικοδήμου στό θρόνο παρά τήν καθαίρεσή του, ἀκόμη καί τή στέρηση τῆς ἀρχιερατικῆς ιδιότητάς του. Τό τελευταῖο γεγονός δημιούργησε ἀπερίγραπτη σύγχυση κατά τήν κατάρτιση, κατά καιρούς, τοῦ ἐπισκοπικοῦ καταλόγου Παροναξίας. Εἶναι ὁμως φανερό, ὅτι ὁ Νικόδημος δέν ἐγκατέλειψε τήν ἔδρα του γιατί θεωροῦσε ὅτι οἱ λόγοι τῆς καθαιρέσεώς του (μῆ καταβολή φορολογιῶν πού ἀδυνατοῦσε νά συγκεντρώσει ἀπό ἕνα ποῖμνιο τό ὁποῖο δοκιμάζονταν ἀπό τά πολεμικά καί λοιπά γεγονότα) δέν ἦταν σοβαροί καί πίστευε ὅτι μέ τήν ἐξόφληση τῶν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεών του καί τήν καταβολή κάποιων ἄλλων ποσῶν θά ἐξαγόραζε τήν ἀποκατάστασή του μελλοντικά. Ἄλλωστε εἶχε καί τή συμπαράσταση τῶν Βενετῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀπαγορεύσει κάθε ἐπικοινωνία τῶν ὀρθοδόξων μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο²⁶, τίς πράξεις τοῦ ὁποίου δέν ἀναγνώ-

22-25. ΓΑΚ. Ζερλέντη, Φάκ. 173.

26. ΓΑΚ. Ζερλέντη, Φάκ. 173, ὅπου ἀντίγραφο διαταγῆς τοῦ Φρ. Μοροζίνη πρὸς μητροπολίτες, ἐπισκόπους καί κληρικούς τοῦ Αἰγαίου νά μὴν ἐκτελοῦν τίς ἐντολές τοῦ Πατριαρχείου χωρὶς εἰδοποίησή του καί ἐγγραφή συναίνεση. Βλ. καί ΔΙΕΕ, 7

ριζαν και ἐπιθυμοῦσαν τὴ δημιουργία στὶς Κυκλάδες μιᾶς ἀνεξάρτητης Ἐκκλησίας πού θά ἐξυπηρετοῦσε τότε τὸν πόλεμο καὶ τὰ μελλοντικά πολιτικά τους σχέδια. Οἱ ὀρθόδοξοι, ὅμως, ἰεράρχες, μέ δεδομένη τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ἔκβασης τοῦ πολέμου, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ μόνο θά ἐξαρτιόταν καὶ ἡ δική τους τύχη, προσπαθοῦσαν μέ κάθε τρόπο νά διατηρήσουν τοὺς φυσικούς δεσμούς τους μέ τὸ Πατριαρχεῖο, ἀλλὰ καὶ τίς καλές σχέσεις μέ τοὺς Βενετούς μέ πολιτική πού εἶναι ἀγνωστή στὴν ὅλη ἔκτασή της καὶ θά παραμείνει ἀγνωστή ὅσα καὶ ἂν ἀνεύρει σχετικά στοιχεῖα ἢ ἱστορική ἔρευνα. Μέ τὰ μέχρι σήμερα δεδομένα, ἀρκετά ἀπὸ τὰ ὁποία θά ἐκτεθοῦν στὴ συνέχεια, ὁ Νικόδημος Γεράρδης πρέπει νά ὑπῆρξε μία δυναμικὴ ἐκκλησιαστικὴ φυσιογνωμία πού ἀντιστάθηκε καὶ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο καὶ πρὸς τοὺς καθολικούς κύκλους τῆς Νάξου παρὰ τὴ συνεχῆ σχεδὸν παρουσία τῶν ὁμοδόξων τους Βενετῶν στὴν περιοχὴ. Ἡ συνέχιση τῆς παραμονῆς του στὸ θρόνο διευκολύνθηκε σημαντικά καὶ ἀπὸ τὴ μὴ κάθοδο καὶ ἀνάληψη ὑπηρεσίας στὴν Παροναξία τοῦ νέου μητροπολίτου Μακαρίου, ὁ ὁποῖος παρέμενε στὴν ΚΠολη συνεχῶς μέ τὴν ἀνοχὴ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τὴ βοήθεια τῶν συνοδικῶν.

Ἡ ἐξακολούθηση τοῦ πολέμου στὴν Κρήτη καὶ οἱ συγκρούσεις τῶν στόλων στὶς θάλασσες εἶχαν φυσικά τρομερές ἐπιπτώσεις στὶς δυνάμεις τῶν ἐμπολέμων, ἰδιαίτερα τῶν Βενετῶν, πού δέν εἶχαν τὴν ἴδια εὐχέρεια μέ τοὺς Τούρκους σέ ἀνεφοδιασμούς. Ἔτσι τὸ 1660 ὁ χριστιανικός στόλος προκειμένου νά συγκεντρώσει ἀναγκαῖες προμήθειες, προξένησε μεγάλες ζημιές στὴν οἰκονομία τῶν νησιῶν, τόσο μέ ἀρπαγές προϊόντων τῆς παραγωγῆς, ὅσο καὶ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ γιὰ ἐνίσχυση τῶν πολεμικῶν δυνάμεων του. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἰθανάσιος Μαρμαρᾶς, στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ Βατικανό²⁷, περιέγραψε μέ γλαφυρότητα καὶ ἀριθμητικὰ στοιχεῖα τὴν ἔκταση τῶν καταστροφῶν καὶ διετύπωσε τὸ ἐρώτημα ἂν οἱ χριστιανοὶ καταστρέφουν χριστιανούς τί θά ἔπρεπε νά περιμένουν οἱ τελευταῖοι ἀπὸ τοὺς ἄλλοθρήσκους;

(1916), σελίδες 436-439, ὅπου καὶ ἄλλη διαταγὴ τῆς 28 Νοεμβρ. 1658 μέ τὴν ὁποία ἀνανέωνε τὰ διαλαβανόμενα στὴν προηγούμενη. Ἀνάλυση τοῦ ζητήματος βλ. στοῦ Τομαδάκη, Ἰωσήφ Δόξας κ.λπ. Γιὰ τὴν ἴδια θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῆς Βενετίας καὶ παλαιότερα στοῦ Μ. Ι. Μανούσκα, Μέτρα τῆς Βενετίας ἔναντι τῆς ἐν Κρήτη ἐπιρροῆς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατ' ἀνέκδοτα βενετικὰ ἔγγραφα (1418-1419), στὴν ΕΕΒΣ, Λ' (1960-1961) σελ. 85 ἐπ.

27. Βλ. Μέρος Α', σελ. 34.

Ἀποτέλεσμα τῶν δηώσεων ἦταν νά δημιουργηθεῖ οἰκονομική κρίση ἐξαιτίας τῆς ὁποίας δέν ἔγινε δυνατή καί ἡ συγκέντρωση τῶν φορολογιῶν. Ἔτσι οἱ ὀρθόδοξοι ἀρχιερεῖς βρέθηκαν καί πάλι σέ δυσχερέστατη θέση. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1660 ἢ στίς ἀρχές τοῦ 1661, ὁ Παρωναξίας Νικόδημος ἀπασχόλησε, ἀκόμη μία φορά, τὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο μέ πράξη του²⁸ ἐπανέλαβε τὴν καθαίρεσή του ἢ ἐπέβαλε νέα ἂν ἢ προηγουμένη τοῦ ἔτους 1657 εἶχε ἀνακληθεῖ, πράγμα πού δέν εἶναι ἀκόμη διακριδωμένο. Στὴ νέα αὐτὴ ἔξωση δέν ἀποκλείεται νά ἔλαβαν μέρος καί καθολικοὶ παράγοντες τῆς ΚΠόλεως, ὕστερα ἀπὸ διαδήματα τῶν ὁμοδόξων τους τῆς Παρωναξίας, μέ τούς ὁποίους τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε ἔλθει σέ ἀνοικτὴ ρῆξη ὁ Νικόδημος. Ὁ λατίνος ἀρχιεπίσκοπος Νάξου χαρακτήριζε τὸν τελευταῖο ὡς «ἄκρως ἐνάντιον πρὸς τὸ δικό μας ἀγιώτατο δόγμα σέ τέτοιο βαθμὸ ὥστε... ἀπειλοῦσε μέ ἀφορισμό (τούς ὀρθοδόξους πιστούς) ἂν πλησίαζαν τούς λατίνους ἔξομολόγους καί ἂν παρακολουθοῦσαν τίς τελετουργίες τους»²⁹. Ὅπως γίνεται ἀντιληπτό, ὁ Νικόδημος, παρὰ τίς ἀντιδικίες του μέ τὸ Πατριαρχεῖο καί παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶχε τὴν ἀνοχὴ τῶν Βενετῶν γιὰ τὴν αὐθαίρετη παραμονή του στὴ διοίκηση τῆς μητροπόλεως, δέν ἐδίσταζε νά ἀντιμάχεται τούς ἐντόπιους ἢ διερχόμενους ὁμοδόξους τους γιὰ τὴν προσηλυτιστικὴ τους δράση, πού εἶχε πάρει τότε ἔκταση ἐπιδημίας, προασπιζόμενος δυναμικὰ τὴν ὀρθοδοξία. Ὅταν λοιπὸν γνωστοποιήθηκε στὴ Νάξο ἡ ἔξωση τοῦ Νικοδήμου, ὁ Βενετὸς ναύαρχος Φραγκίσκος Μοροζίνης, πού ἀσκοῦσε καί ἐξουσία στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς περιοχῆς διὰ τῆς βίας καί ἀντικανονικά, τοποθέτησε στό θρόνο ἀνθρώπο τῆς ἐμπιστοσύνης του. Ἦταν δέ αὐτός ὁ

ΙΩΣΗΦ ΔΟΞΑΣ, ἀρχιεπ. Σεβαστείας, Πάρου τε καί Ναξίας

ὀρθόδοξος κληρικός ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο. Φίλος καί προστατευόμενος τοῦ Μοροζίνη ὁ Δόξας, πού τὸν ἀκολουθοῦσε στίς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ἐμφανίζεται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στό προσκήνιο τῶν Κυκλάδων τιτλοφορούμενος ὡς «ἀρχιεπίσκοπος Σεβαστείας, Πάρου τε καί Ναξίας καί παντὸς Αἰγαίου Πελάγους»³⁰. Στίς 20

28. Ἐγγραφο Νο 6.

29. Ἐγγραφο Νο 6.

30. Βλ. πανομοίωτο ἀριθ. 1.

Ἰουνίου 1661 ἔγραφε ὁ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Νάξου: Ὁ στόλαρχος τοποθέτησε «ὡς τοποτηρητὴ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τὸ σεβασμιώτατο Ἰωσήφ Δόξα, Ζακύνθιο, ἄνδρα ἐπιφανή. Αὐτὸς εἶναι εὐσεβὴς πρὸς τὴν Ἁγία Ἀποστολικὴ Ἔδρα καὶ ἐπεσήμανε δημοσίᾳ στοὺς Ἕλληνας ὅτι ὁ Ῥωμαῖος Ποντίφικας ὑπάρχει κεφαλὴ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας· ἐπέτρεψε στοὺς δικoὺς μας νὰ ἐξομολογοῦν, νὰ κηρύττουν καὶ νὰ προέρχονται σὲ ἱεροπραξίες γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ψυχῶν τῶν ὀρθοδόξων· ἀκόμη κατέστησε ὑποχρεωτικὴ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων στίς δικές μας δημόσιες τελετές μὲ τὰ ἱερά τους ἄμφια, πρᾶγμα ποὺ κάνει καὶ ὁ ἴδιος ὅταν παρίσταται»³¹, ἐνέργειες δηλ. ποὺ ἀπαγόρευε αὐστηρὰ ὁ μητροπολίτης Νικόδημος.

Δέν πρόκειται γιὰ τὸν Ἰωσήφ ποὺ, κατὰ Μάιο 1629, ἐξέλεξε ἡ σύνοδος, ἐπὶ πατριάρχου Κυρίλλου Α΄ τοῦ Λούκαρη, ὡς τιτουλάριο Σεβαστείας³², ἀλλὰ γιὰ συνώνυμο ἢ ἐκλογή τοῦ ὁποῖου δέν εἶναι γνωστὸ τότε ἔγινε καὶ ἂν ἔγινε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ΚΠόλεως. Κατὰ τίς μέχρι σήμερα γνωστὲς εἰδήσεις, ὁ Ἰωσήφ τοποθετήθηκε πραξικοπηματικὰ τοποτηρητὴς ἢ «πρόεδρος Παροναξίας» ἀπὸ τὸν Μοροζίνη περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1661, ἀφοῦ τὸ πρῶτο ἔγγραφο ποὺ ὑπέγραψε ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆ, εὐνοϊκὸ ὑπὲρ τῶν πατέρων καλουτσίνων τῆς Νάξου, εἶναι τῆς 1ης Μαρτίου ἰδίου ἔτους³³. Ὁ Νικόδημος φαίνεται ὅτι ἀντέδρασε σ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια μὲ κάθε τρόπο. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὰ διαλαμβανόμενα στὸ ἀνωτέρω ἔγγραφο τοῦ καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα «γιὰ τὰ ζιζάνια καὶ τίς ξριδες ποὺ ἔσπερνε μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων (ὁ Νικόδημος), ὡς ταραξίας τῆς εἰρήνης τοῦ νησιοῦ, ἐξορίσθηκε ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατο καπετάν γενεράλε Φραγκίσκο Μοροζίνη». Ποῦ κατέφυγε τότε εἶναι ἀγνωστο, ὑποθέτω στὴ Σίφνο, ὅπου στὴ συνέχεια ἀνευρίσκεται τακτικά.

Ὁ Ἰωσήφ Δόξας, τὸν ὁποῖο ἀγνοοῦσε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, διετέλεσε «πρόεδρος Παροναξίας» μικρὸ μόνο χρονικὸ διάστημα τοῦ 1661³⁴, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς πληροφορίες τῶν

31. Ἐγγραφο Νο 6.

32. Μ. Ι. Γεδεών, Πατριαρχ. Ἐφημερ., σσ. 97-98., Τωμαδάκη, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 5., Ἀποστολ.-Μιχαηλ., Δοσίθεος, σελ. 392.

33. Τωμαδάκη, Ἰωσήφ Δόξας, σ. 30.

34. Ἐγγραφα Νο 6, 7 καὶ 8.

πηγών. Λόγω τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐκστρατείας κατά τῆς Κρήτης, ἡ Βενετία ἀντικατέστησε, τὴν ἀνοιξη τοῦ ἴδιου χρόνου, τὸν προστάτη του ναύαρχο Μοροζίνη, γεγονός πού τὸν ἀνάγκασε, ὅπως φαίνεται, νά ἐγκαταλείψει σύντομα τὴν περιοχὴ τῶν Κυκλάδων. Ὁ μητροπολίτης Νικόδημος παρέστησε τὸ ζήτημὰ του στὸ νέο ναύαρχο Γεώργιο Μοροζίνη, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε σχέσεις μὲ τὸ Δόξα, πού ἦταν ἄνθρωπος τοῦ ἀποτυχημένου προκατόχου του, καὶ ἀνακατέλαβε τὴν ἔδρα, ἀφοῦ εἶχε ἐξασφαλίσει κατὰ πάσα πιθανότητα καὶ τὴ «συγχώρεση» τοῦ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, ὅπως θὰ ἰστορηθεῖ στὴ συνέχεια. Γιά τὴν ἐπάνοδο τοῦ Νικοδήμου ὁ καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος Νάξου ἔγραφε ὅτι δωροδόκησε τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Γεωργίου Μοροζίνη προκειμένου νά πάρει τὴν ἔγκριση τοῦ τελευταίου³⁵. Ὁ καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος, ὅταν πληροφοροφρήθηκε τίς ἐνέργειες τοῦ Νικοδήμου ἔσπευσε νά ἐνημερώσει τὸ Βατικανὸ προκειμένου τὸ τελευταῖο «νά συστήσει στὴ Γερουσία τῆς Γαληνοτάτης Βενετικῆς Δημοκρατίας τὸ σεβασμώτατο Δόξα ὥστε νά ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τοὺς καπετὰν γενεράληδες ἀφοῦ τὸ ζήτημα αὐτὸ βρῖσκεται περισσότερο στὰ χέρια τῶν Βενετῶν»³⁶ πού κυριαρχοῦσαν στὴν περιοχὴ, παρὰ τοῦ Πατριαρχείου ΚΠόλεως. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου φανερῶνει τὴν ἔκταση τῶν ἀπροκάλυπτων ἐπεμβάσεων τῶν Βενετῶν σὲ ὅλα τὰ ζητήματα τῶν νησιῶν, ἀκόμη καὶ στὰ ἐκκλησιαστικά. Τὸ Βατικανὸ δὲν ἀδιαφόρησε στὴν πρόταση τοῦ Παροναξίας. Μὲ διαταγὴ τῆς 21ης Νοεμβρίου 1661 πρὸς τὸν νούντιο τῆς Βενετίας τοῦ ἔδωσε ὁδηγίες χειρισμοῦ τοῦ ζητήματος στὴν Κυβέρνηση τῆς Γαληνοτάτης γιά τὴν παραμονὴ τοῦ Δόξα στὴ Νάξο³⁷.

Στὸ διάστημα ὅμως πού μεσολάβησε ὁ Νικόδημος εἶχε ἐπιτύχει νά πάρει τὴν ἔγκριση ἀπὸ τὸ νέο Βενετὸ ναύαρχο γιά τὴν ἐπάνοδό του στὴ Νάξο, πράγμα πού ἔκανε φυσικὰ ἀμέσως. Μάλιστα στίς 28

35. Ἐγγραφο Νο 12. Βλ. καὶ σμμ. 51.

36. Ἐγγραφο Νο 6.

37. Ἐγγραφα Νο 6, 7 καὶ 8. Στὸ Νο 7 ὁ νούντιος ἔγραφε: «νά μεριμνήσω ὥστε ὁ σεβασμ. Πόλλα, λατίνος ἀρχιεπ. Νάξου, νά μὴν ἀποκατασταθεῖ στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο μετὰ τὴν ἔκπτωσή του ἀπὸ αὐτόν...», γεγονός πού δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε καθαιρεθεῖ ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος. Ἐσπευσε ὅμως μὲ τὸ ἔγγραφο Νο 8 νά ἐξηγήσει ὅτι εἶχε κάνει λάθος στὸ πρόσωπο τοῦ ὀρθοδόξου μητροπολίτη, πού ἦταν κάποιος Νικόδημος καὶ ὅτι θὰ φρόντιζε κατὰλληλα ὥστε οἱ διαταγές τῆς Ἁγ. Προπαγάνδας, ἀπὸ 21 Νοεμβρ. 1661, νά ἐφαρμοσθοῦν ἀκριβῶς.

Ίουνιου 1661 είχε πληρώσει και τις πατριαρχικές φορολογίες της έπαρχίας του με δάνειο που είχε συνάψει στη Σίφνο από τον Μιχελέτο Κοντόσταυλο, ύψους 305 ρεαλιών «τά όποια έγχειρίσεν τών πατριαρχικών έξάρχων»³⁸. Τό γεγονός φανερώνει ότι οί πατριαρχικοί έξαρχοί, δηλ. τό Πατριαρχείο, άγνοούσε ή δέν άναγνώριζε τόν Ίωσήφ Δόξα, αλλά τόν Νικόδημο, ό όποίος πρέπει νά είχε άποκατασταθει ή έστω νά είχε τήν άνοχή του Πατριαρχείου. Για τήν έπάνοδο του Νικόδημου στό θρόνο ύπάρχει και άλλη μαρτυρία, του Βενετού στόλαρχου Γεωργίου Μοροζίνη, στον όποίο είχε δώσει έντολή ό δόγης της Βενετίας, μέ έγγραφο της 4ης Μαρτίου 1662, μετά τις παραστάσεις του νούντιου, νά φροντίσει για τήν παραμονή του Δόξα στην Παροναξία. Ό Μοροζίνης άπάντησε μέ άναφορά του της 1ης Μαΐου ίδιου έτους στην όποία σημείωνε ότι είχε τή γνώμη πως, τότε τουλάχιστον, δέν θεωρούσε σωστό νά δείξει ένδιαφέρον για τό Δόξα, επειδή ό Νικόδημος «πού τώρα κατέχει τό θρόνο, άφου παύθηκε και καθαιρέθηκε από τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, μέ νεώτερη διαταγή τοποθετήθηκε εκ νέου και άποκαταστάθηκε μέσα σε λίγους μήνες στό ίδιο αξίωμα»³⁹, έδινε όμως τήν ύπόσχεση νά φροντίσει για τό ζήτημα αυτό μέ τήν πρώτη κατάλληλη εύκαιρία. Στην ίδια άναφορά ό Μοροζίνης δέν παρέλειψε νά σημειώσει τήν πολύ ένδιαφέρουσα πράγματι πληροφορία ότι ό Νικόδημος «μέ σκληρούς άγώνες κατέχει συνεχώς τήν έδρα» της Παροναξίας.

Άπό τά άνωτέρω συνάγεται α) ότι ή τοποθέτηση του Δόξα από τόν Φραγκ. Μοροζίνη έγινε όταν ή έδρα της Παροναξίας βρέθηκε κενή μέ άπομάκρυνση του Νικόδημου (τέλη 1660 / άρχές 1661) από τό Πατριαρχείο και β) ότι ό διάδοχός του Γεώργιος Μοροζίνης, όταν έπληρε τή διαταγή του δόγη, ό θρόνος δέν ήταν κενός και θεωρούσε ότι δέν υπήρχε πρόσχημα για τόν διορισμό του Δόξα μέ έξωση του Νικόδημου ό όποίος ήταν ικανός, άφου «μέ σκληρούς άγώνες κατείχε συνεχώς τήν έδρα», νά δημιουργήσει πολιτικό

38. ΓΑΚ. Ζεφλ. φάκ. 173. Ό κ. Ν. Κεφαλληνιάδης, Οί κοινοί καγκελλάριοι και νοτάριοι στη Νάξο στα χρόνια της Φραγκοκρατίας-Τουρκοκρατίας, «Ναξιακά», ΙΙ, τεύχος 8/9, Μάιος-Αύγουστος 1986, σελ. 35, σημ. 15, άναφερόμενος στο έγγραφο και τόν Νικόδημο προσδιορίζει τή θητεία του στο θρόνο της Νάξου μόνο στη δεκαετία 1657-1667.

39. Έγγραφα 9 και 10.

ζήτημα και έντυπώσεις σέ βάρος τῆς Γαλινοτάτης καί τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολέμου. Ἄλλωστε ἦταν γνωστό ὅτι ὁ Νικόδημος ἄσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στό πολυάριθμο ποιμνίῳ του⁴⁰, ἴσως δέ καί στούς λοιπούς ὀρθόδοξους ἀρχιερεῖς τῶν Κυκλάδων.

Ἔτσι, ὁ Ἰωσήφ Δόξας δέν πρέπει νά παρέμεινε στή Νάξο «μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ Αὐγούστου 1662»⁴¹, ἀλλά νά ἐγκατέλειψε τήν περιοχὴ πολὺ σύντομα, ἴσως μάλιστα (ἀμέσως μετὰ τήν παύση τοῦ προστάτη τοῦ Φραγκ. Μοροζίνη) μέσα στόν Ἰούνιο τοῦ 1661. Ἐξ ἄλλου σέ ἔγγραφο, ἀπό 16 Ἰουνίου 1662, ὁ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Νάξου σημειώνει πληροφορίες σχετικές μέ τίς κινήσεις τοῦ Δόξα, μετὰ τήν ἀναχώρησή του ἀπό τό νησί, πού δέν εἶναι δυνατὸν νά ἔλαβαν χώρα τότε, ἀλλά μερικoύς τοῦλάχιστον μῆνες ἐνωρίτερα: «Ἀναφορικά μέ τήν ὑπόθεση τοῦ σεβασμιωτάτου Δόξα περί τῆς ἔδρας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιεπισκοπῆς Νάξου (σᾶς πληροφορῶ ὅτι) μέ τό νά δωροδοκήσει ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος Νικόδημος τούς ἀνθρώπους τοῦ ἐκλαμπροτάτου καπετάν γενεράλε ὑπερίσχυσε αὐτός καί ὁ σεβασμ. Δόξας ἐπέστρεψε στή Ζάκυνθο καί ἀπό τή Ζάκυνθο ἐπῆγε στήν Κέρκυρα ἠγούμενος ἐνός μοναστηριοῦ»⁴². Μετὰ τό ἔγγραφο αὐτό τοῦ ἀρχιεπ. Νάξου, στό ὁποῖο ἔκανε καίτῆν πρόταση νά ὑποστηριχθεῖ ὁ Δόξας ἀπό τούς ναυάρχους τῆς Βενετίας γιά νά παραμείνει στήν ὀρθόδοξη μητρόπολη Παροναξίας, τό Βατικανό, ἐκτός ἀπό τίς ὁδηγίες του πρὸς τόν νούντσιο Βενετίας νά κάνει σχετικό διάδημα στήν κυβέρνηση τῆς Γαλινοτάτης, ἔδειξε καί ἄλλο, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιά τόν Ἰωσήφ Δόξα. Οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας⁴³ θεώρησαν ὅτι μπορούσαν, σέ περίπτωση πού τελικά δέν παρέμενε στή Νάξο ὁ Δόξας, νά τόν χρησιμοποιήσουν στήν ἐκκλησία καί τό ἑλληνικό κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ρώμης, ὅπου χρησιμοποιοῦσαν Ἕλληνες, κυρίως, ἀρχιερεῖς (ἐνωτικούς) γιά τίς θρησκευτικὲς ἀνάγκες καί χειροτονίες τῶν μαθητῶν⁴⁴. Μέ

40. Τωμαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 26.

41. Τωμαδάκης, σελ. 9.

42. Ἐγγραφο 12.

43. Νικολ. Β. Τωμαδάκη, Νέα στοιχεῖα περὶ τοῦ Ἰωσήφ Δόξα, ἀρχιεπισκόπου Σεβαστιείας καί πάσης Ἀρμενίας, ΕΕΒΣ, ΜΒ' (1975-1976), σελ. 376.

44. Τωμαδάκης, Νέα στοιχεῖα, σ. 376. Ἡ Προπαγάνδα, μολονότι εἶχε καί πρόταση γιά ἄλλον Ἕλληνα ἀρχιερέα, τόν Σαντορίνης Παθβένιο, γιά τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο Ρώμης (βλ. παρακάτω σελ. 97) προτιμοῦσε, ὅπως φαίνεται, τόν Ἰωσήφ Δόξα.

τό πνεῦμα αὐτό ἔγραψαν στόν καθολικό ἀρχιεπίσκοπο τῆς Κέρκυρας Carlo καί ζήτησαν νά τούς δώσει περισσότερες πληροφορίες γιά τήν προσωπικότητα τοῦ Δόξα, πιστεύοντας ὅτι ὁ τελευταῖος, ὅπως εἶχε γράψει ὁ ἀρχιεπ. Νάξου, ἔμενε σέ μοναστήρι τῆς περιοχῆς του. Ὁ Carlo ἀνέφερε ὅσα μπόρεσε νά πληροφορηθεῖ γιά τόν Δόξα καί γνωστοποίησε μέ ἀναφορές του, ἀπό 11 καί 15 Μαρτίου⁴⁵ καί 28 Σεπτεμβρίου 1663⁴⁶, ὅτι αὐτός δέν διέμενε στήν Κέρκυρα ἀλλά στήν Κεφαλληνία καί ὅτι, ὅπως γνώριζε, δέν ἦταν ἀρχιεπίσκοπος Ναξίας, ἀλλά Σεβαστείας in Armenia.

Ἡ Ἁγία Προπαγάνδα ζήτησε τότε νά ἐνημερωθεῖ ἀπό τόν εὐρισκόμενο στή Ρώμη καθολικό ἀρχιεπίσκοπο Κεφαλληνίας Φραγκίσκο Γοζαδῖνο τόν Σίφνιο⁴⁷. Αὐτός περιέγραψε τόν Δόξα ὡς φανατικό ὀρθόδοξο, πολυπράγμονα καί πρόσωπο ἐπικίνδυνο καί ἔκανε τήν πρόταση νά γίνει δεκτός γιά ὑπηρεσία στό κολλέγιο, ἀλλά νά θροῖσεται ὑπό συνεχῆ παρακολούθησιν⁴⁸. Δέν παρέλειψε ἀκόμη νά ἀναφέρει ὅτι, κατά τίς πληροφορίες του, ἡ χειροτονία τοῦ Δόξα σέ ἐπίσκοπο εἶχε πραγματοποιηθεῖ ἀπό ἐκπρωτοπατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως καί θεωροῦσε ὅτι ἡ χειροτονία αὐτή δέν εἶχε κύρος⁴⁹. Τό Βατικανό φαίνεται ὅτι συγκέντρωσε καί ἄλλες πληροφορίες καί τελικά ἀποφάσισε νά προσκαλέσει τόν Ἰωσήφ Δόξα στή Ρώμη, κατά τήν ἐπόμενη μαρτυρία: «1η Ὀκτωβρίου 1663. Παραγγέλλεται νά προσκληθεῖ ὁ σεβασμιώτατος Δόξας, ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος Ναξίας, στό Ἑλληνικό Κολλέγιο, ἐάν ἤθελε νά ἔλθει στή Ρώμη, γιατί τό κύρος τῆς χειροτονίας του εἶναι βεβαιωμένο»⁵⁰. Ἡ μαρτυρία αὐτή ἀναφορικά μέ τή

45. SCPF/SOCG. 370, 139^R, 140^R.

46. SCPF/SOCG, 370, 143^R.

47. Ὁχι Νάξιο, ὅπως πιθανολογεῖ ὁ καθηγητής κ. Τωμαδάκης, Νέα στοιχεία κ.λπ., σελ. 375. Γιά τήν καταγωγή τοῦ Γοζαδῖνου ἀπό τή Σίφνο βλ. καί Παπαδοπούλου, Αἰγαιοπελαγίται..., σελ. 500 καί Τσιροπανῆ, Τό Κολλέγιο..., σελ. 452.

48. Τωμαδάκης, Νέα στοιχεία, σελ. 377.

49. Τωμαδάκης, Νέα στοιχεία, σελ. 377 καί Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 28-29. Ὁρθά ὁ Γοζαδῖνος ἔλεγε ὅτι ὁ πατριάρχης ἦταν ἐκπρωτος τοῦ θρόνου Κ/Πολως. Δέν εἶχε ὁμως ἀπωλέσει καί τό ἀρχιερατικό ἀξίωμα, ὁπότε οἱ χειροτονίες του ἦταν ἔγκυρες.

50. Josef Metzler, Le antiche e principali fonti storiche sul Pontificio Collegio Greco presso l' Archivio della Sacra Congregazione per l' Evangelizzazione dei Popoli o «de Propaganda Fide», στά «Analecta Collegi Graecorum», τόμος «Il Collegio Greco di Roma», Roma 1983, σελ. 338.

χειροτονία του Δόξα σέ επίσκοπο (ή όποία άποτελεί ένα δισεπίλυτο ζήτημα πού έχει άνακύψει κατά τήν εξέταση του βίου του), συνδυαζόμενη μέ τά διαλαμβανόμενα στήν, άπό 16 Ίουνίου 1662, έπιστολή του καθολικού άρχιεπισκόπου Νάξου, σύμφωνα μέ τά όποια «ό Δόξας είχε χειροτονηθεί άπό τόν πατριάρχη Ίωαννίκιο, ό όποίος όταν εξώσθηκε άπό τόν πατριαρχικό θρόνο εξησε στό τέλος για ένα διάστημα σ' αυτά τά νησιά...»⁵¹ και άκόμη μέ τήν πληροφορία πού είχε ό καθολικός άρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας Φραγκ. Γοζαδίνος ότι ή χειροτονία του είχε πραγματοποιηθεί άπό έκπτωτο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, έρχεται νά ενισχύσει, άν όχι νά ίσχυροποιήσει, τήν ύπόθεση πού έχει κάνει ό καθηγητής του Πανεπιστημίου κ. Ν.Β. Τωμαδάκης ότι «πρό του 1654 ό Δόξας, ών έτι ιερομόναχος και ώς ιερεύς έχρησιμοποιήθη κατ' άρχάς εις Κρήτην ή τό Αιγαίον και ότι έχειροτονήθη ύπό Ίωαννίκιου Β'»⁵² σέ τιτουλάριο επίσκοπο Σεβαστείας. Είναι πολύ πιθανόν ή χειροτονία του Ίωσήφ νά έγινε στό διάστημα μεταξύ 29ης Οκτ. 1648 - αρχών Ίουν. 1651, όταν ό πατριάρχης Ίωαννίνιος, εκπτωτος του θρόνου ΚΠόλεως, θρίσκονταν στή Σίφνο, κατά μαρτυρία του δικαρίου του νησιού και μετά άρχιεπισκόπου Νάξου Βαρθολομαίου Πόλλα⁵³.

51. Σίμου Μιλτ. Συμεωνίδη, Ίστορικά Ήγγραφα Μήλου (1628-1683) άπό τά Ήρχεία του Βατικανού, στά «Μηλιακά», Β' (1985) σελ. 132-3. Ό ίδιος καθολικός άρχιεπίσκοπος Νάξου Βαρθολομαίος Πόλλα, είχε γράψει και παλαιότερα, όταν άκόμη ήταν δικάριος Σίφνου (1651-1658), για τόν Πατριάρχη Ίωαννίκιο σε μεγάλη άναφορά του προς τό Βατικανό, σχετική μέ τήν κατάσταση στά τρία νησιά Σίφνο, Κέα και Θεοριά, ή όποία διασώζεται σε πολύ κακογραμμένο σχέδιο περιληπτικού άντιγράφου (SCPF/SOCG 272, 206^R-207^V), τά έξη: «Ό Έλληνας Πατριάρχης έχασε τήν έδρα του και διαμένει σ' αυτό τό νησί (Σίφνο). Έχει άγαθή ψυχή, άριστη φήμη και είναι δίκαιος, όμως οί συνεργάτες του ήταν τό αντίθετο και μέ τό να δημιουργήσουν ζήτημα σχετικό μέ τό Καθατήριο και... νά παραδεχθούν (τελικά) τήν άποψη του, δέν ετόλμησαν πλέον νά τό ξανασυζητήσουν ένόπιόν του. Μολονότι τούς κατετρόπως δέν αισθάνονταν όμορφα γιατί ένας άπό τούς στενοίς συνεργάτες του... άποδείχθηκε ένοχος». Τό αντίγραφο αυτό είναι άχρονολόγητο, άπό μία έπισημείωση όμως πού ύπάρχει στό άριστερό περιθώριό του, σύμφωνα μέ τήν όποία: «έπισυνάπτεται έπιστολή του όρθοδόξου μητροπολίτου Νάξου συστατική για τήν άνάδειξή του (του Πόλλα) σέ άρχιεπίσκοπο τής κενής έδρας του νησιού», συνάγεται ότι είναι προγενέστερη του 1657, όταν δηλ. ό Βαρθολομαίος δέν είχε εκλεγεί επίσκοπος Νάξου, έκλογή που πραγματοποιήθηκε κατά τά τέλη του 1657.

52. Τωμαδάκης, Ίωσήφ, Δόξας, σελ. 22.

53. Περιληπτικό άντίγραφο άναφοράς τής ύποσ. 51.

Ὁ Ἰωσήφ Δόξας ὑπῆρξε πράγματι διακεκριμένη προσωπικότητα καί ἀκραιφνῆς ὀρθόδοξος κληρικός, παρά τίς σχέσεις του μέ τούς καθολικούς καί τό ναύαρχο Μοροζίνη. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο ὁ Κεφαλληνιάς Φραγκίσκος Γοζαδίνος τόν κατηγοροῦσε «σχισματικό», δηλαδή φανατικό ὀρθόδοξο καί «πρόσωπο ἐπικίνδυνο», γιά τόν καθολικισμό φυσικά. Δέν μπόρεσε ὁμως νά ἀρνηθεῖ καί τήν ἀξία του καί ἀναγκάστηκε, παρά τίς κατηγορίες του, νά εισηγηθεῖ τήν πρόσληψή του στό Κολλέγιο τῆς Ρώμης προκειμένου προφανῶς νά τόν ἀπομακρύνει ἀπό τόν ἑπτανησιακό χῶρο. Ὁ Δόξας ἐν τούτοις δέν ἐπῆγε στή Ρώμη, παρά τό γεγονός ὅτι εἶχαν ἀποτύχει καί οἱ προσπάθειές του νά καταλάβει τό θρόνο τῆς ὀρθόδοξης ἀρχιεπισκοπῆς Κεφαλληνίας. Ἀρκέστηκε μόνο στά εἰσοδήματα τῶν μοναστηριῶν πού τοῦ παραχώρησε γιά ἐπιβίωση ἡ Βενετική Δημοκρατία στήν Κεφαλληνία καί τή Ζάκυνθο, ἐναντι τῶν διακεκριμένων ὑπηρεσιῶν του σ' αὐτήν, καί πέθανε ὀρθόδοξος⁵⁴.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ, τό πρόβλημα

Ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, μετά τήν καθαίρεση, στίς 10 Αὐγούστου 1657, τοῦ Νικοδήμου, τό Πατριαρχεῖο, μέσα στόν ἴδιο χρόνο, διόρισε στήν ἔδρα τῆς Παροναξίας τόν πρωτοσύγκελλο ἱερομόναχο Μακάριο. Δέν εἶναι γνωστό ἂν ὁ Μακάριος αὐτός ἦταν πρωτοσύγκελλος στήν ἴδια ἢ σέ ἄλλη μητρόπολη. Ἐν πάση περιπτώσει ἢ μή περαιτέρω ἐμφάνιση τοῦ Μακαρίου στήν ἔδρα του καί ἡ συμμετοχή, στίς 14 Αὐγούστου 1661, μετά τέσσερα δηλαδή χρόνια, Παροναξίας ἐπίσης Μακαρίου στήν ἐκλογή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Τζίας καί Θεομίων Γρηγορίου, εἶχε δημιουργήσει λογικές ἀμφιβολίες κατά τήν κατάρτιση τοῦ ἐπισκοπικοῦ καταλόγου Παροναξίας⁵⁵ γιατί ὁ τελευταῖος Μακάριος εἶχε θεωρηθεῖ ὡς τρίτος μετά τούς ὁμωνύμους τῶν ἐτῶν 1637-1638 καί τοῦ 1657. Ἦδη ὁμως εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Μακάριος τοῦ 1657, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκλεγεί, ἀπό ἱερομόναχων, «ἀντί τοῦ καθαιρεθέντος Νικοδήμου»,

54. Τωμαδάκης, Νέα στοιχεῖα, σελ. 377.

55. Βασιλ. Ἀτέση, μητροπ. πρ. Λήμνου, Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερα, ἀνατύπ. ἀπό τόν «Ἐκκλησ. Φάρο», τόμοι ΝΣΤ' καί ΝΖ', 1974 καί 1975, σελ. 217.

καί ὁ Μακάριος τοῦ 1661 πού ἔλαβε μέρος στήν ἐκλογή τοῦ Τζίας Γρηγορίου εἶναι ἓνα καί τό αὐτό πρόσωπο. Ἀκόμη φέρεται ὅτι ἔχει προσυπογράψει τόσο τό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Γ' τοῦ ἀπό Λαρίσης (Ἰούνιος 1662)⁵⁶, ὅσο καί τό πατριαρχικό γράμμα (Ἀπρίλιος 1666) τοῦ Παρθενίου Δ' γιά τήν ἀνάληψη ποιμαντορίας στή μητρόπολη Θεσσαλονίκης ἀπό τόν πρῶν πατριάρχη Διονύσιο Γ'⁵⁷. Τό περιεργό τῆς ταυτόχρονης ὑπαρξῆς δύο μητροπολιτῶν Παροναξίας, τοῦ Νικοδήμου δηλαδή στή μητρόπολη καί τοῦ Μακαρίου στήν ΚΠολη, ὅπου μάλιστα συμμετεῖχε καί στήν ἔκδοση πατριαρχικῶν καί συνοδικῶν πράξεων, διευκρινίζεται ἤδη ἐντελῶς ἀπό πατριαρχική πράξη πού ἐκδόθηκε μετὰ τήν ἐκλογή τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Θεοφάνη Μαυρογορδάτου, μηνός Ἰουνίου 1667, ἡ ὁποία ἐλάνθανε, προφανῶς, τῆς προσοχῆς τῶν συγγραφέων. Στήν πράξη αὐτή, πού ἔχει δημοσιεῦσι στά 1893 ὁ Ἰωάννης Βελοῦδος «εὐρόντες, οὐκ οἶδαμεν ὅπως, μετὰ καί τῶν ἄλλων τοῖς Φιλαδελφείας Μητροπολίταις ἀνηκόντων... ὡς λίαν τό σπουδαῖον ἔχον, διά τε τήν ἄγνωστον ἡμῖν γε διαδοχήν τινων τῆς Παροναξίας Ἀρχιερέων...»⁵⁸, ἀναγράφεται: «... εἶτα τοῦ μετ' ἐκεῖνον (ἐννοεῖ τόν Νικόδημο) χειροτονηθέντος Μακαρίου, φανέντος ἀναξίου καί ἀπροσφόρου πρὸς ἀρχιερατεῖαν καί μή καταδεξαμένου, χρόνους ἡ διηδέκα, παραγένεσθαι καί ἐπιλάβεσθαι τῆς ἐπαρχίας, νῦν τε κανονικῶς καθαιρεθέντος...»⁵⁹. Ἐπί ὀλόκληρη δηλαδή δεκαετία (1657-1667) ὁ κανονικός μητροπολίτης Μακάριος δέν εἶχε ἀναλάβει τή διοίκηση τῆς μητροπόλεως του καί παρέμενε στήν ΚΠολη, ὅπου προφανῶς ἔλαβε μέρος στήν ἔκδοση τῶν ἀνωτέρω τριῶν πατριαρχικῶν πράξεων. Μέ ποιάν ὁμως πρόφαση βρῖσκο-

56. Μητροπολ. Σάρδων καί Παισίδας Γερμανοῦ, Συμβολή εἰς τούς Πατριαρχικούς Καταλόγους Κ/Πολεως ἀπό τῆς ἀλώσεως καί ἐξῆς, ἐν Κ/Πόλει 1935, Μέρος Α', σελ. 152. Ὁ Δ. Π. Πασχάλης, Μονή Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας, στά Ἀνδριακά Χρονικά, 10 (1961), σελ. 123-125 δημοσιεύει σιγίλλιο πατριάρχου Διονυσίου ὑπέρ τῆς Μονῆς τό ὁποῖο προσυπογράφει καί ὁ Παροναξίας Μελέτιος. Τό σιγίλλιο εἶναι Δεκεμ. 1662, ὅποτε τό σωστό εἶναι Παροναξίας Μακάριος, ὄχι Μελέτιος.

57. Μητρο. Σάρδων, Συμβολή, σελ. 153-154.

58. Ἰω. Βελοῦδου, Χρυσόβουλλα καί Γράμματα τῶν Οἰκουμην. Πατριαρχῶν ἀνήκοντα εἰς τούς Φιλαδελφείας μητροπολίτας ὑπερτίμους καί ἐξάρχους πατριαρχικούς καί προέδρους πνευματικούς τῆς Ἐνετίῃσι τῶν Ὁρθοδόξων Κοινότητος, Βενετία 1892, σελ. 99.

59. Ἰω. Βελοῦδου, Χρυσόβουλλα, σελ. 101.

νταν μακριά από την επαρχία του και επί τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα; Σχετικές πληροφορίες παρέχονται από ανεπίσημο αντίγραφο της καθαιρετικής του πράξης που βρίσκεται στα φφ. 121⁶-123⁶ του Κώδικα 731 τής μονής Ἱθῆρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅπου ἀναγράφεται: «Ἐπειδή τοιγαρὺν τοιοῦτος ἀνεδείχθη καὶ νῦν Φευγεῖσκοπος... Μητροπολίτης ὀνομασθεὶς Παροναξίας Μακάριος... Ξένα τινὰ καὶ ἀλλοπρόσαλλα λέγων καὶ πράττων αἰεὶ, μανιώδεις τινὰς κενοφανίας ἐκπέμπων καὶ γραώδεις ἀδολεσχίας ἐκφαίνων μαγγανευόμενον γάρ ἑαυτὸν καὶ γοητευόμενον ὑπεδείκνυε, χασμώμενον τε καὶ ἐντεροκροτούμενον, καταπληττόμενον τε σχεδὸν σκιάσματα καὶ ὑποπτεύμενον τὰ ἀνύποπτα, πλάττων τε καθημέραν ἀπὸ κωνώπων ἐλέφαντας ὄνειροπλόκους προφάσεις προβάλλετο, ὡς ἐμποδοστατούσας δῆθεν αὐτῷ καὶ ἀνακοπιούσας τὴν πρὸς τὴν Ἐπαρχίαν ἀποδημίαν αὐτοῦ... Καὶ χρόνοι παρερρῶσαν ὑπὲρ τοὺς ἐννέα μέχρι τῆς δεῦρο, περικυκλοῦντες αὐτὸν, ἀνίατα τοιαύταις φρενοβλαβίαις βαλλόμενον, ἐξότου τὴν δυστυχῆ χειροτονίαν ἐδέξατο... Καὶ οὕτως αὐτὸν μὲν τὸν ἀδόκιμον καὶ ἀπεγνωμένον τῆς ἀρχιερατικῆς ἐπιστασίας, γνώμη κοινῇ συνοδικῇ καθυπεβάλλομεν καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀπεγυμνώσαμεν καὶ ξένον καὶ ἀπρόσφορον καὶ ἀλλότριον τῆς αὐτῆς Ἐπαρχίας ἐδείξαμεν... 1667 κατὰ Μάϊον»⁶⁰.

Ἐτσι, ἡ μὴ κάθοδος στὴν Παροναξία τοῦ Μακαρίου διευκόλυνε τὸν Νικόδημο, ὁ ὁποῖος, προερχόμενος σὲ διάφορες θετικές ἐνέργειες πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο, ὅπως λ.χ. στὴ συγκέντρωση τῶν φορολογιῶν, διαιώνιζε τὴν παραμονή του στὸ θρόνο, προφανῶς μὲ τὴν ἀνοχή του καὶ μὲ αὐτὴν τῶν Βενετῶν. Ἡ πληροφορία ἐν τούτοις τοῦ Γ. Μοροζίνη ὅτι ὁ Νικόδημος εἶχε καθαιρεθεῖ, συγχωρεθεῖ καὶ ἀνακαταλάβει, μέσα σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, τὴν ἔδρα, ἔρχεται ἤδη σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ διαλαμβανόμενα στὴν καθαιρετικὴ πράξη τοῦ Μακαρίου καὶ στὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Θεοφάνη, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ μὲν Μακάριος φέρεται ὡς κανονικὸς μητροπολίτης ἐπὶ δέκα χρόνια (1657-1667), μολονότι δὲν ἄσκησε ποτὲ καθήκοντα, ὁ δὲ Νικόδημος καθηρημένος ἀπὸ τὸ ἔτος 1657. Τὸ ζήτημα εἶναι βέβαια περίπλοκο καὶ δισεπίλυτο λόγω τῆς ἑλλειψῆς ἄλλων μαρτυριῶν. Ὑποθετικὰ μόνον μπορεῖ νὰ δεχθεῖ κανεὶς ὅτι, τὸ ἀνώμαλο τῶν περιστάσεων ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ μὴ

60. Ἰωακείμ Ἱθιήριτ, Καθαίρεσις Παροναξίας Μακαρίου 1667, περιοδ. Γρηγόριος Παλαμᾶς, τόμ 1ος, 1917, σελ. 529-531.

κάθοδος τοῦ Μακαρίου στήν Παροναξία, διευκόλυναν τόν Νικόδημο νά παραμείνει στήν ἔδρα, μέ τήν ἀνοχή τῶν Βενετῶν καί τῶν πατριαρχικῶν ἐξάρχων, οἱ ὁποῖοι περιέρχονταν τά νησιά γιά τή συγκέντρωση τῶν φορολογιῶν, ζήτημα γιά τό ὁποῖο φρόντιζε σχετικά ὁ Νικόδημος, ὅσο μποροῦσε περισσότερο, ἀκόμη καί μέ δάνεια. Τήν ιδιότυπη αὐτή παραμονή του στή διοίκηση τῆς μητροπόλεως παρέτεινε ὁ Νικόδημος μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 1667, προβάλλοντας ἴσως καί τόν ἰσχυρισμό τῆς πιθανότητας διορισμοῦ στήν ἔδρα τῆς Παροναξίας προσώπων τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Βενετῶν, κατά τό προηγούμενο τοῦ Ἰωσήφ Δόξα, ἐνεργεία τους πού ἐγκυμονοῦσε προφανῶς ἰδιαίτερους κινδύνους. Μέ τήν ἐλπίδα μιᾶς μελλοντικῆς δικαίωσής του, γιά τήν ὁποία φρόντιζε συνεχῶς καί μέ διαφόρους τρόπους, παρέμενε στό θρόνο ἐνεργώντας ὡς κανονικός ἱεράρχης του, ἐνῶ παράλληλα ἀνευρίσκεται νά διοργανώνει καί φιλοβενετική πολιτική κίνηση μέ τή συμμετοχή καί τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων τῶν Κυκλάδων (βλ. Μέρος Γ'). Μέ τήν κίνηση αὐτή σχετικά εἶναι τρία ἔγγραφα πού ὑπέγραψε τό 1662, ἓνα πρὸς τόν πάπα (χωρίς ἡμερομηνία)^{60α} καί δύο πρὸς τόν πρόξενο τῆς Βενετίας καί Γαλλίας στή Νάξο Κρουσίνο Κορονέλλο, τῆς 30 Ὀκτωβρίου^{60β} καί 1 Δεκεμβρίου^{60γ}, ὡς μητροπολίτης Παροναξίας πάντοτε. Τό 1662 ἐπίσης ἀνευρίσκεται νά ὑπογράψει α) τόν Ἰούλιο, ἐπίλυση διαφορᾶς μεταξύ Μανώλη Ποντικᾶκη καί Ἀνέζας Τουλούπαινας⁶¹ καί β) στίς 13 Ὀκτωβρίου ἐπίλυση διαφορᾶς εἰς τό ἀμπέλι ὅπου εἶχεν ὁ ποτέ μακαρίτης Ἰάκωβος τοῦ Ξένου»⁶², γ) στίς 2/12 Ἰουνίου 1664, σύναψη δανείου, ἐνός ἀκόμη δανείου, ἀπό τόν Μιχελέτο Κοντόσταυλο καί ὑπογραφή σχετικοῦ δανειστικοῦ ἔγγραφου. Στό ἴδιο ἔγγραφο συμφώνησαν ἀκόμη καί τά ἐξῆς:

«ἔσονται καί ὁ εὐγενέστατος ἀφέντης Μιχελέτος Κοντόσταυλος νά γράψῃ πρὸς τόν πατριάρχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅτι ἂν ὀρίζῃ ἡ παναγιότης του νά στείλλῃ ἐδῶ εἰς τά χέρια τοῦ ἄνωθεν ἀφέντη Μιχελέτου τήν ἀθώωσιν τοῦ εἰρηθέντος μητροπολίτου Παροναξίας καί τήν παραίτησιν τοῦ

60^α. Ἐγγραφο 14.

60^β. Β. J. Slot, «Οὐνίται» τῆς Μήλου καί τῆς Κιμῶλου κατά τόν 17ον αἰῶνα, στή Κιμωλιακά, ΣΤ' (1976), σελ. 211.

60^γ. Ἐγγραφο 15.

61-63. ΓΑΚ Ζεφλ., Φάκ. 173.

Μακαρούδη και από τήν αφεντίαν του νά γνωρίζη γρώσα τετρακόσια Νο 400... »⁶³

Ἐκ τῶν διαλαμβανόμενων στήν ἀνωτέρω παράγραφο προκύπτουν πολύ σημαντικά συμπεράσματα. Πρῶτον, ὅτι ἡ παραμονή στό θρόνο τοῦ Νικοδήμου, πού εἶχε καθαιρεθεῖ ἄδικα, κατά τήν ἄποψή του (γι' αὐτό ζητοῦσε τήν «ἀθώωσιν» του), ἀπό τοῦ ἔτους 1657, ἐξακολουθοῦσε πάντοτε νά μὴν εἶναι νομότυπη, ἀλλά, Δεύτερο, μέ τήν ἀνοχή τοῦ Πατριαρχείου, τό ὁποῖο ἐπιδαψίλευε τήν ἴδια ἀνοχή καί πρὸς τόν Μακάριο, τόν κανονικό μητροπολίτη, πού παρέμενε μακριά ἀπό τήν ἐπαρχία του μέχρι τότε (1664) μέ μύριες ὅσες προφάσεις καί Τρίτο, ὅτι ὁ Νικόδημος, μέ τή μεσολάβηση τοῦ Μιχαέλου Κοντόσταυλου, διακεκριμένης προσωπικότητος τῶν Κυκλάδων, γνωστῆς ἀσφαλῶς καί στούς κύκλους τοῦ Πατριαρχείου, ἐπιζητοῦσε ἤδη τήν ὀριστική τακτοποίηση τοῦ ζητήματός του, ἔναντι καταβολῆς 400 γροσίων πρὸς τόν Πατριάρχη, μέ προηγούμενη παραίτηση τοῦ Μακαρίου (πού ἀναγράφεται στό ἔγγραφο χλευαστικά «Μακαρούδης», δηλ. πρόσωπο χωρίς σοβαρότητα) καί ἔκδοση πατριαρχικῆς πράξης μέ τήν ὁποία θά ἀναγνωρίζονταν ἐξαρχῆς (1657) τό νομότυπο τῆς παραμονῆς του στό θρόνο («ἀθώωσις»).

Μετά τά ἀνωτέρω πρέπει νά γίνει ἀναφορά καί στήν ἄποψη σύμφωνα μέ τήν ὁποία «τό 1664 ὁ Νικόδημος φέρεται ὡς πρῶην Παροναξίας, ζῆ δέ τοῦλάχιστον μέχρι τῆς 4ης Μαΐου 1670 ὡς πρῶην Παροναξίας πάντοτε»⁶⁴. Ἡ ἄποψη αὐτή ἔχει στηριχθεῖ βέβαια στό ἀνωτέρω, ἀπό 2/12 Ἰουνίου 1664 συμβολαιογραφικό ἔγγραφο μεταξύ Νικοδήμου καί Κοντόσταυλου, ὅπου ἀνεφέρεται «νά στείλλη τήν ἀθώωσιν» ὁ πατριάρχης, διατύπωση πού συντέλεσε στό σχηματισμό τῆς γνώμης ὅτι τότε, δηλαδή τόν Ἰούνιο 1664, ὁ Νικόδημος ἦταν καθηρημένος γι' αὐτό καί θεωρήθηκε ὡς «πρῶην Παροναξίας τό 1664», μολονότι στό ἔγγραφο ἔχει ὑπογράψει ὡς «ἡ ὁ Παροναξίας Νικόδημος στέργω καί βεβαιῶ τό παρόν», ὅπως καί ὅλα τά ἄλλα ἔγγραφα πού ἔχει ὑπογράψει μετά τήν καθάρεσή του τό ἔτος 1657 κατά τήν ἰδιότυπη ἄσκηση τῶν καθηκόντων του στήν Παροναξία, ὅπως ἔχουμε περιγράψει ἀνωτέρω μέ κάθε λεπτομέρεια. Ἄλλωστε τό ἴδιο ἔτος 1664, σέ ἐπιστολή τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, τοῦ ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκόπου Ἀνδρου Αὐξεντίου πρὸς τό

64. Τωμαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 9.

Βατικανό, μέ τήν όποία συνηγορεί γιά τήν ανάδειξη σέ καθολικό έπίσκοπο Ἰωάννη Ἀντωνίου Καμίλλη σημειώνεται ότι «οἱ προεστοί τῆς ἡμετέρας έπαρχίας... έγραψαν τοῦ πανιερωτάτου άγίου Παροναξίας κυρίου Νικοδήμου, ό όποίος άποκρίθη μέ ίδιαν αὐτοῦ έπιστολήν τήν άξιαν καί λαμπράν αὐτοῦ (τοῦ Καμίλλη) πολιτείαν... »⁶⁵.

Η ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Τή λύση στό ζήτημα τών δύο μητροπολιτῶν Παροναξίας, δηλαδή τοῦ τυπικά νομίμου Μακαρίου τῆς Κ/Πολεως καί τοῦ Νικοδήμου Γεράρδη τῆς Νάξου, έλυσε τελικά καί κατά τρόπο όριστικό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Κατά Μάιο τοῦ 1667 προήλθε στήν καθαίρεση τοῦ Μακαρίου ώς «φανέντος άναξίου καί άπροσφόρου πρός άρχιερατεῖαν καί μή καταδεξαμένου, χρόνους ἤδη δέκα, παραγένεσθαι καί έπιλάβεσθαι τῆς έπαρχίας», χωρίς όμως παράλληλη άποκατάσταση τοῦ Νικοδήμου, παρά τίς προσπάθειες καί τίς σχετικές αίτήσεις τοῦ τελευταίου. Ἀντίθετα, προκειμένου νά διαδηλώσει τήν αντίθεσή του πρός αὐτόν καί γιά νά άποκαταστήσει τό κῦρος του στήν περιοχή, άποφάνθηκε τότε, δηλαδή δέκα χρόνια μετά τή γνωστή καθαίρεσή του, ότι, επειδή «τοῦ προαρχιερατεύειν (τοῦ Μακαρίου) λαχόντος κακοΝικοδήμου, καθαιρέσει νομίμω ταύτης (τῆς μητροπόλεως) άποβληθέντος διά τά μυριάριθμα έγκλήματα αὐτοῦ καί άνομα παραπτώματα καί τῆς άγιωσύνης άπογυμνωθέντος πρὸ χρόνων...»⁶⁶, ἡ άπομάκρυνση άπό τόν θρόνο ἦταν νόμιμη έκτοτε, παρά, προφανώς, τοῦς ίσχυρισμούς του ότι δέν εἶχε νόμιμο έρεισμα. Μάλιστα στίς 5 Ἰουνίου τοῦ 1667 ἡ σύνοδος (άποτελουμένη άπό τοῦς άρχιερεῖς Κυζίκου Μητροφάνη, Νικομηδείας Νεόφυτο, Χαλκηδόνο Γαβριήλ, πρόεδρο Χίου Ἰγνάτιο, Μελενίκου Ζαχαρία, Δέρκων Χρυσάνθο καί Χαλδίας καί Χερσιάνων Γρηγόριο)⁶⁷ προήλθε στήν έκλογή νέου μητροπολίτη, τοῦ ιερομονάχου Θεοφάνη Μαυρογορδάτου, πρωτοσυγκέλου Σμύρνης⁶⁸. Μετά τήν έκλογή καί

65. Ἐγγραφο 17.

66. Βελούδου, ό.π.

67. Βελούδου, ό.π.

68. Ἐπιστολόπ.-Μιχαήλ. Δοσίθεος, σε. 303.

χειροτονία του σέ ἀρχιερέα, ἐκδόθηκε καί ἡ ἀνωτέρω (ὑποσημ. 58) πράξη τοῦ πατριάρχου Παρθενίου Δ΄, ἡ ὁποία «καί ἐνεχειρίσθη τῷ ἱεράτῳ μητροπολίτῃ Παροναξίας... κύρ Θεοφάνη». Σ' αὐτὴν ἐπισημαίνεται, μεταξύ τῶν ἄλλων, ὅτι ἡ πατριαρχική σύνοδος, ἐπειδή «τὴν ἀγιωτάτην μητρόπολιν Παροναξίας ἐπὶ πλείονι χρονικῇ παρατάσει, ἀρχιερατικῆς προστασίας ἐστερημένην, ἀέφθαλόν τε καί ἄναρχον καί τούς ἐν αὐτῇ χριστιανούς, κατηφεία καί λύπη σκυνθρωπάζοντας... ἅτε τοῦ προαρχιερατεύειν λαχόντος κακοΝικοδήμου καθαιρέσει νομίμῳ ταύτης ἀπροβληθέντος... εἶτα τοῦ μετ' ἐκείνων, χειροτονηθέντος Μακαρίου φανέντος ἀναξίου καί ἀπροσφόρου πρὸς ἀρχιερατείαν... ἔθετο φροντίδα λίαν περισπούδαστον εὑρεῖν τόν ἀξίως αὐτὴν προστησόμενον. Καί ψήφῳ κανονικῶν γενομένων... προεξελέγη τῶν ἄλλων καί προεκρίθη εὐλόγως... ὁ ὀσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῖς κύρ Θεοφάνης». Τονίζεται ἀκόμη σ' αὐτὴν «ὀφείλει τοιγαροῦν ἦδη... ἀπελθεῖν εἰς τήνδε τὴν θεόθεν αὐτοῦ λαχοῦσαν ἀγιωτάτην μητρόπολιν καί ἀρχιερατικῶς ἐπιλαδέσθαι αὐτῆς... ὡς γνήσιος μητροπολίτης Παροναξίας καί ὧν καί ὀνομαζόμενος...».

Ἔτσι, ἡ ἐκλογή τοῦ Θεοφάνη ἀποτελέσει γιὰ τόν Νικόδημο ὀριστικό καί καθοριστικό γεγονός πού τόν ἀνάγκασε νά παραιτηθεῖ ἀπό κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν κανονικὴ ἐπάνοδό του στὴν ἔδρα. Ἄλλωστε ὁ Θεοφάνης κατέθηκε ἀμέσως στὴν Παροναξία καί ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τῆς ἐπαρχίας του χωρὶς καμιάν ἀντίδραση τῶν Βενετῶν οἱ ὁποῖοι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, γνώριζαν καλά τὰ φιλοδυτικά του αἰσθήματα. Ὁ Νικόδημος δέν ἐγκατέλειψε τὴ Νάξο πού ἦταν καί πατρίδα του. Τελευταία εἶδηση γι' αὐτόν εἶναι μαρτυρικό ἔγγραφο του τῆς 4ης Μαΐου 1670 τὸ ὁποῖο καί μόνο ὑπέγραψε ὡς πρῶην μητροπολίτης Παροναξίας⁶⁹. Ἀναφερόμενος στὴν πολυκύμαντη πράγματι ζωὴ καί τὴν προσωπικότητά του ὁ ἠγούμενος τῶν Ἰησουϊτῶν τῆς Νάξου Gaspar Emmanuel παραδέχεται ὅτι ὁ Νικόδημος εἶχε σπουδαῖες διοικητικὲς ικανότητες καί ἡ ἐπιρροή πού ἀσκούσε στό ποίμνιό του ἦταν μεγάλη⁷⁰.

69. ΓΑΚ. Ζεργλ. Φάκ. 173.

70. Τομαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 25-26.

ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΟΣ

«Ὁ δσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῖς κύρ Θεοφάνης», πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως Σμύρνης, ἐκλέχθηκε ἀπό τή σύνοδο, ὕστερα ἀπό μεγάλη περίσκεψη, «ὡς ἀνήρ ἔντιμος, συνέσει τε καί φρονήσει κεκοσμημένος, ψυχικοῖς τε, καί σωματικοῖς προτερήμασι προέχων, βίου σεμονῦ, καί πολιτείας ἐναρέτου διαγιγνωσκόμενος, ἐξ ἀπαλῶν δνύχων τῷ ἀγγελωνύμῳ ἐμπρέψας σχήματι, καί Θεῷ εὐαρέστως θεβιωκῶς, καλῶς, καί εὐσεβῶς τά θεῖα πεπαιδευμένος... σῶφρων, νηφάλιος, καί τ' ἄλλα ὅσα ὁ ἀποστολικός ἀπαριθμεῖ ἀρχιερεῖ προσήκοντα, ἐκ περιουσίας πλουτῶν, καί σχεδόν μᾶλλον ἢ κατ' ἐπιτήδευσιν, φύσεως προτερήμασιν ἀρχεῖν εἰδῶς καί δυνάμενος σὺν Θεῷ συλλήπτορι, τήν ἐπαρχίαν ταύτην ἐπισυστήσαι καί ἀναζωπυρῆσαι». Θεωρήθηκε δηλαδή ὁ πιό κατάλληλος ἀνθρωπος γιά νά διαποιμάνει τή μητρόπολη Παροναξίας, ἢ ὁποία «ἐπί πλείονι χρονικῇ παρατάσει, ἀρχιερατικῆς προστασίας ἐστερημένην, ἀκέφαλόν τε καί ἀναρχον» εἶχε ἀνάγκη τίς ὑπηρεσίες του, κατά τήν ἄποψη τοῦ Πατριαρχείου.

Ὁ Θεοφάνης ἀνευρίσκεται στήν ἔδρα του μέχρι τά τέλη τοῦ 1670. Οἱ Βενετοί, ἀπό τόν προηγούμενο χρόνο πού ἔχασαν τόν πόλεμο, εἶχαν ἐγκαταλείψει τήν περιοχὴ καί οἱ Τοῦρκοι, μετά τή νίκη τους «ἔγιναν τυραννικότεροι. Δέν υπάρχει νησί, ἀκόμη και το πιο μικρό» ἔγραφε στίς 20 Νοεμβρίου 1670 ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Μήλου «πού νά μή χρωστάει χιλιάδες καί νά πληρώνουν οἱ δυστυχεῖς νησιώτες ἀκόμη καί μέ ξυλοδαρμούς...»⁷¹. Φαίνεται λοιπόν ὅτι ο Θεοφάνης, μπροστά σ' αὐτή τήν κατάσταση καί τά ἄλλα οἰκονομικά θάρη τῆς ἐπαρχίας του πρὸς τό Πατριαρχεῖο, πού θά τόν εἶχαν φέρεῖ σέ ἀπελπιστικὴ θέση, ἀποφάσισε νά διαψεύσει ὅσα ἀνέγραψε γιά τίς ἰκανότητές του ἡ πατριαρχικὴ πράξη πού ἐκδόθηκε μετά τή χειροτονία του σέ ἀρχιερέα τόν Ἰούνιο τοῦ 1667. Ὑστερα λοιπόν ἀπό συνεννοήσεις πού ἔκανε μέ τόν καθολικὸ ἀρχιεπίσκοπο Βαρθολομαῖο, ἀποφάσισε νά ἐγκαταλείψει τήν ἔδρα καί τό ποιμνιό του. Πρὸς τά τέλη τοῦ 1670, ἔχοντας μαζί του καί συστατικά γράμματα τοῦ τελευταίου, ἐπιβιβάσθηκε σέ πλοῖο πού τόν ἐπῆγε στή Βενετία καί ἀπό ἐκεῖ

71. SCPF/SC. ARCIP. 2^A, 76^{RV}.

κατευθύνθηκε στη Ρώμη, όπου και προσχώρησε στον καθολικισμό υπογράφοντας τη σχετική όμολογία πίστεως. Στην συνέχεια του ανατέθηκαν προσηλυτιστικές και άλλες αποστολές στον Ιταλικό χώρο, στην Αυστρία και Ουγγαρία, χωρίς όμως επιτυχή αποτελέσματα⁷². Μετά δεκαπέντε και πλέον χρόνια «ούτος οικείος γενόμενος ἐν Ρώμῃ τῆς πρώην βασιλείσεως τῆς Σουηκίας Χριστίνας, συνεστάθη παρ' αὐτῆς τῷ δόγῃ τῆς Ἑνετίας Φραγκίσκῳ Μοροζίνῃ ἔτεσι 1685-1689» ζητώντας νά καταλάβει ἀρχιερατική ἔδρα στήν Πελοπόννησο⁷³.

Ἔτσι διακρίνεται, νομίζω, καλύτερα καί ἡ σπουδαία καί δυναμική πράγματι φυσιογνωμία τοῦ Νικοδήμου, τοῦ ὀρθοδόξου Νικοδήμου, στήν ὁποία ἀντικατοπτρίζεται ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμός τῆς ἐποχῆς καί τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀρχιεπελάγουσ μέ τήν ἐμμονή του στήν Πίστη, τήν καρτερικότητα καί τό ἀκατάβλητο τῶν δυνάμεών του.

I. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΝΔΡΟΥ

Ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου κατά τήν ἔναρξη τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου ἦταν ὁ

ΚΥΡΙΛΛΟΣ (13 Μαρτίου 1630 - τέλος 1651)

Ἡ ἐκλογή του ἔγινε στίς 13 Μαρτίου 1630, μετά τήν καθαίρεση τοῦ Ἄνδρου Μακαρίου⁷⁴. Γιά τή χρονική διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Κυρίλλου ὑπῆρχαν διωστάμενες ἀπόψεις. Σύμφωνα μ' αὐτές ἀρχιεράτευσε μέχρι τό 1644⁷⁵ ἢ «μέχρι καί πέραν τοῦ ἔτους 1644»⁷⁶ καί τόν διαδέχτηκε ὁ Αὐξέντιος τό 1657⁷⁷ ἢ τό 1652⁷⁸.

72. Ἀνέκδοτη μελέτη μου μέ τίτλο «Ἡ εὐρωπαϊκή πορεία τοῦ πρώην Παροναξίας Θεοφάνη Μαυρογορδάτου», ὅπου τά σχετικά ἔγγραφα ἀπό τό Ἀρχεῖο τῆς SCPF.

73. Περικλ. Γ. Ζεργέντου, Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Ἑλληνική Ἐκκλησία ἐπί Ἑνετῶν, ἐν Ἀθήναις 1921, σελ. 16.

74. Σάθα, ΜΒ, Γ', σελ. 567. Ἀποστολ.-Μιχαηλ. Δοσίθεος, σελ. 403.

75. Ἀτέσης, Ἐπισκο. Κατάλ. σελ. 250.

76. Δημ. Π. Πασχάλη, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἄνδρου ἀπό τοῦ Δ' αἰῶνος μέχρι τῆς συγχρόνου περιόδου, στήν Ἀνδριακά χρονικά, 1, Ἰανουαρ. 1948, σελ. 72.

77. Πασχάλης, Ἡ Ἐκκλησία, σελ. 72.

78. Ἀτέσης, Ἐπισκ. Κατάλ., σελ. 251.

Εἶναι ὅμως πλέον γνωστό ὅτι ὁ τελευταῖος ἀνήλθε στό θρόνο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος στίς 10 Φεβρουαρίου 1654 «μετά τήν καθαίρεση τοῦ Κυρίλλου»⁷⁹, γεγονός πού ἀποκλείει τήν μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ἀρχιερέων ὑπαρξή ἄλλου ἀρχιεπισκόπου. Μόνο δηλαδή σημεῖο πού ἀπομένει γιά διευκρίνιση εἶναι ὁ χρόνος τῆς καθάρσεως τοῦ Κυρίλλου στήν ἀνεύρεση τοῦ ὁποίου ἔρχεται ἤδη ἀρωγός μία πληροφορία ἀπό τίς πηγές. Σέ ἀναφορά τοῦ δικαρίου Σίφνου Βαρθολομαίου Πόλλα, ἀπό 19 Μαΐου 1653, ἀναγράφεται: «Ὁ Ἑλληνας ἐπίσκοπος Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος προσπάθησε νά ἰδιοποιηθεῖ τά κτήματα (τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας Σίφνου πού ὑπῆρχαν στήν Ἐκκλησία) μέ ἐγκριση μάλιστα πού εἶχε πάρει ἀπό τόν Μεγάλο Τοῦρκο, ὅμως ὁ Θεός εὐδόκησε νά συλληφθεῖ καί φυλακισθεῖ στήν Τήνο ἐξαιτίας κάποιων πλαστών ἐγγράφων πού εἶχε φτιάξει μέ κάποιους ἄλλους ἐναντίον τοῦ κ. Φραντσέσκου Δελλαγραμμάτικα»⁸⁰. Λεπτομέρειες γιά τό ἀνωτέρω γεγονός δέν εἶναι γνωστές, ἔχει ὅμως, ὡς πληροφορία, ἰδιαίτερη σημασία γιατί, σέ συνδυασμό μέ τά διαλαμβανόμενα στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του, σύμφωνα μέ τά ὁποῖα: «...τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος γνησίου δίχα ἀρχιερέως ἐναπομεινάσης, ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος Κυρίλλου ὑπερορίου ὄντος ἤδη ὑπέρ τούς δύο χρόνους...», ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα, ἀφοῦ τό ἀνωτέρω ὑπόμνημα καταστρώθηκε στίς 10 Φεβρουαρίου 1654⁸¹, ὅτι ὁ Κύριλλος ἀπουσίαζε ἀπό τήν ἔδρα του τοῦλάχιστον ἀπό τά τέλη τοῦ 1651. Ἡ ἀπουσία του ἀπό τήν ἀρχιεπισκοπή, ὅπως καί ἄλλα «ἐγκλήματα αὐτοῦ» συντέλεσαν στήν καθάρσέ του καί τήν τοποθέτησή στήν ἔδρα ἄλλου ἀρχιεπισκόπου, πού ἦταν «ὁ πανοσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῖς».

ΑΥΞΕΝΤΙΟΣ (10 Φεβρ. 1654 - Ἰαν. 1666)

Ὁ ὁποῖος, ἀμέσως μετά τήν ἐκλογή του, ἔδωσε τήν ἀπαραίτητη ὁμολογία πίστεως καί χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος. Ὁ Αὐξέντιος, Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος τήν καταγωγή⁸², ὑπέγραψε σιγίλλιο τοῦ πατριάρχου

79. Ἀποστολόπ.-Μιχαήλ., Δοσίθεος, σελ. 322.

80. SCPF/SOCG. 187, 709^{RV}.

81. Ἐθνική Βιβλιοθήκη, ΜΠΤ., 2, φ. 255'. Ἀποστολ.-Μιχαήλ., Δοσίθεος, σελ. 322.

82. Ἐγγραφο No 11.

Ἰωαννικίου Β', μέ τό ὁποῖο ἀναγνωρίζεται τό μονύδριο τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου Σίφνου ὡς μετόχι τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους⁸³. Ἄλλες πληροφορίες γι' αὐτόν εἶναι οἱ ἐπόμενες: α) ἐπιστολή τῆς 2 Ἰουνίου 1662 τοῦ καθολικοῦ ἀρχιεπ. Νάξου Βαρθολομαίου, στήν ὁποία κατονομάζεται ὁ Αὐξέντιος ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου καί ἀναγράφεται ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του (patino di Andro = γέννημα τῆς Ἄνδρου⁸⁴). β) ἐπιστολή τοῦ ἰδίου τοῦ Αὐξεντίου, ἀπό 3 Σεπτεμβρίου 1664 πρὸς τήν Ἁγία Προπαγάνδα, μέ τήν ὁποία συνηγορεῖ γιά τήν ἀνάδειξη σέ καθολικό ἐπίσκοπο τῆς Ἄνδρου τοῦ κληρικοῦ Ἰωάννη Ἀντώνιου Καμίλλη, canonico τῆς Νάξου⁸⁵, καί γ) ἄλλη ἐπιστολή του, ἀπό 10 Ἀπριλίου 1665, γιά τό ἴδιο ζήτημα⁸⁶. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Αὐξέντιος δέν ἐπῆρε μέρος στίς συσκέψεις τῶν ἀρχιερέων τῶν Κυκλάδων στή Σίφνο, οὔτε προσυπέγραψε τά ἔγγραφα πρὸς τόν πάπα καί πρὸς τόν πρόξενο Βενετίας καί Γαλλίας στή Νάξο Κρουσίνο Κορονέλο, ἔτους 1662. Πιθανόν νά εἶχε ἀντίθετη γνώμη μέ τήν ἐνέργεια αὐτή ἃν κρίνει κανεῖς ἀπό τήν ἐπιστολή τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων τῆς 1 Δεκ. 1662 πρὸς τόν Κορονέλλο, ἀπό τόν ὁποῖο ζητοῦσαν νά φροντίσει γιά τήν ἐκδοση δουκικοῦ διατάγματος «διά ἐμᾶς τούς πέντε ἀρχιερεῖς», πλὴν δηλ. τοῦ Ἄνδρου.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, μέσα στό 1666 ἔγινε ἡ καθαίρεσή του καί μάλιστα δύο φορές. Στό σχετικό ἔγγραφο γίνεται ἀναφορά καί στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐκλέχθηκε ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου: /...ὁ κατά παραχώρησιν Θεοῦ χρηματίσας ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου κακοΑὐξέντιος... ἐξότου γάρ ἐν ἱερομονάχῳ διετέλει, διεσῦρετο φαύλως, ἐν ἀταξίαις καί ἠδυπαθείαις σαρκός, ἅπαξ καί φοραθείς ἐπί μοιχεία καί συλληφθείς ἐν τῷ Γαλατᾷ τοῖς ἔξω κρατοῦσιν καί καθειρχθείς φύλακή, μόλις ἀπελύθη... προσεπέλασε τῷ καταδυναστεύοντι τότε τῆς Ἐκκλησίας ἐξωτερικῶς Ἰσμαήλ Ἀγᾶ, χρήμασι τε καί πᾶσι τρόποις... κατεξάνεστησε τοῦ τηνικαῦτα πατριαρχεύοντος κύρ Ἰωαννικίου, βία τε μεγάλη καί δυναστεία συνταράξας ὁ

83. Τό σιγίλλιο ἔχω δημοσιεύσει, ἀπό ἀντίγραφο πού μοῦ παραχώρησε εὐγενικά ἡ διοίκηση τῆς Σιμωνόπετρας, στό βιβλίο μου *Μοναστήρια τῆς Σίφνου*, Ἀθήνα 1984, σελίδες 62-63. Φέρει ὁμως, ἡμερομηνία 3 Φεβρουαρίου τοῦ 1654, δηλ. προγενέστερη τοῦ πρακτικοῦ ἐκλογῆς τοῦ Αὐξεντίου.

84. Ἐγγραφο Νο 11.

85. Ἐγγραφο Νο 17.

86. Ἐγγραφο Νο 18.

δυνάστης ἐκείνον τόν Πατριάρχη ἀπέσπασε ἐκείνου κατανεύσει, δι' ἧς τῆς ὀπωσθήπως, αὐτός ὁ παναίσχυντος χειροτονίας ἐδράξατο καί προστασίας ἔτυχεν ἀναξίως τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης Ἐκκλῆσιᾶς... Ἄλλὰ πλειστάκις κατά πάντα καιρόν, ἐγγράφως τε καί ζῶση τῇ λαλιᾷ οἱ ἐκείθεν ἀφικόμενοι πρὸς τὰ ὧδε, κατεστηλίτευσαν τὰ παράθεσμα ἐκείνου κατατολμήματα...», τὰ ὁποῖα, μετὰ τόσα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκλογή του, ὁδήγησαν τὴ Σύνοδο στὴν ἀπόφαση νὰ τόν καθαιρέσει τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1666⁸⁷. Ἐκεῖνος ὁμως ἐξακολούθησε νὰ κατέχει τὴν ἔδρα, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ καθαιρετικὸ ἔγγραφο εἶχε φθάσει στὴν Ἐκκλῆσιαν. Μάλιστα, «ἀντὶ τοῦ ταπεινοθεῖναι καὶ συγκαμφθῆναι... αὐτεξανέστη καὶ ἀφηνιάσατο κατὰ τῆς Ἐκκλῆσιᾶς», ἡ ὁποῖα, μὲ δεύτερον ἔγγραφο, μέσα στὸν ἴδιον χρόνον, ἐπανέλαβε τὴν καθάραιση⁸⁸ καὶ στη συνέχεια προῆλθε στὴν ἐκλογή νέου ἀρχιεπισκόπου. Ἦταν δὲ αὐτός ὁ ἱερομόναχος.

ΙΑΚΩΒΟΣ (Δεκ. 1666 - πρὸ 1689)

Ἡ ἐκλογή τοῦ ὁποίου ἐγινε τὸ Δεκέμβριον 1666⁸⁹. Τὸν ἐπόμενον χρόνον βρισκόνταν στὴ Μῆλο, ὅπου, μαζί μὲ τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς, ἐπῆρε μέρος στὴ σύσκεψη πού πραγματοποιήθηκε παρουσία τοῦ βενετοῦ ναύαρχου Μοροζίνη καὶ τοῦ ἀποστολ. ἐπισκέπτη Sebastiani καὶ στὴ συνέχεια ὑπέγραψε στίς <25 Μαρτίου> / 3 Ἀπριλίου 1667 τὴν κοινὴ δήλωσιν γιὰ τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα⁹⁰. Σύμφωνα μὲ ἐμπιστευτικὴ ἔκθεσι, ἔτους 1671, τοῦ βενετοῦ βαίλου στὴν Κ/Πολη, ὁ Ἰάκωβος ἦταν κρυφοκαθολικὸς καὶ φιλενωτικὸς. Ἐπῆρε μάλιστα μέρος σὲ κίνηση ἀρχιερέων γιὰ τὴν προαξιοκοπητικὴ κατάληψιν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀπὸ φιλενωτικὸν πατριάρχη⁹¹. Τὸ 1678, Ἀπριλίου 24, συντάχθηκε ἡ

87. Σάθα, ΜΒ, Γ', σελ. 597. Μ.Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, σελ. 591, 594. Πασχάλης, Ἡ Ἐκκλῆσιᾶ..., σελ. 72.

88. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, ΜΠΤ, 2, φ. 78^v-79^R. Ἀποστολόπ.-Μιχαηλ. Δοσίθεος, σελ. 146.

89. Πασχάλης, Ἡ Ἐκκλῆσιᾶ, σελ. 73. Ἀτέσης, Ἐπισκ. Κατάλ., σελ. 251.

90. Τωμαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 55-56 (ὅπου τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου, στο ὁποῖο ὁμως ἀναφέρεται ὡς Gabriele = Γαβριήλ).

91. Κων. Δ. Μέττζιου, Πατριαρχικά, ἦτοι ἀνεκδότοι πληροφοροῖα σχετικὰ πρὸς τοὺς πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1556-1702, στὴν ἐκδόσιν «Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν». 15 (1951), σελ. 80.

διαθήκη του Λεονάρδου Καΐρη, τήν οποία προσυπέγραψε καί ὁ Ἰάκωβος⁹². Πρὸ τοῦ 1689 ἀναγκάσθηκε νά παραιτηθεῖ⁹³.

Π. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΕΑΣ ΚΑΙ ΘΕΡΜΙΩΝ

Κατὰ τήν ἔναρξιν τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου, ἀρχιεπίσκοπος Κέας καί Θερμιῶν διατελοῦσε, ἀπό τό 1630⁹⁴, ὁ

ΔΑΝΙΗΛ (1630-1646)

Σέ ἀναφορά του πρὸς τό Βατικανό, πού ἔγραψε περί τό 1650, ὁ δικάριος καί ἀποστολικός μισσιονάριος Σίφνου-Κέας καί Θερμιῶν Μάρκος Πόλλα σημείωνε, μεταξὺ ἄλλων: «Ἐχουμε ἐντός τῆς πόλεως (τῆς Κέας) μίαν ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην εἰς τήν Ἁγίαν Αἰκατερίνην, τήν ὁποίαν ἀνέκτησα ἀπό τόν Ἑλληνα ἐπίσκοπον ὀνόματι Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἦτο καθολικός καί ἀπέθανε μετὰ τή σύγκρουση τοῦ πλοίου τοῦ Μοροζίνη μέ τούς Τούρκους πλησίον τῆς νήσου, δαρεῖς ἀγρίως ὑπὸ τῶν Τούρκων»⁹⁵. Ὁ Πόλλα, ἐκτός ἀπό τήν ἐσφαλμένη ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τοῦ Δανιήλ σέ Γαβριήλ, τόν θέλει και καθολικό, ἐπειδή τόν ἐξυηρέτησε νά ἀνακτήσουν οἱ ὁμόδοξοί του τήν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης καί τοῦ ὑποσχέθηκε, ὅπως ἔγραφε στήν ἴδια ἀναφορά, νά ἀποδώσει στοὺς λατίνους καί τήν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Πισκοπῆς μέ τούς ἀγρούς της, «εἰάν ἐπεστρέφοντο αἱ γενόμεναι δαπάναι διά τούς ἀγρούς».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ τραγικός θάνατος τοῦ Δανιήλ ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπό ἄλλη πληροφορία πού παρέχει ὁ ἐνωτικός κληρικός Σταμάτιος Καλογερόπουλος ἀπό τήν Εὐβοία. Σύμφωνα μ' αὐτήν τό 1646 οἱ Τούρκοι δολοφόνησαν δύο καπουτσίνοους μοναχοὺς καί τόν ὀρθόδοξο ἀρχιεπίσκοπο Κέας «μέ βαδδισμούς

92. Δημ. Π. Πασχάλης, Τουρκοκρατούμεναι Κυκλάδες. Ἐρχαί ἐν Ἄνδρῳ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, στήν ΕΕΚΜ, Β' (1962), σελ. 40. Δ. Ι. Πολέμη, Εἴκοσι Διαθήκαι ἐξ Ἄνδρου (1678-1831), στό «Πέταλον», τεύχος πρῶτον, Ἄνδρου 1977, σελίδες 28-39.

93. Πολέμη, Εἴκοσι Διαθήκαι, σελ. 39.

94. Σίμου Μ. Συμεωνίδη, Ἀρχιεπίσκοποι Τζίας καί Θερμιῶν κατὰ τόν 17ο αἰῶνα, στά Κυκλαδικά Θέματα, χρόνος Γ' (1986), τεύχος 16-17, σελ. 237 ἐπὶ. Βασικά σημεῖα τῆς μελέτης αὐτῆς ἀνασχευάζονται ἐδῶ μέ νέα στοιχεῖα τῆς ἔρευνας.

95. Slot, Ἐκκλησῖαι, σελ. 120.

στόν κοιλιακό χώρο μέχρι πού βγήκαν έξω τὰ έντερα του»⁹⁶. Ἡ πληροφορία εἶναι πολύ σημαντική γιατί ὁ Δανιήλ, ἀδιάφορο γιά ποιους λόγους βρήκε τόν φριχτό αὐτό θάνατο, προβάλλει ἤδη σέ μοῦτρα ἱεράρχη τῶν Κυκλάδων κατά τήν ἱστορουμένη περίοδο⁹⁷.

Μετά τό θάνατο τοῦ Δανιήλ στό θρόνο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς «Ντζίας καί Θερμίων» ἀνῆλθε ὁ

ΝΕΙΛΟΣ (5 Δεκ. 1646 - 1650, Σεπτ. 16)

Ἡ ἐκλογή του, ἀπό ἱερομονάχων, ἔγινε στίς 5 Δεκεμβρίου 1646, ἀναφέρεται δέ στό ὑπόμνημά του ὡς «ζωγράφος»⁹⁸. Τήν τελευταία αὐτή ιδιότητά του ἀναφέρει καί ὁ δικάριος Σίφνου Μάρκος Πόλλα στήν ἀνωτέρω ἐκθεσή του: «Σήμερον εἶναι ἐπίσκοπος Κέας καί Θερμίων ἕνας Κρητικός, ζωγράφος, ὁμολογεῖ le lettere (= τὰ γράμματα· ἐννοεῖ τίς καθολικές παραδοχές) μέ συναναστρέφεται εὐχαρίστως καί ἐπιδεικνύει σεβασμόν διά τήν Ρωμαϊκήν Ἐκκλησίαν»⁹⁹.

Ἡ χειροτονία του ἔγινε στήν Κ/Πολη καί τόν ἴδιο μήνα καί ἔτος (Δεκέμβριο 1646) προσυπέγραψε συνοδική ἐπιστολή τοῦ πατριαρχοῦ Ἰωαννικίου Β΄ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Σκύρου «περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν λαμβάνεται ἡ πατριαρχική ζητία»¹⁰⁰. Μετά τέσσερα χρόνια, τό 1650, βρισκόνταν στή Σίφνο ἀπό ὅπου, μέ ἰδιόχειρο γράμμα του τῆς 16ης Σεπτεμβρίου πρὸς τό πατριαρχεῖο, γνωστοποίησε τήν πρόθεσή του νά παραιτηθεῖ ἀπό τήν ἔδρα του, ὄχι ὁμως καί ἀπό τό ἀρχιερατικό ἀξίωμα. Ἡ ἀφορμή πού τόν ὀδήγησε στήν ἀπόφαση αὐτή ἦταν «τό συχνά καί ἀσθενές τῆς φύσεώς του», κυρίως ὁμως τὰ πολεμικά γεγονότα «τῶν ἀρμάδων καί τῶν κουρσάρων» ἕξαιτίας τῶν ὁποίων ἡ μετάβασή του στή νησιά τῆς ἐπαρχίας του ἦταν προβληματική καί ἐπικίνδυνη καί δέν μποροῦσε νά ἀσκήσει τὰ καθήκοντά του. Μέ τήν ἴδια ἐπιστολή πρότεινε γιά διάδοχό του τόν πρωτοσύγγελλο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς

96. Συμεωνίδη, Ἄρχιεπίσκοποι Τζίας, σελ. 237.

97. Τό Πατριαρχεῖο ὁμως, γιά λόγους εὐνοήτους, ἀνέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του «τοῦ ἐν αὐτῇ (ἀρχιεπισκοπῇ) ἀρχιερατεύοντος κυροῦ Δανιήλ φυσικῶ θανάτω ἀποθανόντος» (Ἐθνική Βιβλιοθ., ΜΠΤ., 2, φ. 227^ν).

98. Ἐθν. Βιβλιοθ., ὁ.π. Ἀποστολόπ.-Μιχαήλ., Δοσίθεος, σελ. 289.

99. Slot, Ἐκκλησῖαι, σελ. 121.

100. Ἄθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, ἐν Πετρούπολει 1899, τόμ. Δ', σελ 14 (impression anastatique, BRuxelles 1963).

καί άνεψιό του Γερμανό («...εἰς χεῖρας τοῦ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις, τοῦ ἡγαπημένου μου άνεψιοῦ κυρίου Γερμανοῦ...») ¹⁰¹, δῆλωσε ὅμως ὅτι, ἂν δέν ἐκλέγονταν ὁ τελευταῖος, θά γύριζε στή θέση του (προφανῶς ἀπό τή Σίφνο, τήν ὁποία εἶχε ἐπιλέξει ὡς τόπο διαμονῆς του).

ΓΕΡΜΑΝΟΣ (Ἰούν. 1651 - Ἰούλ. 1656)

Ἡ παραίτηση, κατά τά ἀνωτέρω, τοῦ Νείλου, ἔγινε ἀποδεκτή. Ἔτσι, τόν Ἰούνιο τοῦ 1651, ἡ σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου κατέστρωσε τό σχετικό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Γερμανοῦ στό ὁποῖο ἀναγράφεται: «...πρῶτον ἐθέμεθα τόν πανοσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῖς κύρ Γερμανόν, τόν άνεψιόν καί πρωτοσύγκελλον ἐκείνου (τοῦ Νείλου), πρὸς ὄν καί τήν παραίτησιν αὐτοῦ ποιήσας...» ¹⁰². Στή συνέχεια ἔγινε ἡ χειροτονία του σέ ἀρχιερέα, μετὰ τήν ὁποία, μέσα στόν ἴδιο μήνα, προσυπέγραψε χρυσόβουλο συνοδικό γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἰωαννικίου Β΄ μέ τό ὁποῖο ἀναεώθησαν τά προνόμια πού εἶχαν παραχωρηθεῖ, ἐπί Παρθενίου Γ΄ τοῦ Γέροντα, στο μητροπολίτη Φιλαδελφείας Ἀθανάσιο Βαλεριανό ¹⁰³, καί κατέδθηκε στήν ἐπαρχία του. Ἄλλη πληροφορία γι' αὐτόν εἶναι τοῦ 1653, ἰνδικτ. στ΄, κατά τήν ὁποία προσυπέγραψε τό πατριαρχικό σιγίλλιο ἀναγνώρισης ὡς πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου τῆς μονῆς Ταξιάρχου Σερίφου ¹⁰⁴, μόνο πού τό ὄνομά του εἶχε διαβαστεῖ λάθος Γεράσιμος.

Στήν ἔδρα του διατηρήθηκε μέχρι καί τόν Ἰούλιο τοῦ 1656, ὅποτε ἡ ἀρχιεπισκοπή παραχωρήθηκε «προεδρικῶς» στον πρῶην πατριάρχη Κ/Πολεως Ἰωαννίκιο Β΄, πού τότε ἐξώσθηκε ἀπό τό θρόνο, μέ παράλληλη ἔκπτω ση καί τοῦ Γερμανοῦ ἀπό ἐκεῖνον τῆς Τζίας καί Θεσμίων, ἄγνωστο μέ ποιό αἰτιολογικό.

101. Ἐγγραφο Νο 1.

102. Σάθα, ΜΒ΄, Γ΄, σελ. 585. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ἰωαννικίου Β΄ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τοῦ ἀπό Ἡρακλείας Γράμματα, Ἐπιστολαί, Τόμοι, Ὑπομνήματα καί ἄλλα ὑπ' αὐτοῦ ὑπογραφέντα ἔγγραφα (1624-1657), ΕΕΒΣ., Ἀθήναι ΜΒ (1975-6), σελ. 78. Σμυωνίδη, Ἀρχιεπισκ. Τζίας, σελ. 238. Ἀποστολόπ.-Μιχαηλ., Δοσίθεος, σελ. 301.

103. Ἰωάνν. Βελλοῦδου, Χρυσόβουλλα Γράμματα, σελ. 52. Μ. Ι. Μανούσακα, Ἀνέκδοτα Πατριαρχικά Γράμματα (1547-1806) πρὸς τοὺς ἐν Βενετία Μητροπολίτας Φιλαδελφείας καί τήν Ὁθρόδοξον Ἑλληνικήν Ἀδελφότητα, Βενετία 1968, σελ. 6.

104. Περ. Ζερλέντου, Ἱστορικά Ἐρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου Θαλάσσης, ἐν Ἐρμουπόλει 1922, σελ. 76.

ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ, πρώην Πατριάρχης (προεδρικῶς)
 Αὐγουστος 1656 - ἀρχές 1660

Τεράστια οικονομικά χρέη, δολοπλοκίες, ἀλλεπάλληλες ἀλλαγές πατριαρχῶν καί πολλά παρόμοια δυσάρεστα χαρακτηρίζουν τήν ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τήν περίοδο αὐτή. Στίς 18 Ἰουνίου 1653 ἔγραφε στό Βατικανό περιγελαστικά ὁ δικάριος Σίφνου: «Οἱ Ἕλληνες στήν Κωνσταντινούπολη ἄλλαξαν καί πάλι Πατριάρχη κατά τόν ἴδιο τρόπο, πού κάθε δύο-τρεῖς μῆνες ἄλλον βάζουν καί ἄλλον θγάζουν...»¹⁰⁵, ἀναφερόμενος προφανῶς στήν πρώτη ἀπομάκρυνση ἀπό τό θρόνο Παϊσίου τοῦ Α΄ καί στήν τρίτη ἀνάρρηση (ἀρχές Ἀπριλίου 1653) τοῦ Ἰωαννικίου Β΄. Ὁ τελευταῖος, ἀφοῦ πατριάρχευσε περί τούς ἔντεκα μῆνες, μέσα στους ὁποίους δέν κατάφερε νά ἀνταποκριθεῖ στίς «καθ' ἑκάστην ἐνοχλήσεις καί ἀπαιτήσεις τῶν ἀπείρων χρεῶν τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας», φυλακίσθηκε καί τελικά ἀναγκάσθηκε στίς 17 Μαρτίου 1654 νά παραιτηθεῖ ὑπέρ τοῦ προκατόχου του Παϊσίου Α΄, ἔλαβε δέ «παρά τῆς τῶν ἀρχιερέων ὁμηγύρευς διά τά ἴδια προζωάρκεια τάς διδομένας τῇ Ἐκκλησίᾳ ζητείας παρά τῶν Κυκλάδων Νήσων»¹⁰⁶, ὅπου εἶχε διαμείνει, ἀγνωστο πόσο διάστημα, μετά τήν πρώτη ἀπομάκρυνσή του ἀπό τό θρόνο, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1648¹⁰⁷. Ὑστερα ἀπό ἕνα χρόνο τόν Μάρτιο 1655, ἀνακλήθηκε καί πάλι στήν Κ/Πολη, χωρίς νά τό ἐπιθυμῆ, καί ἀφοῦ πατριάρχευσε μέχρι καί τόν Ἰούλιο 1656, ἀπομακρύνθηκε ὀριστικά ἀφοῦ τοῦ παραχωρήθηκε «τῇ συνοδικῇ ψήφῳ καί κρίσει καί ἀποφάσει» ἡ ἐπαρχία Τζίας καί Θερμίων «ἐπί τῷ καρποῦσθαι τά εἰσοδήματα αὐτῆς κατά προεδρείαν ἐφ' ὄρου ζωῆς»¹⁰⁸.

Ὁ πατριάρχης κατέβηκε ἀμέσως στίς Κυκλάδες, ὅπου διαδραματίζονταν τά πολεμικά καί λοιπά γεγονότα πού περιγράφηκαν στά προηγούμενα καί ἀνέλαβε προεδρικῶς τήν ἀρχιεπισκοπή Κέας καί Θερμίων χωρίς ὅμως νά περιορισθεῖ μόνο στά ὄρια τῆς. Διαμένοντας τόν περισσότερο καιρό στή Σίφνο, κοντά στους πολιτικούς καί οικονομικούς ἡγέτες τοῦ Ἀρχιεπελάγου Βασίλη

105. SCPF/SOCG. 187, 638^R.

106. Γερμανός Σάρδεων, Συμβολή, σελ. 129-131.

107. Βλ. ὑποσ. 51.

108. Γερμανός Σάρδεων, Συμβολή, σελ. 129-131.

Λογοθέτη, Πετράκη Ρόζα, αδελφούς Κοντόσταυλους κ.λπ., μέ τους όποιους, όχι άστοχα, μπορεί νά ύποθέσει κανείς ότι συνεργάσθηκε στενά γιά τήν άνεύρεση τρόπων άντιμετώπισης τών πολλών προβλημάτων τής περιοχής, περιέρχονταν καί τά άλλα νησιά¹⁰⁹, όπου ή παρουσία του έμψύχωνε τούς ταλαίπωρους κατοίκους καί δυνάμωνε τό ήθικό τους. Ο βενετός ναύαρχος Φραγκίσκος Μοροζίνης έτρεφε ιδιαίτερη εκτίμηση καί θαυμασμό γιά τόν πρώην πατριάρχη, ό δέ τελευταίος συνεργάσθηκε στενά μαζί του γιά τήν επιτυχία του πολέμου. Τόν άκολούθησε μάλιστα γιά έμψύχωση τών Έλλήνων κατά τήν πολιορκία του Χάνδακα καί από εκεί στήν εκστρατεία τής Μάνης¹¹⁰. Τήν άνοιξη του 1659 πέρασε στό Κύθηρα, όπου, στίς 12 Νοεμβρίου υπέγραψε άφοριστικό έναντίον όσων κρατούσαν «πράγμα κινητόν ή άκίνητον, γραφές, γραφή ή κατάστιχον κ.λπ.» τής μονής Άγκαράθου¹¹¹. Ο καθολικός επίσκοπος Μήλου Άντώνιος Σέρρα έγραφε στό Βατικανό στίς 24 Δεκεμβρίου 1657: «...σάς στέλνω ένα νέο συγχωροχάρτι του Πατριάρχη Ιωαννίκιου μέ τό όποιο έξαπατάται ό κόσμος καί παρέχεται, χωρίς μυστική έξομολόγηση, άφεση κάθε άμαρτήματος»¹¹². Ο πρώην πατριάρχης, υπό τήν ιδιότητά του αυτή καί γιά τόν πορισμό, προφανώς, έσόσων, έδινε συγχωροχάρτια μέ τά όποια οι πιστοί, μέσα στό πνεύμα τής εποχής εκείνης καί γιά παραμυθία τών ψυχών τους, έξαγόραζαν τήν άναμάρτητη μετάβαση τους στόν άλλο κόσμο¹¹³.

109. Γιά τήν παρουσία του Ιωαννίκιου στή Σίφνο καί τήν Πάρο βλ. Π. Γρηγορίου, Σχέσεις Καθολικών καί Όρθοδόξων, Άθήναι 1958, σελ. 223, στή Μήλο βλ. Κων. Μέρτζιου, Η Μάνη εις τά Άρχεία τής Βενετίας (1611-1674), περιοδ. Λακωνικά Σπουδαί, εν Άθήναις 1972, σελίδες 149-154.

110. Ο Βενετός ναύαρχος, Φρ. Μοροζίνης έγραφε (Μέρτζιος, ό.π.) από τή Μήλο στίς 8 Άπριλίου 1659 γιά τόν Ιωαννίκιο: «Ο σεβασμιώτατος Πατριάρχης Κων/πόλεως θά περάση εις τό Τσερίγο, Έχει ανάγκην νά καταφύγη εις άσφαλές μέρος, διότι οι Τούρκοι είναι έξηγρωμένοι έναντίον του καί έπιζητούν νά τόν συλλάβουν. Καί επειδή έχασεν ούτος τήν έλπίδα νά επανέλθι εις τήν προτέραν του θέσιν καί επειδή τά μετρίωτατα μέσα πού διαθέτει δέν του επιτρέπουν νά διάγη άξιοπρεπώς, κρίνω ότι πρέπει νά του χορηγηθ ή μία επιχορήγηση, πού θά εισπράττη από τάς νήσους... Η ηλικία του καί ό ύποδειγματικός του βίος έμπνέουν εις πάντα σεβασμόν. Χαίρει μεγάλης εκτιμήσεως λόγω τής δράσεώς του εις τόν θρόνον τής ορθοδόξου Έκκλησίας εν Κων/πόλει επί σειράν ετών...». (σελ. 154).

111. Τωμαδάκης, Ιωσήφ, Δόξας, σελ. 37 έπ.

112. Συμεωνίδης, Ιστορικά Έγγραφα, σελ. 123.

113. Βλ. λεπτομέρειες στού Φίλ. Ηλιού, Συγχωροχάρτια, περιοδ. Ιστορικά, τόμ. Α΄, τεύχος, 1, Σεπτ. 1983 καί τόμ. Β΄, τεύχος, 3, Μάιος 1985.

Ἐκ τῆς Κύθηρα καί ὀψωσθήποτε μετὰ τίς 12 Νοεμβρίου 1659, ὁ Ἰωαννίκιος γύρισε στίς Κυκλάδες καί μάλιστα στή Μήλο, ὅπου τόν βρήκε ὁ θάνατος κατά τά τέλη Δεκεμβρίου ἢ τίς πρώτες ἡμέρες τοῦ Ἰανουαρίου 1660. Σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου Βαρθολομαίου, ὁ πρῶν πατριάρχης «πέρασε στήν ἄλλη ζωή τό 1660, ὅταν βρισκονταν στό νησί τῆς Μήλου»¹¹⁴. Ἡ πληροφορία ἰσχυροποιεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι μέσα στούς δύο, τοῦλάχιστον, πρώτους μήνες τοῦ χρόνου ἐκείνου, ἡ ἀρχιεπισκοπή Τζίας δόθηκε στόν Γερμανό, ὁ ὁποῖος ὅμως μέσα στό Μάρτιο καθαιρέθηκε γιατί δέν προσήλθε στήν Κ/Πολη «ἀπονεύειαι τήν ὀφειλομένην προσκύνησιν τῶ... πατριαρχικῷ θρόνῳ»¹¹⁵.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ (τό 6', Ἰανουάρ. - Μάρτιος 1660)

Πρόκειται γιά τόν πρῶν Τζίας καί Θερμίων σέ δεύτερη ἀνάρρηση στό θρόνο, ὅπως προκύπτει ἀπό τό ἔγγραφο τῆς καθαιρέσεώς του. Σ' αὐτό, μεταξύ τῶν ἄλλων, σημειώνεται: «...δοθείσης τῆς ἐπαρχίας ταύτης... πρός τόν ἐν μακαρία τῇ μνήμη ποτέ πατριάρχην κύρ Ἰωαννίκιον ἐπί τῷ καρποῦσθαι τά εἰσοδήματα αὐτῆς κατά προεδρίαν ἐφ' ὄρου ζωῆς αὐτοῦ, εἶτα πρός Κύριον τόν Θεόν ἐκδημήσαντος... προσεκαλέσθη παρ' ἡμῶν ὁ χρηματίας πρῶτερον αὐτῇ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός ἐπί τῷ παραγενέσθαι ἐνταῦθα πρός ἡμᾶς, πρώτον μὲν ἀπονεύειαι τήν ὀφειλομένην προσκύνησιν τῷ οἰκουμενικῷ θρόνῳ... εἶτα βραβεῦσαι ἡμᾶς αὐτῷ τήν συγχώρησιν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης...»¹¹⁶. Ὁ Γερμανός ὅμως δέν ἐπῆγε στήν Κ/Πολη, ἴσως ἐπειδή νά μὴν ἐπιθυμοῦσε τήν ἐπάνοδό του στό θρόνο ἢ γιά ἄλλον, ἀγνωστο ποῖον, λόγο. Ἡ μὴ μετάβασίς του θεωρήθηκε ὡς ἀπειθεία καί καθαιρέθηκε, γιά δεύτερη φορά, το Μάρτιο τοῦ ἴδιου χρόνου. Πολύ ἀργότερα, τό ἔτος 1675, ἰνδ. ιγ', κατά Μάρτιο, τό Πατριαρχεῖο, μέ ἄλλη πράξι του, συγχώρεσε τό Γερμανό γιά τά παραπτώματά του¹¹⁷. Εἶναι ἀκόμη γνωστό ὅτι τόν ἐπόμενο χρόνο «1676, Γεναρίου 10, ἀπό τό μοναστήριον τῆς Παναγίας μου τῆς Φανερω-

114. Συμεωνίδη, Ἱστορικά Ἐγγραφα, σελ. 132. Ὁ Slot. Turbatus tome II, p. 400, ἀναφέρει ὅτι ἀπεβίωσε πρὶν ἀπό τίς 16 Ἰουνίου 1662 πού εἶναι ἡ ἡμερομηνία καί χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βαρθολομαίου. Δέν πρόσεξε τό κείμενο τῆς ὅπου σημειώνεται ὅτι ἀπεβίωσε στη Μήλο τό 1660.

115. Ἀποστολόφ. Μιχαήλ. Δοσίθεος, σελ. 380.

116. Ἐθνική Βιβλιοθήκη, ΜΠΤ. 2, φ. 296^{RV}.

117. Σάθα, ΜΒ, Γ', σελ. 600.

μένης, από Θερμιά, ο Γερμανός αρχιεπίσκοπος πρώην Τζίας και Θερμίων, ο Χαλκινόπουλος» υπέγραψε πιστοποίηση υπέρ του δικαίου Κέας και Θερμίων Φραγκίσκου Ρότσι¹¹⁸.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΨΥΧΗΣ (14 Αύγ. 1661 - Ίούν. 1662)

Μετά τη δεύτερη καθάρωση του Γερμανού Χαλκινόπουλου, νέος αρχιεπίσκοπος αναδείχθηκε, στις 14 Αυγούστου 1661¹¹⁹, ο ιερομόναχος Γρηγόριος Ψυχής από την Κρήτη¹²⁰. Τό 1662 του ανατέθηκαν καθήκοντα πατριαρχικού εξάρχου. Υπό την ιδιότητα αυτή ανευρίσκεται στη Σίφνο, όπου στις 5^η Απριλίου, παρέλαβε από τό μοναστήρι της Παναγίας Βρυσιανής την ετήσια εισφορά του προς τό Πατριαρχείο¹²¹. Πρίν από τόν Ίούνιο του ίδιου χρόνου φαίνεται ότι απώλεσε τό θρόνο του, γιατί δέν είχε εξοφλήσει τίς οικονομικές υποχρεώσεις του προς τό Πατριαρχείο, όπως και οί υπόλοιποι αρχιερείς τών Κυκλάδων «μερικοί από τούς οποίους εξώσθηκαν από τίς έδρες τους από τόν πατριάρχη... και μερικοί έπιτιμήθηκαν»¹²². Άνάμεσα σ' αυτούς πού έχασαν την έδρα τους πρέπει νά ήταν και ο Γρηγόριος γιατί στή συνέχεια ανευρίσκεται άλλος αρχιεπίσκοπος Τζίας μέ τό όνομα

ΓΕΡΜΑΝΟΣ (πρό Οκτ. 1662 - πρό Ίουλ. 1664)

ο οποίος έπηρε μέρος στή σύσκεψη τών αρχιερέων πού πραγματοποιήθηκε στή Σίφνο και υπέγραψε μαζί τους τόσο τό έγγραφο προς τόν πάπα, έτους 1662¹²³, όσο και τίς δύο έπιστολές προς τόν πρόξενο Βενετίας-Γαλλίας στή Νάξο Κρουσίνο Κορονέλλο, από 30^η Οκτωβρίου¹²⁴ και 1 Δεκεμβρίου ίδιου έτους¹²⁵. Τόν έπόμενο

118. Σίμου Μ. Συμεωνίδη, Οί αρχιεπίσκοποι Τζίας και Θερμίων Γρηγόριος και Γερμανός Χαλκινόπουλος, έφημ. «Κυκλαδικόν Φώς», 1981, φφ. Μαρτίου, Ίπριλίου και Ίουνίου. στό φ. Ίουνίου τό παράρτημα μέ τέσσερα έγγραφα του Άρχείου της SCPF. Τό τέταρτο είναι ή πιστοποίηση υπέρ του Ρότσι.

119. Σάθα, ΜΒ', Γ', σελ. 595. Άποστολόπ.-Μιχαήλ. Δοσίθεος, σελ. 380.

120. Έγγραφο Νο 11.

121. Σίμου Μ. Συμεωνίδη, Ή Κυρία Βρυσιανή, Ήθήνα, 1966, σελ. 158.

122. Έπιστολή 2 Ίουνίου 1662 καθολικού αρχιεπ. Νάξου. βλ. Έγγραφο Νο 11.

123. Έγγραφο Νο 14.

124. Β. J. Slot, «Ονίται» τής Μήλου και τής Κιμώλου κατά τόν 17ον αιώνα, στά Κιμωλιακά, τόμος, ΣΤ', 1976, σελ. 211, όπου δημοσιεύεται αντίγραφο του έγγραφου μέ έσφαλμένο τό όνομα του Τζίας σέ Γεράσιμος. Γιά τή διόρθωσή του βλ. Συμεωνίδη, οί Άρχιεπίσκοποι... Γρηγόριος και Γερμανός..., στό Κυκλαδικόν Φώς, 1981.

125. Έγγραφο Νο 15.

χρόνο 1663, Μαΐου 10, υπέγραψε βεβαίωση υπέρ του δικαρίου Θερμίων Φραγκίσκου Βαρθαλίτη¹²⁶ και τό 1664 παραιτήθηκε αὐτοθέλητα τοῦ θρόνου¹²⁷. Τό τελευταῖο αὐτό μέ κάνει νά πιστεύω ὅτι δέν πρόκειται γιά τό Γερμανό Χαλκιόπουλο, σέ τρίτη ἀνοδο στήν ἔδρα Τζίας, (ἀπαγορευμένο ἄλλωστε κανονικά), ἀλλά γιά διαφορετικό πρόσωπο. Καί δέν πρόκειται γιά τόν Χαλκιόπουλο γιατί αὐτός ἔτυχε τῆς συγγνώμης τοῦ Πατριαρχείου γιά τά παραπτώματα πού ἔκανε στά 1656 (ὅταν παραχωρήθηκε ἡ ἀρχιεπισκοπή στόν πρῶν πατριάρχη Ἰωαννίκιο) καί 1660, μόλις κατά το 1675, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ. Κατά συνέπεια ὁ Γερμανός τῆς περιόδου αὐτῆς πρέπει νά εἶναι ἕνας ἀκόμη ἀρχιεπίσκοπος Τζίας καί Θερμίων Γερμανός, ὁ ὁποῖος, ἄγνωστο γιά ποιούς λόγους, παραιτήθηκε υπέρ τοῦ διαδόχου του σύμφωνα μέ αὐθεντικές μαρτυρίες πού ἔχω δημοσιεύσει¹²⁸.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (πρό Ἰουλ. 1664 - πρό 1672)

Διάδοχος τοῦ Γερμανοῦ ὁ Γρηγόριος, ἄγνωστο ὅμως ἄν πρόκειται γιά τόν πρῶν Τζίας. Σέ πιστοποίηση τῆς 15ης Ἰουλίου 1664 υπέρ τοῦ δικαρίου Θερμίων, τήν ὁποία ὑπογράφουν ὁ μέν Γρηγόριος ὡς ἀρχιεπίσκοπος, ὁ δέ Γερμανός ὡς πρῶν Τζίας καί Θερμίων, ἀναγράφεται στήν ἀρχή τοῦ κειμένου: «Ὅπως μᾶς παρέστησαν ὁ ἱερός μας κληρός καί ὁ σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος κύριος Γερμανός, προκάτοχός μας πού παραιτήθηκε υπέρ ἡμῶν...»¹²⁹. Ἡ ἐπισήμανση τοῦ τελευταίου αὐτοῦ γεγονότος, τῆς παραίτησης δηλαδή τοῦ Γερμανοῦ υπέρ τοῦ Γρηγορίου, στό κείμενο μιᾶς κοινῆς καί ἄσχετης πιστοποίησης, ἐπιτρέπει, νομίζω, τήν ἐξαγωγή τοῦ συμπεράσματος ὅτι ἡ ἀρχιερατική αὐτή ἐναλλαγή ἦταν πολύ πρόσφατη καί σημειώθηκε, προφανῶς, ἀπό φιλοφρόνηση τοῦ Γρηγορίου πρὸς τόν Γερμανό. Ἀποτελεῖ μέ ἄλλα λόγια χρονικό προσδιορισμό τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ἀρχιερέων.

Ἄν ἐξετάσουμε μάλιστα μέ προσοχή τό κείμενο τῆς ἀνωτέρω πιστοποίησης, μπορούμε ἀκόμη νά κάνουμε μερικές ιδιαίτερες, σκέψεις, γι' αὐτούς. Τό κείμενο:

«Ὅπως μᾶς παρέστησαν ὁ ἱερός μας κληρός καί ὁ

126. Συμεωνίδης, ὀ.π.

127. Συμεωνίδης, ὀ.π.

128. Συμεωνίδης ὀ.π.

129. Συμεωνίδης, ὀ.π.

σεβασμώτατος ἀρχιεπίσκοπος κύριος Γερμανός, προκατόχος μας, πού παραιτήθηκε υπέρ ἡμῶν, ὁ αἰδεσιμώτατος δόν Φραγκίσκος Βαρθαλίτης, ἦλθε ἐδῶ στό νησί τῶν Θερμίων τό 1659 γιά ἐκπλήρωση τοῦ ἀποστολικοῦ του ἔργου, καθῶς μέχρι σήμερα δέν ἔχει παραλείψει νά τό ἐπιτελεῖ ἐρχόμενος κάθε χρόνο δύο φορές κ.λπ.»¹³⁰.

α) Ὁ Γρηγόριος προῆλθε στήν ἔκδοση τῆς ἀνωτέρω πιστοποίησης υπέρ τοῦ Βαρθαλίτη, ὕστερα ἀπό ἀσφαλεῖς πληροφορίες τοῦ προκατόχου του καί τοῦ ἱεροῦ κλήρου τῆς ἐπαρχίας. Δηλαδή ὁ ἴδιος δέν εἶχε προσωπική ἀντίληψη ἄν ὁ δικάριος ἐπιτελοῦσε τά καθήκοντά του ἀπό τό 1659 μέχρι τότε. Κατά συνέπεια πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι πρόκειται γιά διαφορετικό πρόσωπο ἀπό τόν ἀρχιεπίσκοπο Τζίας Γρηγόριο τῆς περιόδου 1661-1662 γιατί, σέ ἀντίθετη περίπτωση, ἔπρεπε νά εἶχε γνώση τοῦ ζητήματος.

β) Ὁ προκατόχος του ὁμως Γερμανός, ὁ ὁποῖος διαβεβαίωσε ὅτι ὁ Βαρθαλίτης πράγματι ἐπιτελοῦσε τά καθήκοντά του ἀπό τό 1659, μήπως εἶναι ὁ πρῶτος Γερμανός, ὁ Χαλκιόπουλος, ὁπότε εἶναι τό ἴδιο πρόσωπο μέ τόν ὁμώνυμο τῆς περιόδου 1662-1664 σέ τρίτη ἄνοδο στό θρόνο τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Τζίας; Ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα εἶναι δύσκολη ἄν ἀναλογισθεῖ κανεῖς ὅτι τρίτη ἄνοδος στόν ἴδιο ἐπισκοπικό θρόνο ἀποτελοῦσε κανονικό παράπτωμα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, χωρὶς νά ἀποκλείεται τίποτα μέσα στήν ἀντάρα τῶν καιρῶν ἐκείνων, οἱ σκέψεις αὐτές εἶναι ἀπλές ὑποθέσεις καί ὄχι γεγονότα ἱστορικά δεδαιωμένα.

Τό δέβαιο εἶναι ὅτι ὁ δεύτερος Γερμανός διετέλεσε κανονικός ἀρχιεπίσκοπος Τζίας κατά τήν περίοδο 1662-1664, παραιτήθηκε υπέρ τοῦ Γρηγορίου, πού δέν ἀποκλείεται νά εἶναι ὁ Ψυχῆς σέ δεύτερη ἄνοδο στό θρόνο καί τό Πατριαρχεῖο, ἀφοῦ ἀποδέχθηκε τήν παραίτησή του, παρεχώρησε τήν ἀρχιεπισκοπή στό Γρηγόριο. Ὅλα αὐτά δεδαιώνονται ἀπό τήν ἐπικεφαλίδα τῆς πιστοποίησης υπέρ τοῦ Βαρθαλίτη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς: «Γρηγόριος, χάριτι τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κ/Πόλεως ἀρχιεπίσκοπος Τζίας καί Θερμίων^{130α}. Ὅλα δηλαδή εἶχαν γίνει κανονικά, μέ ἔγκριση τοῦ Πατριαρχείου.

130. Συμεωνίδης, ὁ.π.

130^α. Συμεωνίδης, ὁ.π.

Ὡς ἀρχιεπίσκοπος ὁ Γρηγόριος ἐπικύρωσε τὴν πράξη ἀναγνώρισης ὡς μετοχίου τῆς Μονῆς Ταξιάρχου Σερίφου τοῦ μονυδρίου τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Κύθνου στις 15 Μαΐου 1670⁽¹³¹⁾ καὶ το 1672 ἀναφέρεται ὡς πρῶτην⁽¹³²⁾.

III. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΜΗΛΟΥ ΚΑΙ ΚΙΜΩΛΟΥ

«Ἐπειδὴ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Μήλου καὶ Κιμώλου ἀπροστατεῦτου μεινάσης, ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κύρ Μελετίου ἀποθανόντος...» ἐκλέχθηκε τὸ 1643, Μαρτίου 31¹³³, ἐπὶ πατριάρχου Παρθενίου Α΄, ἀρχιεπίσκοπος Μήλου ὁ ἀπὸ ἱερομονάχων.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (1643 - Μάιος 1654)

Σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες τῶν πηγῶν «ὁ Διονύσιος καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας του ἔζησε ἔντιμα καὶ χριστιανικότητα», διατηροῦσε ἐπιδέξια φιλικές σχέσεις μὲ τὸν καθλικὸ συνάδελφό του καὶ τὴ μικρὴ καθολικὴ παροικία τῆς ἐπαρχίας του, ἴδρυσε σχολεῖο τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀνήγειρε ἐπισκοπικὸ μέγαρο πλᾶϊ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου¹³⁴. Ἄλλες πληροφορίες γι' αὐτὸν εἶναι τῆς 8ης Αυγούστου 1652, κατὰ τὴν ὁποία ὑπέγραψε σὲ ἔγγραφο τῶν κατοίκων τῆς Μήλου πρὸς τὸ Βασιλεῖο ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Ἄντωνίου Σέρρα¹³⁵ καὶ τοῦ Ἰουνίου 1653, ὁπότε καθιέρωσε ἀντιμήνσιο ἀγίας τραπέζης¹³⁶.

Ἡ ἀδυναμία του, τὴν περίοδο 1652-1653, νά ἐκπληρώσει τὶς οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις τῆς ἀρχιεπισκοπῆς πρὸς τὸ πατριαρχεῖο, συντέλεσε καταλυτικὰ γι' αὐτόν. Στὶς διαταγὲς νά φανεῖ

131. Περ. Ζερλέντη, Ἱστορ. ἔρευνα σελ. 69.

132. Μάρκου Φώσκολου, Συμπληρώσεις εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τῶν Κυκλάδων ἐφημ. Καθολικὴ, 30 Ἀπρ. 1974, φ. 1862.

133. Βασίλ. Ἀτέσης, Ἀρχιερεῖς Μήλου καὶ Κιμώλου, Κιμωλιακά 3 (1973), σελ. 49. Ἀποστολόπ-Μιχαήλ. Δοσίθεος, σελ. 172.

134. Σίμου Μ. Συμεωνίδη, Ἡ καθαίρεση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μήλου Διονυσίου μὲ μηχανορραφίαι τοῦ Ἱεροθέου Κρίστου, ἐφημ. Μήλος, φ. 87, 4 Ἰουν. 1984 καὶ Συμεωνίδη, Ἱστορ. Ἐγγραφα, σελ. 120.

135. Σίμου Μ. Συμεωνίδη, Τὰ Οἰκονομικά τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Μήλου δύο ἀρχιερατειῶν (1642-1699), Μηλιακά, Α΄ (1983) σελ. 113.

136. Ἰωάννου Ράμφου, πρωτοπρ., Τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Κιμώλου καὶ τῶν πέριξ νησίδων, Κιμωλιακά, Β΄ (1972), σελ. 268 καὶ Ἀτέσης, Ἀρχιερεῖς Μήλου, σελ. 49.

συνεπής και στούς πατριαρχικούς ξεάρχους πού απεστάλησαν στη Μήλο για το σκοπό αυτό «μυρίας τάς επιβουλάς ετεχνεύετο και έρραδιούργει, ούτε ζητείαν πατριαρχικήν διδόντι, ούτε χαράτζιον βασιλικόν, ούτε βοήθειαν, ούτ' άλλ' ούδέν...»¹³⁷, αφού δέν ήταν δυνατόν νά συγκεντρώσει χρήματα από ένα ποίμνιο πού είχε ήδη επιβαρυνθει και μέ τίς βενετσιάνικες φορολογίες. 'Η μή έξόφληση τών ύποχρεώσεών του θεωρήθηκε «άναισχυντία... και άπειθεια» από τό οίκουμενικό πατριαρχείο, τό όποιο μάλιστα (Ίανουάριος 1650) είχε κοινοποιήσει πρός όλους τούς άρχιερείς «συνοδικό τόμο» πού καθόριζε, «έπί ποινη καθαιρέσως», τό ποσόν τής νέας πατριαρχικής ζητείας πού αναλογοϋσε στόν καθένα σύμφωνα μέ το νέο συνοδικό κατάστιχο¹³⁸. Τά πρόβλήματα πού αντιμετώπιζε ό Διονύσιος έγιναν φυσικά γνωστά στην έπαρχία του. Τότε ακριβώς ξευφάνθηκε εναντίον του όλόκληρη σκευωρία προκειμένου νά διαδληθει στό Πατριαρχείο, παράλληλα μέ τους οικονομικούς, και για άλλους λόγους, ώστε νά επιταχυνθει ή απομάκρυνσή του από τό θρόνο τής Μήλου. Τή διοργάνωσή της ανέλαβε ό Μηλιός ιερομόναχος Ίερόθεος Κρίσπος, ό όποιος έποφθαλμιούσε τήν έδρα τής άρχιεπισκοπής. Ήπηγε στην Κ/Πολη και παρουσίασε στην ιερά σύνοδο άναφορές τής κοινότητας Μήλου εναντίον του Διονυσίου («έγγραφα πλαστά, φτιαγμένα εκεί στην Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα μέ τά όποια δηλώνεται ότι έμεις δέν επιθυμούμε πλέον τόν Διονύσιο, τόν έπίσκοπό μας»¹³⁹, έγγραφαν άργότερα οί έπίτροποι του κοινου) καθώς και ψευδομάρτυρες οί όποιοι «έν φόβω Θεου και άδόλω διανοία» έμαρτύρησαν «θεβαίαν είναι τήν άναφοράν» τών προκρίτων, μέ αποτέλεσμα ή σύνοδος, κατά Μάιο του 1654, «διά τε τάς παρανομίας» του Διονυσίου «άθεμιτογαμίας και άισχυρουργίας και τήν πρός τήν Μεγάλην του Χριστου Ήκκλησίαν άπειθειαν και άνυποταξίαν και καταφρόνησιν τών πατριαρχικών και συνοδικών γραμμάτων» πού είχαν αποσταλεί για τήν εκπλήρωση τών οικονομικών ύποχρεώσεών του, «εκάθρη και τής άρχιερατικής έξουσίας τε και χάριτος γεγύμνωκε και ξένον και άλλότριον τής άρχιεπισκοπής Μήλου αποκατέστησεν ώστε από του νυν και εις τό έξηξ εν τάξει ιδιώτου διάγειν, Διονύσιον μοναχόν αποκαλούμενον, μακράν απέχοντα του θρόνου και τής

137. 'Ατέσης, ό.π.

138. 'Αποστολόπ.-Μιχαήλ., Δοσίθεος, σελ. 207.

139. Συμειωνίδη, 'Η καθαιρέση...

ἐπαρχίας ταύτης, ὡς νομίμως καί δικαίως καθαιρεθέντα καί ἀποδιωχθέντα, χειροτονηθησομένου ἐτέρου ἀρχιεπισκόπου Μήλου ἐν αὐτῇ...»¹⁴⁰. Ὁ νέος αὐτός ἀρχιεπίσκοπος ἐκλέχθηκε ἀμέσως, μέσα στόν ἴδιο μήνα, καί ἦταν ὁ σκευωρός Ἱεροθεός Κρίσπος, στήν ἐκλογή τοῦ ὁποίου συνεργάστηκε παρασκηνιακά καί ὁ Γάλλος πρεσβευτής στήν Κ/Πολη¹⁴¹. Οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Μήλου καί Κιμώλου δυσαρραστήθηκαν ἀπό τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Διονυσίου, πολύ δέ περισσότερο ἀπό τήν τοποθέτηση στό θρόνο τοῦ συμπολίτη τους Ἱεροθέου στό πρόσωπο τοῦ ὁποίου δέν ἔτρεφαν καμία ἐκτίμηση. Οἱ λεπτομέρειες τῆς ἐκλογῆς του δέν ἔγιναν ἀμέσως γνωστές, ὅπως, μαρτυροῦν οἱ πληροφορίες τῶν πηγῶν. Μερικούς μόνο μήνες ἀργότερα περιήλθαν σέ γνώση τῶν προκρίτων, οἱ ὁποῖοι ὅμως δέν τίς κοινολόγησαν γιά νά μή δημιουργηθεῖ σάλος στό ποίμνιο. Ἄρχισαν ἐν τούτοις παραστάσεις πρὸς κάθε κατεύθυνση. Σέ ἐπιστολή τους πρὸς τό Βατικανό, ἀπό τό ὁποῖο ζήτησαν νά ἐνημερώσει τόν Γάλλο πρεσβευτή στήν Κ/Πολη γιά τίς ραδιουργίες τοῦ Ἱεροθέου, ἔγραψαν πῶς «ὅταν ἐκλείπει ἡ ἀνοχή μας γι' αὐτόν δέν θά ἔχει ἐδῶ θέση, μολονότι ὁ κόσμος δέν ἔχει ἀκόμη πληροφορηθεῖ τά ἔργα του καί τήν κακή μας διάθεση νά μὴν τοῦ παρέξουμε προστασία» γιατί, «χωρὶς φόβο Θεοῦ καί σεβασμό πρὸς τήν Κοινότητα, ἐπῆγε σὴν Κωνσταντινούπολη καί μέ τίς συνηθισμένες μηχανορραφίες του καί τά διαβολικά τεχνάσματα ἀνέφερε στόν πατριάρχη μας πῶς ἦταν ἀπεσταλμένος ὅλης τῆς Κοινότητος γιά νά τοῦ παραχωρηθεῖ ἡ ἐξουσία τῆς ἐπισκοπῆς...»¹⁴². Μέ τήν ἀράοδο τοῦ χρόνου

140. Ἀτέσης, ὁ.π.

141. Βλ. καί ὑποσημ. 146.

142. Συμεωνίδης, Ἡ καθαιρέση, ὁ.π. Τό δημοσιευμένο ἐκεῖ ἔγγραφο τῶν προκρίτων Μήλου πρὸς τό Βατικανό φέρει χρονολογία 1654 (6 Ἰανουαρίου) γεγονός πού φανερώνει ὅτι ὁ Διονύσιος ἦταν καθηρημένος πρὶν ἀπό τό Μάιο τοῦ 1654, κατά τό ὁποῖο ἔγινε ἡ πράξη τῆς καθαιρέσεώς του (ὄλ. Ἀποστολόπ.-Μιχαηλ. Δοσίθεος, σελ. 162). Τό ζήτημα νομίζω ὅτι ἔχει τήν ἐπομένη ἐξήγηση: ὅπως σημειώνεται στό ἔγγραφο οἱ πρόκριτοι πληροφορήθηκαν τίς μηχανορραφίες τοῦ Ἱεροθέου μετὰ παρέλευση μηνῶν, ὅποτε ἀρχισαν νά ἐνεργοῦν, κρυφά ἀπό τό ὑπόλοιπο ποίμνιο, πρὸς κάθε κατεύθυνση προκειμένου νά ἀποδείξουν τά διατρέξαντα. Στήν ἐπιθυμία τους νά πληροφορηθεῖ καί ὁ Γάλλος πρεσβευτής Κ/Πόλεως, ὁ προστάτης τοῦ Ἱεροθέου, τήν ἀλήθεια, σκέφθηκαν νά τοῦ τή γνωστοποιήσουν μέσω τοῦ Βατικανοῦ. Ἔτσι παρεκάλεσαν νά τους γράψει ἰταλικά τό ἔγγραφο ὁ Βενετός πρόξενος Μήλου Μαρκαντώνιος Κίναμος (γνωρίζω τόν γραφικό χαρακτήρα του ἀπό πληθος ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου Βενετίας, Bailo, 116), ὁ ὁποῖος

φανερώθηκαν οι ραδιουργίες του Ἱεροθέου καί οι ἀντιδράσεις ἐναντίον του πολλαπλασιάσθηκαν. Ἔτσι, μέ «ἐπιθυμία ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ» τῆς Μήλου, ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Ἀντώνιος Σέρρα ἔγραψε τό Μάρτιο τοῦ 1655 στό Βατικανό τήν παράκλησή τους καί δική του παράκληση νά ἀποστείλει στόν Γάλλο πρεσβευτή Κ/Πόλεως συστατικά γράμματα ὑπέρ τοῦ Διονυσίου καί ἐναντίον τοῦ Ἱεροθέου πρὸς τόν ὁποῖο κακῶς εἶχε συμπαρασταθεῖ¹⁴³. Βέβαια καί ὁ Διονύσιος θά ἔκανε τίς δικές του παραστάσεις καί εἶναι πολύ πιθανόν νά ἐπῆγε καί στήν Κ/Πολη, ὅπου καί θά πληροφορηθῆκε τά διατρέξαντα καί ἐνημέρωσε σχετικῶς τούς προκρίτους τῆς Μήλου, οἱ ὁποῖοι μόλις τότε ξεκίνησαν τίς δικές τους ἐνέργειες κατά τοῦ Ἱεροθέου καί ὑπέρ τοῦ προκατόχου του, τόν ὁποῖο καθήρεσε ἡ σύνοδος «χωρίς ἄλλη ιδιαίτερη ἐξέταση γιά τήν ἐξακρίβωση τῆς ἀλήθειας, πρὸς μεγάλην θλίψιν ὅλων ἀνεξαιρέτως...»¹⁴⁴, σημείωναν.

2. ΙΕΡΟΘΕΟΣ ΚΡΙΣΠΟΣ (Μάϊος 1654 - Ἰούν. 1655)

Ἀμέσως μετά τήν ἐκλογή του, τόν Μάϊο τοῦ 1654, ὁ Ἱερόθεος Κρίσπος ἀνέλαβε τήν «ἐπισκοπή, πρὸς μεγίστην θλίψιν ὅλων ἀνεξαιρέτως». Τό ποίμνιο δέν ἔτρεφε γι' αὐτόν ἐκτίμηση γιατί γνώριζε πολύ καλά ὅτι ἦταν «πρόσωπο κακῆς πάστας» πού ἀναστάτωνε τήν κοινότητα μέ «συκοφαντίες πρὸς τούς Τούρκους καί ἄλλες παρόμοιες πράξεις». Κανένας μάλιστα δέν μπορούσε νά λησμονήσει ὅτι εἶχε καταφερθεῖ ἀκόμη καί «ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ πατέρα του» μέ ἀποτέλεσμα ὁ τελευταῖος «νά καταδικασθεῖ, μέ ἄλλους δέκα προκρίτους, ἀπό τόν καπουδάν πασᾶ, κατά τήν ἐδῶ ἀφίξή του, μέ διάφορες κατηγορίες»¹⁴⁵. Τό ὅτι ἦταν ἄνθρωπος τῶν

ἀνέγραψε, ἀντί 1655, ἔτος 1654, Ἰανουαρίου 6 πρῶγμα πού συμβαίνει συχνά κατά τήν ἀλλαγὴ τοῦ χρόνου. Ἄλλωστε δύο μῆνες ἀργότερα ἔγραψε στό Βατικανό καί ὁ καθολικός ἐπίσκοπος Ἀντώνιος Σέρρα γιά τό ἴδιο ζήτημα καί τό γράμμα του, μέ συντάκτη πάλι τόν Κίναμο, ἔχει χρονολογία 1655, κατά Μάρτιο. Τότε δηλ. περίπου, τούς πρώτους μῆνες τοῦ 1655, εἶχαν ἀρχίσει οἱ διαμαρτυρίες κατά τοῦ μηχανορράφου Ἱερόθεου Κρίσπου. Ἄς σημειωθεῖ, τέλος, ὅτι τό ἔγγραφο τῶν προκρίτων, πού δημοσιεύθηκε στήν ἐφημ. Μήλος, φ. 87, ἔχει ἀπό τυπογραφικό λάθος ἔτος 1665, ἀντί 1655.

143. Συμεωνίδη, Ἡ καθαίρεση.

144. Συμεωνίδη, ὁ.π.

145. Συμεωνίδη, ὁ.π.

Τούρκων προκύπτει και από το γεγονός της ανάθεσης σ' αυτόν, το 1653, δηλ. πρίν χειροτονηθεί επίσκοπος, τής εισπραξης του εκκλησιαστικού χρέους τής αρχιεπισκοπής Σαντορίνης πού η Μ. Ἐκκλησία εἶχε ἐκχωρήσει στοῦ δανειστή της Χαλήλ πασᾶ (βλ. κεφάλαιο, Ἀρχιεπισκ. Σαντορίνης)¹⁴⁶.

Ὡς ἀρχιεπίσκοπος Μήλου ὁ Ἱερόθεος φαίνεται ὅτι ἐπέδειξε ἀλαζονεία καί ἐπαρση, πιθανόν γιατί ἦταν ἄνθρωπος τοῦ Χαλήλ πασᾶ, ὅσο καί γιατί διέδιδε ὅτι «στηρίζει τή δύναμή του στήν προστασία πού τοῦ παρέχει ὁ πρεσβευτής» τής Γαλλίας στήν Κ/Πολη. Ἔτσι, ὅταν ἀργότερα ἐγινε γνωστός καί ὁ ρόλος του γιά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Διονυσίου, ἡ ἀντίδραση ἐναντίον του ὑπῆρξε φαίνεται καθολική καί, ὅπως συμπεραίνεται ἀπό τή σύντομη ἀρχιερατεία του στή Μήλο (1654-1655), ἀποτελεσματική. Στό προσκήνιο τής ἐπαρχίας Μήλου ἐμφανίζεται γιά τελευταία φορά στίς 15 Ἰουνίου 1655, ὅποτε προσδιόρισε τόν τρόπο διοίκησης τοῦ ναοῦ τής Γεννήσεως Χριστοῦ τής Κιμῶλου¹⁴⁷.

Ἐπάρχει ἡ ἀποψη, ὅμως ἀναπόδεικτη καί συνεπῶς ἀπορριπτεία, ὅτι τόν διαδέχθηκε, μέσα στόν ἴδιο χρόνο, ὁ Θεόφιλος¹⁴⁸.

3. ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΛΛΑΜΑΝΟΣ (τό 6') (1656/1657-1671)

Στόν ἐπισκοπικό κατάλογο τής Μήλου, μετά τόν Ἱερόθεο, ἀκολουθεῖ ἕνα ἐπτάχρονο κενό διάστημα (1655-1662), μετά τό

146. Συμεωνίδη, ὀ.π. Βλ. καί Ἀρχιεπισκοπή Σαντορίνης,

147. Ἀτέσης, Ἀρχιερεῖς Μήλου, σελ. 52.

148. Ἀνδρέα Λεντάκη, Οἱ ἱερεῖς καί Ἀγιογράφοι Ἐμμανουήλ καί Ἀντώνιος Σκορδίλης, Κιμωλιακά, Ζ' (1977), σελ. 344 καί 346 ὅπου καί ἐπισκοπικός κατάλογος τής Μήλου μέ ἀρκετές ἀθαιρέσεις, ὅπως λ.χ. ἡ τοποθέτηση, ὡς 17ου ἐπισκόπου τοῦ Ἰωάννη Ἀντώνιου (1696) πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν καθολικό ἐπίσκοπο Μήλου Καμίλλη ὁ ὁποῖος δέν ἔχει θέση σ' αὐτόν. Ὁ Θεόφιλος, 14ος ἐπίσκοπος Μήλου (1655) κατά τόν συγγραφέα, εἶχε καί παλαιότερα ἀναφερθεῖ ἀπό τόν ἀείμνηστο πρωτοπρ. Ἰωάννη Ράμφο στοῦ ἀναμνηστικό τεύχος «Κιμωλιακά», Ἀθήνα 1933, στό ἀρθρο γιά τό Μονύδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, σελ. 33-34, ὑποσ. 2, ὅτι δηλ. αὐτός καί ἄλλοι ἀρχιερεῖς Μήλου ἦταν γνωστοί «ἐξ ἀνεκδότων ἐγγράφων καί σιγυλλίων εὐρισκομένων» στά χέρια του. Εἰδικά γιά τόν Θεόφιλο ἔχω τή γνώμη ὅτι δέν μπόρεσε νά διαβάσει σωστά τό ὄνομά του γιατί καί στούς ὀκτώ τόμους τῶν νεότερων «Κιμωλιακῶν», στούς ὁποίους ὁ ἀείμνηστος δημοσίευσε ἀπόλυτα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου του, δέν ἀναφέρθηκε πλέον στόν Θεόφιλο, ἀλλά καί σέ ἔγγραφο τής 15-6-1655, πού ἀφορᾶ στή διοίκηση τοῦ ναοῦ τής Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ Κιμῶλου ὁ ἀρχιεπίσκοπος πού τό ἔχει ὑπογράψει ἀποδίδεται ἸΕΡΟΘΕΟΣ (;), βλ. Ἰωάννου Σπ. Ράμφου, πρωτοπρ. Τά Χριστιανικά Μνημεῖα τής Κιμῶλου καί τῶν πέριξ νησίδων,

όποιο τοποθετείται ένας ακόμη αρχιεπίσκοπος Διονύσιος με αρχιερατική περίοδο 1662-1669¹⁴⁹. Φαίνεται όμως ότι η έδρα της Μήλου δεν παρέμεινε κενή επί τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Πληροφορίες, πριν από τό 1662, αναφέρουν την ύπαρξη επισκόπου, δεν κάνουν όμως μνεία του όνόματός του. Έτσι, σέ άχρονολόγητη έκθεση του καθολικού επισκόπου Μήλου Άντωνίου Σέρρα, ή όποία όμως έχει συνταχθεί μεταξύ 1656-1657¹⁵⁰, σημειώνεται: «Είς τήν νήσον Μήλον δέν ύπάρχει άλλος καθολικός επισκόπος εκτός έμου και ένός άλλου, σχισματικού (έννοεί όρθόδοξου) και ό καθεδρικός ναός (τών καθολικών) είναι των Άγιών Κοσμά και Διαμιανού, εκείνος δέ του σχισματικού επισκόπου είναι του Άγίου Έλευθερίου»¹⁵¹. Επίσης, σέ επιστολή της 7-1-1660 του καθολικού αρχιεπ. Νάξου Βαρθολομαίου, ό όποιος μόλις τότε είχε επιστρέψει στην έδρα του από τή Μήλο (όπου είχε πάει νά περάσει τά Χριστούγεννα μέ τόν Βενετό ναύαρχο Φρ. Μοροζίνη, ό στόλος του όποιου ναυλοχούσε εκεί), αναγράφεται ή πληροφορία, ότι, δεκαεπτά όρθόδοξοι ιερείς και μοναχοί του νησιού είχαν εκδηλώσει τήν επιθυμία «νά τεθούν υπό τή σκέπη της Άγίας Ρωμαϊκής Έκκλησίας», γεγονός πού ό Βαρθολομαίος δέν θεωρούσε σοβαρό γιατί, κατά τή γνώμη του, οι όρθόδοξοι εκείνοι κληρικοί «μηχανεύτηκαν αυτή τήν πρόθεσή τους προκειμένου νά αποφύγουν κάποιες τιμωρίες πού επιβλήθηκαν σέ μερικούς από τόν επίσκοπό τους και όχι από άληθινή ευσέβειά τους προς τήν Άγία Έδρα»¹⁵².

Πρέπει συνεπώς νά θεωρηθεί ότι ό θρόνος της όρθόδοξης

Κιμωλιακά, Β' (1972), σελ. 269, ούτε και τό 1972 ήταν σίγουρος γιά τό όνομα του αρχιεπισκόπου, αφού τό απέδωσε Έρθόθεος» μέ έρωτηματικό.

149. Άνδρ. Λεντάκη, δ.π. 'Ο Άτέσης. Άρχιερείς κ.λπ., σελ. 53 τόν τοποθετεί μόνο τό 1667.

150. Η έκθεση πρέπει νά έχει συνταχθεί σά μιάσά του 1656 και έπειτα, όπως προκύπτει από τή διασταύρωση δύο πληροφοριών: α) αναφέρεται σ' αυτήν ότι «εις τήν πόλιν δέν ύπάρχει άλλος διδάσκαλος εκτός έμου και του don Giorgio Peris κατά τό σύντομον διάστημα της έδώ παραμονής του...», δηλ. ό Peris δέν βρίσκονταν επί μεγάλο χρονικό διάστημα στη Μήλο. β) είναι γνωστό ότι ό τελευταίος είχε φτάσει στό νησί τόν Άνουνάριο του 1656, ύστερα από τό διορισμό του στην έπαρχία Μήλου (βλ. Συμεωνίδη, 'Ιστορικά Έγγραφα, σελ. 117-121). Συνεπώς, αφού δέν είχε περάσει πολύς χρόνος από τήν άφιξη του κατά τήν εποχή πού έγραψε τήν έκθεση ό Σέρρα, μπορούμε νά ύποθέσουμε ότι ήταν τά μιάσά του 1656 και έπειτα.

151. Slot, Καθολικά Έκκλησία, σελ. 135.

152. Συμεωνίδης, 'Ιστορικά Έγγραφα, σελ. 129-130.

ἀρχιεπισκοπῆς δέν παρέμεινε κενός γιά μεγάλο διάστημα, μολονότι δέν εἶναι γνωστό τό ὄνομα τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ἡ ἀποκάλυψή του πραγματοποιεῖται στίς 17 Σεπτεμβρίου 1660, ὅποτε ὁ τελευταῖος, πού βρισκόνταν στη Σκῦρο, ἄγνωστο γιά ποιό λόγο, ὑπέγραψε μαζί μέ τόν ἐπίσκοπο τοῦ νησιοῦ Θεοδόσιο πράξη παραχώρησης ἀκινήτου στήν ἱστορική μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὡς «ὁ Μήλου Διονύσιος»¹⁵³.

Κατά τή γνώμη μου πρόκειται γιά τόν, πρῖν ἀπό τόν Ἱερόθεο, ἀρχιεπίσκοπο Διονύσιο, ὁ ὁποῖος, μετά τίς παραστάσεις του στό Πατριαρχεῖο, τίς διαμαρτυρίες τῶν Μηλίων, τήν ἀπόδειξη τῆς ἀθωότητάς του καί τήν τακτοποίηση τῶν οικονομικῶν ὑποχρεώσεών του, ἐπανῆλθε, μεταξύ 1656-1657, στό θρόνο του. Τή γνώμη αὐτή στηρίζω βασικά σέ δύο ἔγγραφα, ἕνα ἀπό τά ὁποῖα εἶναι τῆς 8-8-1652, τῆς πρώτης δηλ. ἀρχιερατείας του, τό δέ ἄλλο τῆς δεύτερης, ἔτους 1662, καί στίς αὐτόγραφες σ' αὐτά ὑπογραφές τοῦ Διονυσίου πού φανερώνουν τόν ἴδιο γραφικό χαρακτήρα¹⁵⁴. Σέ ἐπιστολή του ἀπό 13-12-1665 πρὸς τό Βατικανό, μέ τήν ὁποία συνηγοροῦσε γιά τήν ἀνάδειξη τοῦ δικαρίου Ἰωάννη Ἀντωνίου Καμίλλη σέ ἐπίσκοπο Μήλου, μάς γνωστοποιεῖ καί τό ἐπώνυμό του ὑπογράφοντας: «Ταπεινός ἀρχιεπίσκοπος Μήλου καί Κιμήλου Διονύσιος ἀλαμᾶνος δούλος τῆς ἐξοχότη(ς) σας»¹⁵⁵, ὁ δέ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Νάξου τήν καταγωγή του ἀπό τήν Ἄνδρο¹⁵⁶. Κατά συνέπεια, ἀφοῦ, ὁ Διονύσιος τῆς πρώτης περιόδου, γνωστός στη βιβλιογραφία ὡς Ἄλεμᾶνος¹⁵⁷, καί ὁ Διονύσιος τῆς δεύτερης, γνωστός ὡς καταγόμενος ἀπό τήν Ἄνδρο εἶναι ἰδιότητες πού βεβαιώνονται καί ἀπό τίς δημοσιευόμενες πηγές στό παράρτημα γιά τό ἴδιο πρόσωπο, δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Διονύσιος Ἄλαμᾶνος ὁ Ἄνδριος, ἐκτός ἀπό τήν παρεμβολή τοῦ Ἱεροθέου Κρίστου στά 1654-1655, ἀρχιεράτευσε στή Μήλο ἀπό τό 1643 μέχρι καί τό 1670, ὅπως θά ἱστορηθεῖ στή συνέχεια.

Κατά τή δεύτερη θητεία του στήν ἀρχιεπισκοπή Μήλου εἶναι

153. Κωστής Ἄναστ. Κωνσταντινίδης, Ὁ Κώδικας τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Σκύρου (1494-1852), στό Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, τόμ. ΚΔ', Ἀθήνα 1981-1982, σελ. 61.

154. Βλ. τά πανομοιότυπα ἀριθ. 2 καί 4, 5 καί 6.

155. Συμεωνίδη, Τά οικονομικά, σελ. 113 καί πανομοιότυπο ἀριθ. 6.

156. Ἐγγραφο Νο 11.

157. Ἀτέσης, Ἐπισκ. Κατάλ., σελ. 256. Λεντάκης, Οἱ ἱερεῖς καί ἀγιογράφοι, σελ. 344.

γνωστές οι επόμενες μαρτυρίες για τό Διονύσιο, πέραν από εκείνες που ήδη αναφέρθηκαν για την Ισχυροποίηση της γνώμης μου ότι ο θρόνος δέν παρέμενε κενός μετά τον Ίερόθεο: α) στα 1662 υπέγραψε τά γνωστά ήδη τρία γράμματα τών αρχιερέων πρὸς τόν πάπα καί τόν Κρουσῖνο Κορονέλλο¹⁵⁸. β) τόν Ίούλιο τοῦ 1663, κατά πληροφορία τοῦ φρά Giacomo da Parigi, caruccino custode, «συγκρότησαν συνέλευση ὁ Ἕλληνας ἐπίσκοπος, φίλος μας, οἱ καλόγεροι, οἱ ἱερεῖς καί οἱ δημογέροντες τῆς Κοινότητος Μήλου σέ μιά ὀρθόδοξη ἐκκλησία καί ἀποφάσισαν ὅτι ἡ Κοινότητα ἐπιθυμοῦσε καί ἐπιθυμεῖ τούς μισσιονάριους μας», ἀντίθετα μέ τόν καθολικό ἐπίσκοπο που «δέν μᾶς συμπαρίσταται εἰλικρινά καί ἄς δηλώνει καί ἄς διαβεβαιώνει προφορικά ὅτι εἶναι φίλος μας». Ἡ συνέλευση ἐκείνη, ὑπό τόν Διονύσιο, ἀποφάσισε νά βοηθήσει τούς καπουτσίνους νά ἐγκατασταθοῦν στή Μήλο καί ἀνεκοίνωσε ἀπόφασή της ὅτι «παραχωρεῖ οἰκόπεδο ἐκεῖ, ἐργάτες καί πέτρες,» γιά νά ἀνεγερθεῖ κατάλληλο οἰκοδόμημα¹⁵⁹. «Τό δ' ἐπόμενον ἔτος 1664, μηνί Μαῖω ἤρξαντο τήν οἰκοδομία τοῦ ναοῦ, οὗ τόν πρῶτον λίθον ἔθηκεν ὁ Ἕλληγ ἐπίσκοπος Διονύσιος...», σημειώνεται στό βιβλίο τών καπουτσίωων τῆς Νάξου¹⁶⁰. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Διονύσιος ἐπιθυμοῦσε τήν ἐγκατάσταση τών πατέρων τοῦ καθολικοῦ ἐκείνου τάγματος, «φτάνει μόνο νά μὴν καταφερθοῦμε στο δόγμα τους», ἔγραφε στό ἀνωτέρω γράμμα ὁ φρά Giacomo da Parigi¹⁶¹. Γιατί λοιπόν ἐπιθυμοῦσε τούς πατέρες καπουτσίνους στή Μήλο ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος; Προφανῶς γιά διδασκάλους τῆς νεολαίας τοῦ νησιοῦ, ἀφοῦ οἱ καπουτσῖνοι ἦταν καλοί διδάσκαλοι καί ὁ Διονύσιος ρέκτης τών γραμμάτων, ὅπως γνωρίζουμε ἀπό παλαιότερη εἶδηση¹⁶². γ) στίς 25 Μαρτίου/3 Ἀπριλίου 1667 υπέγραψε τή δευτέρα κοινή ἐπιστολή τών ἀρχιερέων μέ τήν ὁποία ἀνανέωσαν τήν ἐπιθυμία τους νά τεθοῦν ὑπό τη διοίκηση τοῦ πάπα¹⁶³.

Στά 1669 τελείωσε ὁ πόλεμος μέ νίκη τών Τούρκων, οἱ ὁποῖοι θέλοντας νά ξακαθαρίσουν τά φορολογικά τών νησιῶν, ὕστερα

158. Ἐγγραφα Νο 14 καί Νο 15 καί Slot, «Οὐνῖται», σελ. 211.

159. Συμεωνίδης, Ἱστορ. Ἐγγραφα, σελ. 133-135.

160. Ζερέντη, Ἱστορ. Σημειωμ., σελ. 8.

161. Συμεωνίδης, ὁ.π.

162. Συμεωνίδης, Ἡ καθάιρεση, ὁ.π. Βλ. καί σελ. 88 παρούσης.

163. Τωμαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 54.

από τις ανωμαλίες που είχε δημιουργήσει ο πόλεμος, έστειλαν ανώτερο φορολογικό υπάλληλο (ταχυριτζή) στις Κυκλάδες για τις σχετικές καταγραφές και τον προσδιορισμό των νέων φορολογιών. Στις 15 Ιουνίου 1670 οι Τούρκοι φορολογικοί υπάλληλοι βρισκόνταν ακόμη στη Μήλο¹⁶⁴ καταγράφοντας κτήματα και πληθυσμό και προσδιορίζοντας φόρους. Μπροστά στα νέα βάρη που έβλεπε ο Διονύσιος και στη φυλάκισή του για ένα διάστημα λόγω αδυναμίας καταβολής των υποχρεώσεών του¹⁶⁵, ίσως και για τό προχωρημένο πλέον της ηλικίας του, ήλθε σέ συνεννόηση με τον Μηλιό ιερομόναχο Γεράσιμο Μοδινό και συμφώνησε «αντί 1500 ρεαλιών» νά παραιτηθεί της έδρας υπέρ του τελευταίου¹⁶⁶.

Έτσι, τούς πρώτους μήνες του 1671, αρχιεπίσκοπος Μήλου άνευρίσκεται ο Γεράσιμος Μοδινός που επίσης αρχιεράτευσε επί πολλά χρόνια.

IV. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

ΦΙΛΟΘΕΟΣ (1633-1653)

Έναρξη του πολέμου Βενετίας-Τουρκίας βρήκε αρχιεπίσκοπο Σαντορίνης, από τό 1633, τον Φιλόθεο τό Σαντορινιό¹⁶⁷, ό οποίος, παράλληλα με τά δεινά του πολέμου, έζησε μαζί με τό ποιμνιό του και τά κοσμογονικά γεγονότα και τίς πολλαπλές συνέπειες που προήλθαν από την έκρηξη του ήφαιστείου στά 1650. Καί μολοντί σέ έγγραφο της 4ης Ιανουαρίου του χρόνου αυτού φέρεται αρχιεπίσκοπος Σαντορίνης Ιάκωβος¹⁶⁸, διάδοχος του άποθανόντος κατά τό 1653 Φιλοθέου υπήρξε, κατά τίς πηγές¹⁶⁹ ό ιερομόναχος

ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ (Δεκ. 1653-1685)

Μετά την έκλογή του, τον Δεκ. 1653, ό Παρθένιος, που ήταν από

164. SCPF/SC, ARCIP. 2^A, 36^R-37^R.

165. SCPF/SC, ARCIP., 2^A, 77^{RV}.

166. Slot, Έκκλησίαι, σελ. 169.

167. Περικλ. Γ. Ζερλέντη, Αρχιεπίσκοποι Σαντορίνης (1537-1814). Παναγία της Γωνιάς. Τό Καθολικόν της έπισκοπής Θήρας. Ποίμα άδήλου ποιητού. Έν Έμουπόλει 1923, σελ. 6-7.

168. Άγαμ. Τσελίκα, Μαγυρίες από τή Σαντορίνη, Άθήνα 1985, σελ. 65.

169. Άποστολόπ.-Μιχαηλ., Δοσίθεος, σελ. 211.

τήν Κρήτη¹⁷⁰, άνευρίσκεται στήν Κ/Πολη καί στίς 29-1-1654, κατά τήν όποία ύπέγραψε ύποσχετικό γιά τή συγκέντρωση ποσοϋ 20.000 άσπρων πού άποτελοϋσαν χρέος τής έπαρχίας του πρός τό Πατριαρχείο, άν δέν είχε έν τώ μεταξύ συγκεντρωθει άπό πατριαρχικό έξαρχο πού είχε άποσταλει στη Σαντορίνη γιά το σκοπό αυτό. Μέ τό ίδιο ύποσχετικό άνελάμβανε καί τήν ύποχρέωση νά άποστείλει στή Μ. Έκκλησία καί τήν περιουσία του άποθανόντος προκατόχου του Φιλοθέου¹⁷¹. 'Ο Παρθένιος, όπως καί οι ύπόλοιποι άρχιερείς άντιμετώπιζε λόγω των πολεμικών συγκυριών μεγάλα οικονομικά προβλήματα καί άδυναμία στήν έξόφληση των ύποχρεώσεών του. Μέ τήν πάροδο των χρόνων καί τή συνέχιση των πολεμικών γεγονότων τά οικονομικά τής άρχιεπισκοπής του πήγαιναν άπό τό κακό στό χειρότερο. Στήν, άπό 2 'Ιουνίου 1662, έπιστολή του καθολικού άρχιεπισκόπου Νάξου, πού έχει ήδη άναφερθει στά προηγούμενα, άναγράφεται ή πληροφορία ότι όλοι οι άρχιερείς των Κυκλάδων είχαν τότε τιμωρηθει γιατί δέν μπόρεσαν νά πληρώσουν τίς πατριαρχικές φορολογίες. 'Ο Σαντορίνης Παρθένιος πρέπει νά είχε τιμωρηθει μέ άργία γιατί βρισκονταν εκτός έδρας, στή Σίφνο, επί μεγάλο χρονικό διάστημα, τουλάχιστον άπό τον 'Ιούνιο μέχρι τό Δεκέμβριο 1662. Ήταν, όπως φαίνεται, καί πικραμένος καί τελείως άπογοητευμένος, όπως συνάγεται άπό έπιστολή τής 14ης Αυγούστου 1662 του Γεωργίου Πέρη, καθολικού κληρικού πού είχε προσληφθει διδάσκαλος στό σχολείο τής Σίφνου¹⁷². Στήν έπιστολή αυτή πρός τήν 'Αγία Προπαγάνδα έγραφε ό Πέρης πώς ό Παρθένιος έπιθυμούσε νά μεταδει στή Ρώμη καί νά ύπηρετήσει στό ναό του 'Αγίου 'Αθανασίου του 'Ελληνικού Κολλεγίου, εάν ή θέση ήταν κενή. Ήγραφε συγκεκριμένα ό Πέρης: «Εύρισκόμενος έδώ (στή Σίφνο) ό 'Ελληνας έπίσκοπος τής Σαντορίνης, μου είπε νά γράψω στίς σεβασμότητές σας ότι, άν χηρεύει ό 'Αγιος 'Αθανάσιος νά έλθει εκει γιατί έπιθυμει νά τεθει στήν ύπηρεσία τής 'Αγίας Ρωμαικής Έκκλησίας· επί του ζητήματος αυτού παρακαλώ νά έχω τίς άπόψεις σας γιά νά γνωρίζω τί νά του πώ»¹⁷³. Η πληροφορία είναι πολύ ένδιαφέρουσα, γιατί φανερώνει τήν άπογοήτευση του

170. Ήγγραφο Νο 11.

171. Ήγγραφο Νο 3.

172. Συμειωίδης, 'Ιστορ. Ήγγραφα, σελ. 132.

173. SCPF/SOCG. 272, 329^R.

Παρθένιου καί, κατ' ἐπέκταση, καί τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, ἀπό τά πολλαπλά προβλήματα, πού ἀντιμετώπιζαν. Δεν ἐπῆγε ὁμοῦς ὁ Παρθένιος στή Ρώμη, γιατί ἀνευρίσκεται μέχρι το 1667 νά ὑπογράφει διάφορα ἔγγραφα ὡς ἀρχιεπίσκοπος Σαντορίνης. Γνωστές μαρτυρίες γι' αὐτόν εἶναι οἱ ἐπόμενες: α) ἀναφορά, ἀπό 2 Ἰουνίου 1662, τοῦ καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου, στήν ὁποία σημειώνεται ὅτι ὁ Παρθένιος εἶχε καταγωγή ἀπό τήν Κρήτη¹⁷⁴, β) συστατική ἐπιστολή τῆς 10-6-1662 ὑπέρ τοῦ καθολικοῦ κληρικοῦ Γεωργίου. Πέρη γιά τήν τοποθέτησή του στή Σίφνο, στήν κενή θέση τοῦ δικαρίου τοῦ νησιοῦ. Στήν ἐπιστολή ὑπογράφει ἀμέσως μετά τόν ἀρχιεπίσκοπο Σίφνου Ἀθανάσιο, στήν ἐπαρχία τοῦ ὁποίου βρισκόνταν τότε ὁ Παρθένιος¹⁷⁵, γ) δήλωση, χωρίς ἡμερομηνία, ἔτους 1662 πρὸς τόν πάπα¹⁷⁶ καί δύο ἐπιστολές, ἀπό 30 Ὀκτωβρίου¹⁷⁷ καί 1 Δεκεμβρίου¹⁷⁸, ἰδίου ἔτους, πρὸς τόν πρόξενο Γαλλίας-Βενετίας στή Νάξο Κρουσίνο Κορονέλλο τήν ὁποία συνυπέγραψαν στή Σίφνο καί οἱ λοιποὶ ἀρχιερεῖς τῶν Κυκλάδων, δ) ἄλλη δήλωση πρὸς τόν πάπα, ἀπό 25 Μαρτίου/3 Ἀπριλίου 1667, πού ὑπέγραψαν οἱ ἀρχιερεῖς στή Μήλο ὕστερα ἀπό τίς συνομιλίες πού εἶχαν ἐκεῖ μέ τόν ναύαρχο Φρ. Μοροζίνη καί τόν ἀποστολ. ἐπισκέπτη Sebastiani¹⁷⁹. Δέκα χρόνια μετά, στίς 23 Ἰουνίου 1677, ὑπέγραψε σέ συμφωνία τῆς Κοινότητος μέ τόν βοεβόδα Σαντορίνης¹⁸⁰, φέρεται δέ στήν ἀρχιεπισκοπή μέχρι καί τῆς 21-5-1685¹⁸¹, ἐνῶ στίς 30 Ἀπριλίου 1698 ὡς πρῶην Σαντορίνης¹⁸².

V. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΣΙΦΝΟΥ

Μέ συνοδικό τόμο, πού ἐκδόθηκε τόν Αὐγούστο τοῦ 1646, ἰνδικτ. ιδ', ἰδρύθηκε ἡ ἀρχιεπισκοπή Σίφνου, ὕστερα ἀπό ἄλλε-

174. Ἐγγραφο Νο 11.

175. Ἐγγραφο Νο 13.

176. Ἐγγραφο Νο 14.

177. Slot, «Ὀνῆται», σελ. 211.

178. Ἐγγραφο Νο 15.

179. Τωμαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 54.

180. Τσελίκας, Μαρτυρίες, σελ. 92.

181. Τσελίκας, Μαρτυρίες, σελ. 65.

182. Τσελίκας, ὁ.π.

πάλληλες παραστάσεις τῶν κατοίκων διαφόρων νησιῶν τῶν Κυκλάδων τὰ ὅποια δὲν ἀνήκαν ἐκκλησιαστικῶς σὲ καμμιά ἀπὸ τίς ὑπάρχουσες τότε ἐκκλησιαστικές ἐπαρχίες, τῆ μητροπόλεω δηλ. τῆς Παροναξίας καὶ τίς ἀρχιεπισκοπές πού ἐξετάσθηκαν ἀνωτέρω. Στίς ἀναφορές τῶν νησιωτῶν ὅτι «μηδεμίαν ἐπίσκεψιν πνευματικὴν ἐσχηκέναι καὶ ὑστερεῖσθαι τῆς ποιμαντικῆς ἐπιμελείας καὶ πολλοὺς, λόγῳ δῆθεν ἐπιτροπικῆς ἐκεῖσε ἀπιέναι καὶ ἀτοπίας καί, ὡς εἰπεῖν, καὶ παρανομίας καὶ ἀθεμιτογαρίας ὅτι πλεῖστας ἀδεῶς τε καὶ ἀφόδως πράττειν καὶ ἐπιχειρεῖσθαι ἐν αὐτοῖς αἰσχροκερδείας ἔνεκα καὶ δωροληψίας κ.λπ.», τὸ Πατριαρχεῖο ἔδειξε κατανόηση καὶ «συνόδου οὖν ἱεραῶ ἀρχιερέων, κληρικῶν, ἀρχόντων τῆς πολιτείας καὶ τῶν λοιπῶν περὶ τῆς τούτων καταστάσεων συγκροτηθείσης δὶς καὶ τρίς καὶ τῆς διορθώσεωσ αὐτῶν εἰς μέσον προαχθείσης, ἀπεφάνθη παρὰ πάντων γενέσθαι τόν συνοδικόν τούτον τόμον καὶ ἐγνωμοδοτήθη... τὰ κατὰ τὴν Ἑσπρην Θάλασσαν κείμενα πατριαρχικά νησιά Σίφνος καὶ Ἄμουργός, Πολύκανδρος, Ἀστυπάλαια, Σέρφος, Μύκονος, Ἀνάφη, Νίος, Σίκιμος, Ἀρακλείτσα καὶ τὰ πέριξ... εἰς ἐν καταστήναι καὶ ἀρχιεπισκοπὴν Σίφνου ὀνομασθῆναι καὶ χειροτονηθῆναι ἐν αὐτῇ ἀρχιερέα γνήσιον καὶ καθολικόν εἰς ἐπίσκεψιν καὶ κανονικὴν προστασίαν τοῦ ἐν αὐτῇ χριστεπωνύμου πληρώματος...»¹⁸³, τὸ ὅποιο ἦδη ἀντιμετώπιζε καὶ τὰ δεινὰ τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου.

Στίς 17 Αὐγούστου ἡ Σύνοδος, μέ προτροπῆ τοῦ πατριάρχου Παρθενίου Β΄, ἀνέδειξε πρῶτο ἀρχιεπίσκοπο Σίφνου «τόν πανοσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κύρ Ἀθανάσιον»¹⁸⁴, ὁ ὅποῖος αὐθημερόν ἔδωσε τὴν κανονικὴ ὁμολογία πίστεωσ καὶ χειροτονήθηκε σὲ ἀρχιερέα.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΜΑΡΜΑΡΑΣ (17 Αὐγ. 1646 - μετὰ Ὀκτ. 1673)

Ὁ Ἀθανάσιος, ἐπωνυμούμενοσ Μαρμαράσ, κατὰ μαρτυρία

183. Ὀλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου στὸν Ζερλέντη, Ἱστορικαὶ ἔρευναι, σελ. 46 ἐπ. Βλ. καὶ Σάθα, ΜΒ, Γ΄, σελ. 579. Μ.Ι. Γεδεών, Μνημεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς Καλύδναις νήσοις, στήν Ἑκκλησιαστ. Ἀλήθεια, Κ/Πόλις 1883, τομ. Δ΄, σελ. 451, Μ.Ι. Γεδεών, Ἐγγραφοὶ λίθοι καὶ κεράμα, Κ/Πόλις 1893, σελ. ρμέ, Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακεσ, σελ. 573. Β. Μυστακίδου, Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι, στήν ΕΕΒΣ., ΙΒ (1936), σελ. 216, Ἀποστολόπ.-Μιχαηλ. Δοσίθεοσ, σελ. 185.

184. Ἀποστολόπ.-Μιχαηλ. Δοσίθεοσ, σελ. 185-186.

του ίδιου¹⁸⁵, γεννήθηκε στή Σαντορίνη¹⁸⁶ και υπήρξε αδελφός τῆς μονῆς τῆς Χοζοβιώτισσας Ἀμοργοῦ¹⁸⁷. Τό γεγονός ὅτι προκρίθηκε γιά τή νεοσύστατη ἀρχιεπισκοπή Σίφνου, κατά μία περίοδο μάλιστα πού τὸ ποιμνίό της δοκιμάζονταν ἀπὸ τὰ πολεμικά γεγονότα καί ἄλλα ζητήματα πνευματικά, πού ἀναφέρονται στὸν ἰδρυτικό συνοδικό της τόμο, φανερώνει ὅτι ἦταν προσωπικότητα ἐξέχουσα καί ἔμπειρη, ἢ ὁποῖα γνώριζε ἄριστα τόσο τὰ προβλήματα τῆς περιοχῆς, ὅσο καί τούς τρόπους γιά τὴν ἀντιμετώπισή τους. Ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Ἀθανασίου υπήρξε μακρότατη, 27χρονη. Πλὴν τῆς τετραετίας 1657-1660, κατά τὴν ὁποῖα ἡ ἱστορική ἔρευνα δέν ἔχει, μέχρι σήμερα, ἀνεύρει σχετικές πληροφορίες γι' αὐτόν, ἢ συνεχῆς παρουσία του στὴν ἔδρα ὅλο τὸ ἄλλο διάστημα εἶναι ἀδιαφιλονίκητη ἀπὸ πολυάριθμα ντοκουμέντα. Θὰ περίττειε λοιπὸν σχετική ἀναφορά μας στὴν ἀρχιεπισκοπή Σίφνου, ἀφοῦ δέν σημειώθηκαν σ' αὐτὴν ἀρχιερατικές ἐναλλαγές κατά τὴν ἱστορουμένη περίοδο, ἂν δέν ἀνέκυπτε, ἀπὸ πρόσφατη ἔρευνά μου, κάποια ἀμφίβολη ἐνδειξη ἢ σκοτεινὸ σημεῖο πού χρειάζεται διευκρίνιση.

Μετά τὴν ἐκλογή του, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1653, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σαντορίνης Παρθένιος, υπέγραψε, στίς 29 Ἰανουαρίου 1654, ἰδιόχειρη ὁμολογία μέ τὴν ὁποῖα ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωση «ἐνώπιον τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καί δεσπότη, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καί τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων» α) νά ἐρευνήσει, νά ἀνεύρει καί νά συνάξει «τὴν περιουσίαν ἅπασαν, πράγματά τε καί χρήματα τοῦ ἀποθανόντος» προκατόχου του Φιλοθέου «καί πέμψαι ταῦτα τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὡς δίκαια αὐτῆς» καί β) νά συγκεντρώσει «τὴν ζητῖαν ὅπου ἐρίφθη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ (πρώην πατριάρχου) κύρ Παΐσιου», ἢ ὁποῖα εἶχε ἐκχωρηθεῖ «εἰς τὸν ἐνδοξώτατον Ἰσμαήλ Ἀγῶ διὰ χρέος τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας οὐσαν ἄσπρα χιλιάδες 20 εἴκοσι», ἐάν, ἐν τῷ

185. SCPF/SC, ARCIP 1^A, 232^R, 251^R, 257^R, 280^R, ὅπου τέσσερις ἐπιστολές τῶν προκρίτων Σίφνου (1-1-1664), Σερῖφου (7-5-1664), Σίφνου (12-10-1664) καί Θερμίων (20-11-1664), μέ τίς ὁποῖες ζητοῦν ἀπὸ τὸν καθολικὸ ἱερέα Giorgio Peris νά διδάξει τὰ γράμματα σὰ νησιά τους. Τίς ἐπιστολές αὐτές, σέ ἀντίγραφο, ἐπικύρωσε στή Μῆλο, στίς 20-3-1667, γιά νά παραδοθοῦν στὸν ἀποστολ. Ἐπισκόπη Sebastiani, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου ὑπογράφοντας: «Noi Athanasio Marmara, Arcivercovo di Sifanto, Serfo κ.λπ.».

186. Ἐγγραφο 11.

187. Ζαφειρίου Δ. Γαβαλά, Ἡ Νῆσος Σίκινος, ἐν Ἀθήναις 1931, σελ. 47.

μεταξύ, δέν τά εἶχε συγκεντρώσει «ὁ ἀποσταλείς ἐξαρχικῶς παπᾶ Ἱερόθεος Γρίσπος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου ἀπό τήν ἐπαρχίαν μου Σαντορίνη...»¹⁸⁸.

Ἀπό τήν τελευταία αὐτή παράγραφο προκύπτει ὅτι ὁ Ἱερόθεος Γρίσπος ἦταν τότε, τόν Ἰανουάριο 1654, ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου μέ συνέπεια νά ἐπέρχεται ἀνατροπή στόν ἐπισκοπικό κατάλογο τῆς ὁμώνυμης ἀρχιεπισκοπῆς. Πιστεύω ὅμως ὅτι πρόκειται γιά σφάλμα κατά τήν καταγραφή τῆς χρεωστικῆς ὁμολογίας τοῦ Παρθενίου Σαντορίνης στόν σχετικό πατριαρχικό Κώδικα ἢ κατά τήν ἀντιγραφή τῆς ἀπό αὐτόν στή Νομική Συναγωγή Δοσιθέου τοῦ Ἱεροσολύμων, ἀπό ὅπου καί παρέλαβα τό κείμενο τοῦ ὁμολόγου.

Στό πρόβλημα ὑπάρχει, νομίζω, ἐπαρκῆς ἐξήγηση, βάσει ἄλλων στοιχείων καί συλλογισμῶν: α) το χρέος θα εἰσπρατε καί θά ἀπέδιδε στο δανειστή «ὁ ἀποσταλείς ἐξαρχικῶς παπᾶ Ἱερόθεος Γρίσπος». Ὁ ἐξαρχος αὐτός, ἄν πράγματι ἦταν ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου, δέν ἔπρεπε κανονικά νά ἀποκαλεῖται «παπᾶ Ἱερόθεος», ἀλλά μέ τήν προσαγόρευση τῶν ἀρχιερέων «ιερώτατος» ἢ «πανιερώτατος» πού ἀνευρίσκεται σέ ὅλα τά κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀντίθετα, ἡ προσαγόρευση «παπᾶ» ἀποδίδεται σέ κατώτερο κληρικό καί αὐτό ἀκριβῶς ἐννοοῦσε ὁ Σαντορίνης Παρθένιος στό ὁμολόγῳ του. Ἄλλωστε, ὁ Ἱερόθεος Γρίσπος (κανονικά δέ Κρίσπος) εἶναι πολύ γνωστό πρόσωπο τῆς ἱστορουμένης περιόδου. Πρόκειται γιά τόν Ἱερόθεο πού ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἰδιαίτης πατρίδας του Μήλου, μετά τέσσερις περίπου μῆνες, κατά Μάιο τοῦ 1654, ἀπό ἱερομόναχος¹⁸⁹, ὕστερα ἀπό δολοπλοκίες του, τήν ἴδια αὐτή ἐποχή, στήν Κ/Πολη, κατά τοῦ προκατόχου του Διονυσίου καί τήν παράλληλη χρησιμοποίηση πολιτικῶν παραγόντων, τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Γαλλίας στήν Κ/Πολη καί, πιθανόν, καί αὐτοῦ τοῦ Ἰσμαήλ Ἀγᾶ, πού τότε «καταδυνάστευε τήν Ἐκκλησία»¹⁹⁰, ὡς ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου ἀνέλαβε τήν ἀποστολή παραλαβῆς τοῦ χρέους τῆς ἐπαρχίας Σαντορίνης. Συνεπῶς ὀρθά προσαγορεύεται στό ὁμολόγῳ «παπᾶ Ἱερόθεος» γιατί ἀκόμη (Ἰανουαρ. 1654) ἦταν ἱερομόναχος. β) τό χρέος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σαντορίνης προέρχονταν ἀπό «ζητία» πού εἶχε ἐπιρριφθεῖ σ' αὐτήν ὅταν πατριάρχευε στήν Κ/Πολη ὁ Παῖσιος Α΄, δηλ. ἀπό ἀρχές Ἰουλίου

188. Ἐγγραφο 3.

189. Βλ. σελ. 91.

190. Ἐθνική Βιβλιοθ. ΜΠΤ. 2. φ. 78^V-79^R.

1652 μέχρι τις αρχές Ἀπριλίου 1653, ὅποτε τὸν διαδέχτηκε ὁ Ἰωαννίκιος Β΄ (γ' πατριαρχία)¹⁹¹, γιὰ ἔντεκα μόνο μῆνες, μετὰ τοὺς ὁποίους, ἀφοῦ εἶχε φυλακισθεῖ γιὰ τὰ ὑπέρογκα χρῆματὰ τοῦ Πατριαρχείου, ἀναγκάσθηκε νὰ παραιτηθεῖ. Ὁ Ἰσμαήλ Ἀγάς, πού εἶχε διανεῖσει μεγάλα ποσὰ στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο, «βία τε μεγάλη καὶ δυναστεία συνταράξας ὁ δυνάστης ἐκείνον τὸν πατριάρχη» Ἰωαννίκιο¹⁹², τὸν ἀνάγκασε νὰ πάρει σκληρὰ μέτρα γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν ἐσόδων τοῦ Πατριαρχείου. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰωαννικίου Β΄ ὑπέγραψε καὶ ὁ Σαντορίνης Παρθένιος τὸ ἐπίμαχο χρεωστικὸ ὁμολόγο καὶ λίγο νωρίτερα εἶχε ἀποσταλεῖ ὁ εἰδικὸς ἔξαρχος «παπὰ Ἱερόθεος Γριῖσπος» στὴ Σαντορίνη γιὰ συγκέντρωση τῶν εἰκοσι χιλιάδων ἄσπρων τῆς ζητίας, ἦταν δὲ ἀκόμη τότε (29 Ἰανουαρίου 1654) ἄγνωστο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποστολῆς του. Ἔτσι ὁ Παρθένιος ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωση, ἂν δὲν εἶχαν συγκεντρωθεῖ τὰ χρήματα, νὰ φροντίσει ἐκεῖνος γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τους μὲν ἔφτανε στὴν ἐπαρχία πού πρόσφατα εἶχε ἐκλεγεῖ ποιμένας της.

γ) εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος ἄσκησε καθήκοντα πατριαρχικοῦ ἐξαρχου, τόσο κατὰ τὸ 1650¹⁹³, ὅσο καὶ στὰ 1652-1653. Τὸ 1653 μάλιστα θρῖσκονταν στὴν Κ/Πολὴ «διὰ τὰς ἄλλας αὐτοῦ χρείας»¹⁹⁴, ἴσως δηλαδὴ γιὰ νὰ δώσει λόγο ἐπὶ τῶν ἐξαρχικῶν ἐργασιῶν του.

Ἔστερα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω, ἔχω τὴ γνώμη ὅτι, ἡ σχετικὴ παράγραφος τῆς χρεωστικῆς ὁμολογίας τοῦ Σαντορίνης Παρθενίου, πάσχει ἀπὸ ἓνα διαζευκτικὸ «ἢ» μὲ τὴν πρόσθεση τοῦ ὁποίου διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς:

«...ὁ ἀποστελεῖς ἐξαρχικῶς παπὰ Ἱερόθεος Γριῖσπος ἢ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου...», δηλαδὴ εἶτε «ὁ ἀποσταλεῖς» γιὰ τὸ συγκεκριμένο ἐξαρχικὸ ἔργο Ἱερόθεος, εἶτε ὁ ἐξαρχος μὲ τίς εὐρύτερες ἀρμοδιότητες στὸν κυκλαδικὸ χῶρο ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος.

191. Ἀποστολόπ.-Μιχαήλ. Δοσίθεος, 541-542.

192. Ἐθνικὴ Βιβλιοθ., ΜΠΤ. 2, φ. 78^v-79^R.

193. Π. Ζερλέντη, Ἱστορ. Ἐρευναι, σελ. 125. Ἰωάννου Χ. Δελένδα, Οἱ Καθολικοὶ τῆς Σαντορίνης, Ἀθήναι, 1949, σελ. 176.

194. ΓΑΚ., Μοναστηριακά, Φάκ. 577. (ἔπου ἀντίγραφο κειμένου τοῦ 1653 ἀπὸ τὸν Κώδικα τῆς Μονῆς Ταξιάρχου Σερίφου πού ἔκανε στίς 22-11-1832 ὁ καθηγούμενος Γαβριήλ Ράμμιος).

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Η ΔΗΘΕΝ «ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΠΙΣΤΕΩΣ» ΣΤΟΝ
ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΑΡΧΙΕΡΕΩΝ
ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

Στά 1662 οί σχέσεις τών αρχιερέων τών Κυκλάδων μέ τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο είχαν περιέλθει σέ δυσχερέστατη θέση λόγω τής μόνιμης αδυναμίας τους νά φανούν συνεπείς στίς οικονομικές τους υποχρεώσεις. Σε αναφορά του πρός τό Βατικανό, από 2 Ίουνίου 1662, ό καθολικός αρχιεπίσκοπος Παροναξίας Βαρθολομαίος, έγγραφε, μεταξύ άλλων, ότι λόγω τής αδυναμίας τους αὐτῆς μερικοί αρχιερεῖς «ἐξώσθησαν ἀπό τίς ἔδρες τους ἀπό τόν Πατριάρχη, πού χειροτόνησε άλλους στή θέση τους, και μερικοί ἐπιτιμήθηκαν»¹. Στήν αναφορά δέν ἀναφέρεται ποιοί καθαιρέθησαν και σέ ποιούς ἐπιδλήθησαν τά ἐπιτίμια. Τονίζεται όμως ότι οί ὀρθόδοξοι ἱεράρχες εἶχαν περιέλθει σέ δεινή θέση και «προκειμένου να διατηρήσουν τίς ἐπισκοπές τους» συνῆλθαν σέ σύναξη στήν ὁποία, ἀφοῦ συζήτησαν τά προβλήματά τους και τήν ἀκαμπτη στάση τού Πατριαρχείου στό οικονομικό ἀδιέξοδό τους, «σκέφθηκαν νά τεθοῦν ὑπό τήν προστασία τοῦ ἐξοχότατου καπετάν γενεράλε και γιά νά ἐπιτύχουν πιο εὔκολα τό στόχο τους, ...ἀποφάσισαν νά γράψουν στήν Αὐτοῦ Ἱερότητα (δηλ. τον πάπα) και νά δηλώσουν ὑποταγή στήν Ἱεράρχεια Ῥωμαϊκή Ἐκκλησία». Ἐγράφε ακόμη ότι δέν ἦταν ἀπόλυτα βέβαιος γιά τίς πληροφορίες του, εἰδικά μάλιστα ἄν πράγματι ἐπιθυμοῦσαν τήν ὑποταγή τους στον Καθολικισμό. γι' αὐτό, συνέχιζε, ἄν ἐγραφαν σχετικῶς στή Ῥώμη, ἔπρεπε νά τοῦς ἀποσταλεῖ τό κείμενο τῆς «ὁμολογίας» πού εἶχε συντάξει εἰδικά γιά τοῦς Ἑλληνες ὀρθοδόξους τό Βατικανό «προκειμένου νά κάνουν τή δήλωση ὑποταγῆς στήν καθολική Ῥωμαϊκή Πίστη και τότε θα ἀποδειχθεῖ ἄν εἶναι εἰλικρινεῖς ἢ τό κάνουν γιά νά ἀποφύγουν τήν πληρωμή τών υποχρεώσεών τους στόν πατριάρχη».

1. Ἐγγραφο 11.

Οί ὀρθόδοξοι ἀρχιερεῖς φαίνεται ὅτι πράγματι ἔκαναν τή σκέψη νά ζητήσουν τήν προστασία τῶν Βενετῶν, ὄχι μέ τή μεταπήδησή τους στον Καθολικισμό, ὅπως ἄφινε νά ἐννοηθεῖ ὁ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Νάξου, ἀλλά ὑπό τό καθεστῶς πού ἐφάρμοζε ἡ Βενετία στήν Κρήτη καί στήν Τήνο² μέ τόν ἐπί πλέον ὄρο καί τῆς δικῆς τους παραμονῆς στίς ἔδρες, πράγμα πού ἀπαγόρευαν στά ἀνωτέρω δύο νησιά. Ἔτσι οἱ πατριαρχικοί ἔξαρχοι δέν θά μπορούσαν νά περιέρχονται τίς Κυκλάδες γιά τή συγκέντρωση φορολογιῶν γιατί θά τοὺς τό ἀπαγόρευαν οἱ Βενετοί. Οἱ τελευταῖοι δέν ἐνδιαφέρονταν γιά δογματικά ζητήματα, ἀλλά γιά τήν ἐπικράτηση ὁμαλότητας καί τάξης στήν περιοχὴ ἢ ὅποια θά ἐπέρχονταν μόνο ἂν δέν ὑπῆρχαν προβλήματα μεταξύ τῶν δύο κοινοτήτων πρὸς ὄφελος τῶν σκοπῶν τοῦ πολέμου. Ἡ ὁμόνοια προϋπέθετε τήν ἀναγνώριση καί ἀπὸ τὰ δύο δόγματα μιᾶς Διοικητικῆς Ἀρχῆς πού δέν μπορούσε βέβαια νά εἶναι τό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀφοῦ αὐτό τελοῦσε ὑπὸ τόν ἔλεγχο τοῦ τουρκικοῦ Κράτους. Ἔτσι, ἐκεῖνοι πού ἔπρεπε νά προέλθουν σέ ὑποχωρήσεις, μολοντί ἀριθμητικὰ περισσότεροι, ἦταν οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἄλλωστε ὑπέφεραν καί ἀπὸ τίς οἰκονομικὲς πιέσεις τοῦ Πατριαρχείου.

Τό σχέδιο τῆς «ἐνωτικῆς» αὐτῆς κίνησης δέν ἀποκλείεται νά ἦταν βενετικῆς ἐμπνευσης καί νά εἶχε κατάλληλα προταθεῖ στοὺς ὀρθοδόξους ἀρχιερεῖς. Οἱ τελευταῖοι ὅμως γνώριζαν ὅτι αὐτό μπορούσε νά εἶχε ἐπιτυχία μόνο ἀπὸ τήν καλὴ ἔκβαση τοῦ πολέμου ὑπὲρ τῶν Βενετῶν καί ὑπὸ τήν προϋπόθεση ὅτι ἀργότερα δέν θά ἀνακαλοῦσαν τὰ προτεινόμενα, πράγμα ἀβέβαιο. Ἄν ἡ νίκη ἔκλινε ὑπὲρ τῶν Τούρκων τότε ἦταν μαθηματικὰ σίγουρη ἢ ἀπώλεια τῶν ἐδρῶν τους. Ἐνώπιον τοῦ διλήμματος καί τῶν πιθανῶν πιέσεων τῶν Βενετῶν συγκεντρώθηκαν στη Σίφνο γιά νά ἐξετάσουν τὰ πράγματα καί νά πάρουν ἀποφάσεις. Στη Σίφνο τότε διέμενε, πρόσφυγας ἀπὸ τήν Κρήτη, διακεκριμένος στά Γράμματα καί σέ θεολογικὴ κατάρτιση ἱερομόναχος, γνωστός σέ ὅλο τό Ἀρχιεπίσκοπος πού ἀσφαλῶς θά συνεργάζονταν μαζί τους. Πρόκειται γιά τόν Παρθένιο Χαιρέτη, πνευματικὸ καί ἐφημέριο τῆς γυναικειᾶς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου τοῦ Μογκοῦ³. Τό

2. Τωμαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 18.

3. Θεοδοσίου Κ. Σπεράντσα. Ἡ Παναγία ἢ Χρυσοπηγὴ τῆς Σίφνου. Ἀθήνα 1949, σελ. 35 ἐπ., Φιλार्τέου Ἀπ. Βιτάλη, Ἐν ἀξιόλογον Χειρόγραφον τῆς Σίφνου,

κείμενο τοῦ ἔγγραφου πού καταρτίστηκε στή Σίφνο, γιά νά σταλεῖ στόν πάπα⁴, φανερώνει τόν συντάκτη του ἄριστα καταρτισμένον στά δογματικά καί δέν περιλαμβάνει ἴχνος δογματικῆς ἀπόκλισης.

Οἱ καθολικοὶ κῆκλοι τῆς Νάξου ἔδειξαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καί δραστηριότητα γιά τή διαδιδόμενη ἤδη «ἐνωτικὴ» κίνηση. Ἔτσι, ὁ καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος φρόντισε νά τοὺς πληροφορήσει ὅτι ἔχουν τὴν ἀμέριστη δική του συμπαράσταση, ὅπως καί τοῦ προξένου Γαλλίας καί Βενετίας στή Νάξο Κρουσίνου Κορονέλλου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἦταν πρόθυμος νά μεταφέρει αὐτοπροσώπως κάθε ἐπιθυμία τους στήν Κυβέρνηση τῆς Γαληνοτάτης Βενετικῆς Δημοκρατίας καί στό Βατικανό⁵. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου ἐπῆραν, ὅπως φαίνεται, ὀριστικὴ ἀπόφαση, στή Σίφνο πάλι, ὅπου πραγματοποιήσαν νέα σύναξη (στήν ὁποία δέν προσήλθε ὁ Ἄνδρου Αὐξέντιος). Στίς 30 τοῦ μηνὸς αὐτοῦ ὑπέγραψαν κοινὴ ἐπιστολὴ τους πρὸς τόν Κρουσῖνο Κορονέλλο μέ τὴν ὁποία τόν παρακαλοῦσαν νά «μεταφέρῃ εἰς τὴν Αὐτοῦ Παναγιότητα τόν Πάπα τὰς ταπεινοτάτας ἡμῶν ἰκεσίας... ὅπως δώσῃ πίστιν εἰς ὃ,τι θέλει τοῦ εἰπῆ ἢ ἐξοχότης σας διὰ τὴν ὑπόθεσίν μας, ἥτοι νά εὐαρεστηθῇ ἢ Παναγιότης του νά μᾶς δεχθῇ μεταξύ τῶν πιστῶν καί ὑπὸ τὴν σκέπην του...»⁶. Ἐπίσης τοῦ παρέδωσαν καί κοινὴ δῆλωσή τους πρὸς τόν πάπα, γραμμμένη καί αὐτὴ στή Σίφνο, μέ χρονολογία 1662 καί χωρὶς ἡμερομηνία⁷, ἴσως ἐπειδὴ δέν ἦταν γνωστὸ πότε ἀκριβῶς θά ἀναχωροῦσε γιά τὴν Ἰταλία ὁ Κορο-νέλλος.

Μέ τὴ δῆλωση αὐτὴ δέν ἔπесαν σέ κανένα κανονικὸ, ἀπὸ ὀρθόδοξης σκοπιᾶς, παράπτωμα, γιατί ζητοῦσαν διοικητικὴ μόνον ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ Ρώμη μέ τὴ δικαιολογία ὅτι ἡ περιοχὴ τους, πού βρισκόνταν, λόγῳ τοῦ πολέμου, ὑπὸ τὴν ἀμεση ἐπιρροή καθολικοῦ

σὴν ΕΕΚΜ, ΙΑ' (1979-1984), σελ. 559 ἐπ., Ἄγαμέμν. Τσελίκα, Παρθένιος Χαιρέτης, ἕνας ἀγνοημένος Κρητικὸς λόγιος στή Σίφνο (17ο αἰων.), σὴν Τεύχη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α (Ἐταιρείας, Ἑλλην. Λογοτεχν. καί Ἱστορικοῦ Ἀρχείου), τόμος πρῶτος, Ἄθῆνα 1986, σελ. 21 ἐπ., Σίμου Μ. Συμεωνίδη, Παρθένιος Χαιρέτης, συμπληρωμ. στοιχεῖα σὴν προηγούμε. μελέτη, Τεύχη τοῦ Ε.Λ.Ι.Α., τόμος δευτέρος, Ἄθῆνα 1987,

4. Ἐγγραφο 14.

5. Β. J. Slot, «Ὀνίται» τῆς Μήλου καί τῆς Κιμῶλου κατὰ τόν 17ο αἰῶνα, σὴν Κιμωλιακά, τόμ. ΣΤ', 1976, σελ. 211.

6. Β. J. Slot, ὁ.π.

7. Ἐγγραφο 14.

κράτους, δηλ. τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας, εἶχε ἀποκοπεῖ ἀπό τὴν πνευματικὴ δικαιοδοσίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Σημειώ-
 ναν λοιπόν, μέ μεγάλη διπλωματικότητᾳ, ὅτι «...τῶν ἀνατολικῶν
 ἡμῶν Ἀρχιερέων... τῶν ποικίλαις δυστυχίαις ληφθέντων καὶ
 συντριφθέντων...» μοναδικὴ πλέον ἀπέμεινε ἐλπίδα «ἡ καταφυγὴ
 πρὸς τὸν Ἅγιον καὶ Ἀποστολικὸν Ρώμης θρόνον». Καὶ τοῦτο,
 γιατί «τά ἀρχιερατεῖα ἡμῶν... ἀπὸ τοῦ ἐπιλοῖπου τοῦ Κωνσταντι-
 νουπόλεως Πατριαρχείου... ὁ νικητῆριος καὶ χριστιανικός τῶν
 Ἑνετῶν στόλος ἐξέκοψε, γι' αὐτὸ «πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν τῆς
 σῆς μακαριότητος ὑπακοὴν καὶ μερικὴν τοῦ Ρώμης Πατριαρχεί-
 ου ὑποταγὴν ἀνάγεσθαι πεποθήκαμεν» ὥστε «καὶ ἡμᾶς καὶ τὸν
 ἡμέτερον λαὸν ἀπὸ τῶν εἰσπράξεων τῶν τοῦ Κωνσταντι-
 νουπόλεως ἐξάρχων ἐλευθέρᾳ καὶ ἀτελῇ ποιηθῆναι καὶ
 φρουρηθῆναι τῆ τῆς Μακαριότητος ὑμῶν ἐπιμελείᾳ καὶ οἰκονομία
 πάντοτε ἐλπίζομεν»⁸. Ἀπέφυγαν δηλαδή ὁποιαδήποτε ἀναφορὰ
 σέ δογματικὸ θέμα, τονίζοντας μάλιστα μέ ἐπίφραση ὅτι αὐτοὶ δέν
 ἦταν οὔτε «τοῦ ὑψηλόφρονος Ἀλεξανδρείας Ἀναστασίου (Ἄθα-
 νασίου) μείζονες, οὐδέ τοῦ Χρυσοστόμου σοφότεροι, οὐδέ τοῦ
 Κωνσταντινουπόλεως Ἰγνατίου ἰσχυρότεροι» ὥστε νά παραβοῦν
 ὅσα οἱ πατέρες αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶχαν ἐμπεδώσει. Ἀναγνώρι-
 σαν ὅμως τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα (πού δέν εἶναι δογματικὸ θέμα)
 γιατί κατεῖχε «τὴν ἀποστολικὴ τοῦ Πέτρου καθέδρα, ἣν ἐκεῖ ἐξ
 ἀρχῆς τέθηκεν ὁ Χριστός» γιὰ νά ἀποτελεῖ «τῶν τεταλαιπωρημέ-
 νων ἐπισκόπων σκέπην, παρησίαν, φρούρησιν καὶ στερέωσιν»
 προκειμένου καὶ αὐτοὶ νά ἀπολαύσουν «εὐδίαν μετὰ τοσοῦτων
 θευλλῶν, ὧν τοσαῦτα ἔτη κυματιζόμεθα». Στό ἴδιο κείμενο, τέλος,
 ἀνέφεραν ὅτι γιὰ τὴ διοικητικὴ αὐτὴ ὑπαγωγὴ τους «ἀξιόπιστον
 μάρτυρα ἀπεστείλαμεν τὸν εὐγενέστατον καὶ ἐκλαμπρότατον
 κύριον κύριον Κρουσῖνον Κορονέλλον» ἀντιπρόσωπο στὴ Νάξο,
 τόσο τοῦ βασιλέα τῆς Γαλλίας, ὅσο καὶ τοῦ δόγη τῆς Βενετίας.

Μέχρι το Δεκέμβριο ὁ Κορονέλλος δέν εἶχε ἀναχωρήσει γιὰ τὴν
 Ἰταλία. Μετὰ δέ τίς φῆμες ὅτι θά κατέπλεε στό Αἰγαῖο καὶ ὁ
 γαλλικός στόλος, ὁπότε ὑπῆρχε πιθανότητα νά ὑπερισχύσουν στὸν
 πόλεμο οἱ χριστιανικὲς δυνάμεις, οἱ ἀρχιερεῖς ἀπῆλθον στὸν
 Κορονέλλο τὴν 1η Δεκεμβρίου καὶ ὑπομνηστικὴ ἐπιστολὴ μέ τὴν
 ὁποία τοῦ ζητοῦσαν νά μεριμνήσει γιὰ τὴν ἔκδοσιν πέντε διαταγμά-

8. Ἐγγραφο 14.

των ἢ ἑνός πού νά αναφέρεται καί στίς πέντε ἐκκλησιαστικές ἐπαρχίες τῶν Κυκλάδων (πλὴν ἐκείνης τῆς Ἐνδρου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς οποίας φαίνεται ὅτι δέν μετεῖχε στήν κίνηση) γιὰ τὴ διοικητικὴ ἐξάρτησή τους ἀπὸ τὴ Ρώμη. Ζητοῦσαν ἀκόμη νά ἐκδοθοῦν καὶ διαταγές πρὸς «τούς ἀθύεντες καπετάν γενεράληδες» νά ἐμποδίζουν τὴν κάθοδο τῶν πατριαρχικῶν ἐξάρχων στήν περιοχὴ, ἀλλὰ καὶ νά φροντίσει ἰδιαίτερα, ὥστε τὰ παπικά ἔγγραφα ἢ ἔγγραφο «νά περιέχη διὰ ἐμᾶς τούς πέντε ἀρχιερεῖς τούς κάτωθεν ὑπογεγραμμένους νά ἔχουσιν οἱ μητροπόλεις καὶ οἱ ἀρχιεπισκοπές τὰ δίκαιά των κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν, κατὰ τὰ γράμματά μας καὶ κατὰ τὰ κατάστιχά μας», δηλαδή σύμφωνα μέ τίς πράξεις ἢ συνοδικούς τόμους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πού εἶχαν ἰδρῦσει καὶ ὀρίσει τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς μητροπόλεως Παροναξίας καὶ τῶν ἀρχιεπισκοπῶν τῶν Κυκλάδων. Ἐκτὸν δέν δέχονταν νά ἀλλάξει τὸ καθεστῶς πού ἴσχυε γιὰ τὰ μοναστήρια, τίς ἐκκλησίες καὶ τὴν κινητὴ καὶ ἀκίνητη περιουσία τους. Τέλος τὸν παρακαλοῦσαν, ἂν κατέπλεε ἡ γαλλικὴ ἀρμάδα «εἰσέ τοῦτα τὰ μέρη», νά φρόντιζε καὶ γιὰ τὴν ἀναγνώρισή τους ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Κυβέρνηση⁹.

Τὰ ἀνωτέρω τρία ἔγγραφα τοῦ 1662, δηλαδή τὴ δῆλωση πρὸς τὸν πάπα καὶ τίς δύο ἐπιστολές, ἀπὸ 30 Ὀκτωβρίου καὶ 1 Δεκεμβρίου, πρὸς τὸν Κορονέλλο, ὑπέγραψαν, κατὰ τὴν ἴδια τάξη, ὁ μητροπολίτης Παροναξίας, Νικόδημος, καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι Σίφνου Ἀθανάσιος, Τζίας καὶ Θεομίων Γερμανός, Σαντορίνης Παρθένιος καὶ Μήλου Διονύσιος¹⁰.

9. Ἐγγραφο 15.

10. Τὸ ἔγγραφο δίνεται σὲ δύο πανομοιότυπα (ἀριθ. 3 καὶ 4) ὅπου καὶ οἱ ὑπογραφές τῶν ἀρχιερέων. Πρῶτος ὑπογράφει ὁ Παροναξίας, ὁ Νικόδημος δεβαιοτάτα καὶ ὄχι ὁ Μακάριος, ὅπως ἐσφαλμένα ἐπιμένει ὁ Γρηγορίου, Σχέσεις κ.λπ. σελ. 67-69, ὅμως δικαιολογημένα γιατί εἶχε ὑπόψη ὅτι ὁ δεύτερος ἦταν Παροναξίας ἀπὸ τὸ 1657 καὶ ἀγνοοῦσε τίς λεπτομέρειες πού ἀναπτύσσονται ἐδῶ. Τὸ ἔγγραφο βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς SCPF/SOCG. 272, 337^{RV} καὶ εἶναι γραμμένο ἑλληνικά· στὸ φ. 379_R ὑπάρχει καὶ ἀντίγραφο στὰ λατινικά. Σ' αὐτὸ ὁ ἀντιγραφεὺς ἔχει ἀποδώσει ἐσφαλμένα τὸ ὄνομα τοῦ Παροναξίας, ὡς Nilus, ἐνῶ ὁ ἴδιος στὸ ἀντίγραφο τοῦ ἔγγραφου τῆς 1ης Δεκ. 1662 (ἔγγραφο Νο 15), ἐπίσης στὰ λατινικά, πρὸς τὸν Κορονέλλο, τὸν γράφει σωστά Nicodemo, ὅπως καὶ τὸν Τζίας Germano, ἐνῶ τὸν τελευταῖο στὸ γράμμα πρὸς τὸν πάπα ὡς Gerasimus, ἐσφαλμένα. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ παρααναγνώσεις τῶν ὑπογραφῶν τῶν ἀρχιερέων πού, ὅπως εἶναι φυσικὸ, δημιουργοῦν τρομερὴ σύγχυση. Ἐκτὸν κακὴ, ἐπίσης, μεταφορὰ τοῦ ὀνόματος

Τελικά ο Κορονέλλος, λόγω έσωτερικών διαταραχών της καθολικής κοινότητας της Παροναξίας και πολλών σκανδάλων (που απέδιδε στον καθολικό αρχιεπίσκοπο), δέν έπηγε στην Ίταλία αυτόπροσώπως, αλλά έστειλε τό θείο του Γεώργιο Σομμαρίπα, ό όποίος παρέδωσε στο Βατικανό τή δήλωση τών όρθοδόξων αρχιερέων πρός τον πάπα, τίς επιστολέσ τους πρός τόν Κορονέλλο και έπιστολή του τελευταίου από 28 Φεβρουαρίου 1662 m.v. (more veneto, δηλ. 1663). Τό κείμενο τής έπιστολής αυτής εΐναι πολύ ένδιαφέρον. Έγραφε ό Κορονέλλος ότι οί αρχιερείς, μέ τούς όποίους εΐχε συζητήσει τό θέμα, ζητούσαν τήν ύπαγωγή τους, «στην Άγία Καθολική Έδρα» γιατί γνώριζαν ότι σ΄ αυτήν «άπό παμπάλαια χρόνια ήταν ύποκειμενοι όλοι οί έπίσκοποι και οί αρχιεπίσκοποι τής Ίστριας, όχι μόνο ώς ύπερτατης κεφαλής τής χριστιανικής Έκκλησίας, αλλά άκόμη και ώς Πατριαρχου τών περιφερειών αυτών ιδιαίτερα, από τόν όποίο ήταν τοποθετημένοι σ΄ αυτά τά μέρη, μάλιστα ό έπίσκοπος Θεσσαλονίκης ...πρίν ό πατριάρχης Κ/Πόλεως τίς ιδιοποιηθεΐ»¹¹. Σημείωνε, τέλος, μεταξύ τών άλλων ότι δέν άγνοούσε «τήν έλληνική άστάθεια», δηλ. τό άδέβαιο άν θα τηρούσαν ή όχι τά προτεινόμενα οί Έλληνες αρχιερείς, πίστευε όμως ότι άν γίνονταν άποδεκτό τό αίτημά τους, οί καθολικοί ιεραπόστολοι θά εΐχαν τήν ευχέρεια νά έργασθοϋν άνεμπόδιστα και νά μεταστρέψουν τελικά τούς όρθοδόξους στον καθολικισμό¹².

Ό Γεώργιος Σομμαρίπας παρέδωσε την άλληλογραφία στό Βατικανό στις 4 Σεπτεμβρίου 1663¹³. Το τελευταίο κατάλαβε φυσικά ποιό ήταν τό πραγματικό νόημα τής δήλωσης τών

του Τζίας, στο έγγραφο τής 30 Όκτωβρίου 1662, από τόν άντιγραφέα του πρωτοτύπου νοτάριο Νάξου Νικόλαο Άναπλιώτη, που τόν θεώρησε Γεράσιμο, δημοσιεύθηκε έτσι και στοϋ Μ. Φώσκολου, Συμπληρώσεις εις τούς όρθοδόξους έπισκοπικούς καταλόγους τών Κυκλάδων, έφημ. Καθολική, 30 Άπρ. 1974, φ. 1862 και στοϋ Β. J. Slot, «Ούνίται». Έν πάση περιπτώσει και τά τρία αυτά έγγραφα φέρουν τίς ύπογραφές τών αρχιερέων Παροναξίας Νικοδήμου, Σίφνου Άθανασίου, Τζίας και Θεομίων Γερμανού, Σαντορίνης Παρθενίου και Μήλου Διονυσίου.

11. Γνώριζαν δηλαδή ότι μέχρι τόν 8ο αιών., όποτε περιήλθαν στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κ/Πόλεως, οί αρχιεπισκοπές, έπισκοπές κ.λπ. εΐχαν διοικητική έξάρτηση από τή Ρώμη, Βλ. Άθανασ. Α. Άγγελοπούλου, Έκκλησία Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 89 έπόμ.

12. Έγγραφο Νο 16.

13. Η ήμερομηνία και τό έτος παραλαβής τής άλληλογραφίας, από τό Βατικανό σημειώνονται στο άνω περιθώριο τής πρώτης σελίδας του έγγραφου.

ὀρθοδόξων ἀρχιερέων καί δέν ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιά τήν πρόταση. Πέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, τό 1667, ἀνακινήθηκε πάλι τό ζήτημα, κατά πάσα πιθανότητα ἀπό τό βενετό ναύαρχο Φραγκίσκο Μοροζίνι. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ χρόνου ἐκείνου ὁ τελευταῖος βρισκόνταν στή Μήλο ὅπου συγκεντρώθηκαν καί οἱ ὀρθόδοξοι ἀρχιερεῖς, ὁ Παροναξίας, ὁ Σίφνου, ὁ Σαντορίνης, ὁ Μήλου καί ὁ Ἄνδρου καθώς καί ὁ περιερχόμενος τίς καθολικές ἐκκλησίες τῶν νησιῶν ἀποστολ. ἐπισκέπτης ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως Sebastiani. Σέ μεγάλη σύσκεψη πού συγκροτήθηκε ἐκεῖ καί μετὰ ἀπό συζήτηση γύρω ἀπό τίς ἀντιθέσεις μεταξύ τῶν δύο δογμάτων, ὁ Sebastiani τοὺς ὑπέδειξε νά ἀποστείλουν κοινή ἀναφορά τους πρός τόν πάπα στήν ὁποία ὅμως νά γίνεται σαφής ὁμολογία τοῦ πρωτείου τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὡς κεφαλῆς ὅλων τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἀπήντησαν ὅτι εἶχαν κάνει παρόμοια δήλωση πρό χρόνων, ὁ Sebastiani ὅμως τοὺς πληροφόρησε ὅτι ἡ Ρώμη δέν τήν εἶχε πάρει ποτέ, εἴτε ψευδόμενος, εἴτε ἀπό πραγματική ἄγνοια. Ἴσως προκειμένου νά τοὺς κάνει νά ἐπαναλάβουν τήν «ὁμολογία» μέ πιο συγκεκριμένη διατύπωση κατά τίς ἐπιδιώξεις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Στίς 25 Μαρτίου / 3 Ἀπριλίου 1667 κατέστρωσαν τή νέα δήλωση πρός τόν πάπα, στήν ὁποία ἀνέγραψαν: «...ὁμολογοῦντες Ἐμᾶς ἀληθῆ κεφαλὴν καί οἰκουμενικόν ποιμένα τῆς τοῦ Χριστοῦ ποιμένης... προβαίνομεν εἰς τὰς διακηρύξεις, ταῦτας» αὐθόρμητα καί «ἀναμένομεν ἀπό τήν Ἐμετέραν μακαριότητα σύστασίν τινα πρός τήν πολιτείαν τῆς Ἑνετίας, ἣτις σήμερον κυριαρχεῖ εἰς αὐτούς τοὺς τόπους, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς προστασίας ἡμῶν καί τῆς υπερασπίσεως ἀπό τῶν μεγάλων ἐπηρεϊῶν εἰς ἃς ἐκ πολλῶν πλευρῶν ὑποκειμέθα κατά τοὺς χρόνους τούτους τοῦ πολέμου»¹⁴. Σκοπός δηλαδή καί πάλι τῆς δήλωσης παρέμενε ὁ ἴδιος, μόνο πού τό κείμενο εἶχε διατυπωθεῖ διαφορετικά. Ὁ πάπας, πού ἀναγνωρίζονταν καί πάλι ὡς κεφαλὴ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, παρεκαλεῖτο νά τοὺς θέσει ὑπὸ τήν προστασία του καί νά μεσολαθῆσει στη Γαληνοτάτη νά τοὺς ἀπαλλάξει ἀπό τίς πιέσεις πού δέχονταν ἀπό πολλές πλευρές (ἐνῶ στήν προηγούμενη δήλωση ἀνέφεραν τοὺς πατριαρχικούς ἐξάρχους) καί τίποτα περισσότερο. Ἐτσι το Βατικανό, ἀφοῦ δέν δήλωναν προσχώρηση στόν Καθολικισμό καί ὑποταγή στόν πάπα δέν ἔδειξε πλέον

14. Τωμαδάκης, Ἰωσήφ Δόξας, σελ. 53-54.

ένδιαφέρον (όπως πιθανόν είχε κάνει μέσω του Sebastiani) και τό ζήτημα δένείχε περαιτέρω εξέλιξη, από όσα τουλάχιστον γνωρίζω εγώ.

Από τά άνωτέρω γίνεται φανερό ότι οί όρθόδοξοι άρχιερείς τών Κυκλάδων, παρά τά πολεμικά και άλλα δεινά, τίς πιέσεις που δέχονταν για άποσκίρτηση από τό Οίκουμηνικό Πατριαρχείο, ακόμη και τίς τεταμένες σχέσεις τους μέ το τελευταίο, διέθεταν, εκτός από πάγιες άρχές, και σθένος, και επίγνωση και διορατικότητα όχι συνηθισμένη. Πολύ περισσότερο απέδειξαν ότι δέν ήταν ευάλωτοι, αλλά ικανές πολιτικές και άρχηγικές προσωπικότητες και άς κατηγοροῦνται ως «άπαίδευτοι» ή «άστοιχείωτοι» κ.λπ. Δέν νομίζω ότι χρειάζεται άλλη δικαιολόγηση τό φαινόμενο τής άκλόνητης διατήρησης του όρθόδοξου Έλληνισμού και τότε και στους αιώνες.

1668. 2. 2. 224 144.
 355
 1668. 2. 2. 224 144.
 355

1668. 2. 2. 224 144.
 355
 1668. 2. 2. 224 144.
 355

1668. 2. 2. 224 144.
 355

Πανομοίτυπο αριθ. 2. Έγγραφο έτους 1652 ύπογραφόμενο από τόν άρχιεπίσκοπο Μήλου Διονύσιο. (Γιά σύγκριση τής ύπογραφής του μέ τήν όμοια στά πανομοίτυπα 4, 5 καί 6).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1

Ἡ ταπεινότης ἡμῶν στοχάζοντας τὰς περιστάσεις τῶν ἐπαλλήλων ἀκαταστασιῶν καὶ τό στενόν τοῦ καιροῦ μέ τά καθημερινά λυπηρά τῆς ἐπαρχίας μου διὰ τῶν ἀρμάδων καὶ κουρσάρων μάλιστα καὶ τό πολύ βάρος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καί μή ὑποφέροντας διὰ τό συχνόν καί ἀσθενές τῆς φύσεώς μου, ἠθέλησα νά ἡσυχάσω τό λοιπόν καί βραχύ τῆς ζωῆς μου εἰρηνικόν· διὰ τοῦτο οἰκεία γνώμη τε καί βουλή θέλω καί κάμνω παραίτησιν τοῦ θρόνου μου μόνου καί ὄχι τῆς ἀριεροσύνης· τό δέ ἀξίωμα τῆς ἀρχιεροσύνης μου, εἰ καί ἀνάξιος, θέλω νά τό ἔχω καί νά το φυλάττω καθαρόν καί ἀμόλυντον ἕως τέλους τῆς ζωῆς μου. Καί τήν αὐτήν παραίτησιν συστείνω καί δίδω τιν εἰς χεῖρας τοῦ πανοσιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις τοῦ ἡγαπημένου μου ἀνεψιοῦ κυρίου Γερμανοῦ, ἔστοντας καί νά τόν γνωρίζω ἀξιώτατον καί καλοῦ βίου καί οὐχί τινος ἄλλου διὰ νά λάβῃ τόν αὐτόν θρόνον τῆς αὐτῆς μου ἐπαρχίας καθώς καί οἱ ἐπαρχιωῖτες μου θέλουσι καί ἀγαπῶσιν αὐτόν, καί τοῦτο διὰ νά περιποιεῖται καί νά ἐπισκέπτεται πρὸς ἡμᾶς ὡς φίλοπαις πρὸς τόν ἡγαπημένον αὐτοῦ πατέρα· εἰ δέ πάλιν καί ἐξ αἰτίας ἐμποδιζόμενος αὐτός καί ἂν δέν λάβοι τό ἀξίωμα τοῦ αὐτοῦ θρόνου ὁ ἄνωθέν μοι ἀνεψιός, οὐχ ἄλλου τινός ἐπεδίδοται, ἀλλά πάλιν νά καθέδομαι καί νά εὐρίσκωμαι ὡς καί πρότερον εἰς τόν θρόνον τῆς ἐπαρχίας μου καί ὄντος εἰς πίστῳσιν ἀληθείας ἔγγραψα οἰκεία χειρὶ ἔμπροσθεν τῶν πανιερωτάτων ἀρχιερέων καί θέλουσιν ὑπογράψαι κάτωθεν. ἀχν' Σεπτεμβρίου 15. τὸ ἐν τῇ νήσῳ Σίφουνῳ ταπεινός ἀρχιεπίσκοπος Τζίας καί Θεομίων Νεῖλος ἔγραψα καί στέργω τά ἄνωθεν.

2

Μακαριώτατε Πάτερ

Τίς περασμένες ἡμέρες ἐγροικήσαμε πῶς ἦλθε μίαν γραφή³ εἰς τό χέρι τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτα Παροναξίας κύρ Μα⁴|καρίου κάποια λόγια ἐνάντια διά τόν ἀφέντη τό δεσπότη τόν ἐδικό μας⁵ | Ἀντώνιο Σέρα ἀπό κανέναν ἀτυχον ἄνθρωπον τόν ὁποῖον παρα⁶|καλοῦμε τήν μακαριότη σου νά τόν ἤξεύρομε διά νά παιδευ⁷|θεῖ ὡσάν πρέπει ἐπειδή νά λέγει τέτοια λόγια ὁποῦ δέν εἶναι ἀληθινά⁸ | μάλιστα ἐμεῖς ὅλοι μας μικροί καί μεγάλοι τόν εὐχαριστοῦμε πολύ⁹ | εἰς τόσες καλωσῦνες καί δούλεψες ὁποῦ γνωρίσαμε ἀ¹⁰|πό τήν πανιερώτη του τοῦτον τόν γγερῶν τῆς γέρας ὁποῦ ὁ Θεός¹¹ | νά τόν ἐμαντινήρη νά τόν ἔχομε θάρρος καί παρηγορία εἰς¹² | τόν τόπον μας ὡς καθῶς κάνει πλαιῖα παρά κανέναν ἄλλο ἄρχι¹³|ερέα εἰσέ σπουδή τῶν παιδιῶν μας καί διδασκαλίαν χριστιανική¹⁴ | πλην μακαριώτατε πάτερ παρακαλοῦμε τήν μακαριότη σου¹⁵ | νά ἔχη τίποτε περισσότερο ἀπό κείνο τό εἰσόδημα ὁποῦ ἔχει¹⁶ | τῆς ἐκκλησίας διότις ἡ ἐντρᾶδα του εἶναι πολύ ὀλίγη καί δέν τόν¹⁷ | φθάνει νά ζωοθρόφαται καί νά κάνει καί ἀνάστημα εἰς τήν ἐκκλη¹⁸|σίαν ὡς καθῶς κάνει ἡ πανιερότη του. δέν ἔχοντας ἄλλον διά τήν ¹⁹|σόρας καί ἡ ἀγία εὐχή τῆς μακαριότης σου νά εἶναι μαζί²⁰ | μας καί προσκυνώντας μικροί καί μεγάλοι φιλοῦμε τό ἀγι²¹|ώτατόν της χέρι

²² | ἀπό Μῆλο αὐγούστου μηνός 8 | 1652

²³ | † ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μήλου Διονύσιος φιλω τὰς ἀγίας σου πόδας

²⁴ | — Γιάκουμος Ἐρμένης δούλος τῆς μακαριότησου

²⁵ | — Γεωργάκης Ταταράκης δούλος τῆς μακαριότησου

²⁶ | — Γεωργάκης, Χωματιανός δούλος τῆς μακαριότησου

²⁷ | — Γιακουμέτος Δελίνης δούλος τῆς μακαριότησου

²⁸ | — Μαθιός Κοτάκης δούλος ταπεινός τῆς μακαριότησου

²⁹ | — Μαρκουλῆς Ἐρμένης δούλος τῆς μακαριότησου

³⁰ | — Νικολός Κοτάκης δούλος τῆς μακαριότησου.

(SCPF/SOCG. 187, 335^{RV})

3

Ἡ ταπεινότης ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος αὐτῇ οἰκειοχείρου καὶ ἐνυπογράφου γραμματος ὁμολογεῖ καὶ ὑπόσχεται ἐνώπιον τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότη τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων ὅτι τὴν ζητίαν ὁποῦ ἐρίφθη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ κύρ Παΐσιου τὰ ὁποῖα ἐσατήθησαν εἰς τὸν ἐνδοξώτατον Ἰσμαήλ Ἁγᾶ διὰ χρέος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας οὐσαν ἄσπρα χιλιάδες εἴκοσι (20) εἰ μὲν τὰ ἐσύναξεν ὁ ἀποσταλεῖς ἐξαρχικῶς παπὰ Ἱερόθεος γριῖσπος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου, ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν μου Σαντορίνην καλῶς, εἰ δέ μή νά τὰ συνάξω καὶ νά τὰ πέμψω ὡς χρέος μου οἰκείον πρὸς τὸν εἰρημένον Ἁγᾶν χωρὶς ἀντιλογίας καὶ προφάσεως τινός, ἔτι ὑπόσχομαι ἐν φόβῳ Θεοῦ, ἐρεῦνησε καὶ ἤϋρεν καὶ σύναξεν τὴν περιουσίαν ἅπασαν, πράγματά τε καὶ χρήματα τοῦ ἀποθανόντος πρὸ ἐμοῦ Σαντορίνης ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου καὶ πέμψαι ταῦτα τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὡς δίκαια αὐτῇ, ἂν δέ παρέθω καὶ ἀθετήσω τὴν ὑπόσχεσίν μου ταύτην, εἶναι με ὑπὸ παιδείας ἐκκλησιαστικῆς ὄντος μου ἀναπολογίτου. Ὅθεν ἐγράφη τό παρὸν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας Κώδικι εἰς δῆλωσιν.

Ἢ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Σαντορίνης Παρθένιος ὑπόσχομαι ταῦτα.

ἐν ἔτει αχνδ', Ἰανουαρίου 29.

ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, ΜΠΤ. 2, φ. 175')

4

Ἰωαννίκιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἢ οὐκ ἀπεικός ἡμῖν ἔδοξεν εἶναι καὶ τοῦτο μᾶλλον δέ καὶ λίαν εἰκός, τὰς καλῶς ἐχούσας τῶν ὑποθέσεων καὶ μετὰ λόγου ὀρθοῦ ἀρχομένας κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν, πόλιν τε καὶ χώραν καὶ διὰ πατριαρχικῶν συγκλι³ωδῶν γραμμάτων κτᾶσθαι τό ἀσφαλές καὶ ἀμετάθετον καὶ ἀδιαλώθητον μέχρι παντός, κατ' οἷον τρόπον τῶν... τοῦ κατὰ καιροῦς οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, φαίνεται γοῦν καὶ ἐν τῇ νήσῳ (sic) παροναξία εὐρίσκεισθαι τι⁴ ἐρημοκλήσιον εἰς

ὄνομα τιμώμενον τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου εἰς τό Καλόν
 Ὅρος ἔρημον ὡς προεῖρηται καί ἀδιόρθωτον ὥστε κατοικεῖν τά
 ἄλογα ζῶα ἐν αὐτῷ, ὁ δέ ὀσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κύρ Ἰγνάτιος
 Ἰσχορφιάτης λεγόμενος εἰδὼν τόν τόπον ἐπιτήδειον εἰς κατοίκησιν
 μοναχῶν, πόρρω πόλεως πάσης καί χώρας, ἐζήτησεν ἄδειαν καί
 ἐξουσίαν παρά τοῦ κατὰ τόπον ἱερωτάτου μητροπολίτου Παρονα-
 ξίας, ὑπερτίμου καί ἐξάρχου παντός Αἰγαίου⁶ Πελάγους τοῦ ἐν
 ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ καί συλλειτουργοῦ τῆς ἡμῶν
 μετριότητος κύρ Νικοδήμου, ὅπως ἐλθὼν ἀνακτίσῃ καί ἀνακαινί-
 σῃ τό σπήλαιον ἐκεῖνο καί ἐλεύθερον ἀποκαταστήσῃ πάσης
 ἀπαιτήσεως ἀναλώ⁷σας ἐξ ἰδίων, ὁ δέ ἱερώτατος αὐτός μητροπο-
 λίτης ἠδέως καί μετὰ χαρᾶς τόν λόγον αὐτοῦ δεξάμενος, ἔδωκεν
 αὐτῷ ἄδειαν καί ἐξουσίαν πᾶσαν γενέσθαι αὐτόν τόν κύρ
 Ἰγνάτιον μοναχόν ἴδιον καί καθολικόν⁸ οἰκοκύρην τοῦ ἐκκλησι-
 δίου αὐτοῦ τοῦ Σπηλαίου ἐπονομαζόμενον, διά γράμματος αὐτοῦ,
 ἐπί τῷ ἀνακτίσαι αὐτό καί ἀνακαινίσαι ὅπως ἂν βούλεται καί
 θέλει καί κατοικεῖν ἐν αὐτῷ, μέχρις οὔ δῆ καί κατ' αὐτόν⁹ οἱ
 διάδοχοι αὐτοῦ καί εἶναι τό μονύδριον αὐτό ἀδούλωτον, ἐλεύθε-
 ρον καί ἀκαταπάτητον παρά παντός τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέων
 καί ἄλλως πως ἔχοντος πρόσωπον καθά φαίνονται τά γράμματα
 τοῦ αὐτοῦ μητροπο¹⁰λίτου, ζητήσαντος δέ καί παρά τῆς ἡμῶν
 μετριότητος ἐπεβεβαιῶσαι καί ἀσφαλίσαι τήν ὑπόθεσιν ταύτην τῆς
 ἐλευθερίας τοῦ μονυδρίου αὐτοῦ καί δι' ἡμετέρου πατριαρχικοῦ
 καί σιγιλλιώδους γράμματος ἢ¹¹ μετριότης ἡμῶν τήν αἴτησιν
 αὐτοῦ μή παριδοῦσαν, ὡς εὐλογον οὔσαν καί οὐκ ἔξω τοῦ
 πρέποντος, γράφει καί ἀποφαίνεται διά τοῦ παρόντος αὐτῆς
 πατριαρχικοῦ καί σιγιλλιώδους γράμματος, συναίνεσει¹² καί τῶν
 παρευρεθέντων ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καί ὑπερτίμων τῶν ἐν
 ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἀδελφῶν καί συλλειτουργῶν τῆς ἡμῶν
 μετριότητος, ἵνα τό μονύδριον αὐτό εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς
 Ὑπεραγίας Θεοτό¹³κου, τό Σπήλαιον καλούμενον, εἴη ἀπό τοῦ
 νῦν ἀδιάσειστον, ἀδούλωτον καί ἀκαταπάτητον παρά παντός τοῦ
 κατὰ τόπον ἀρχιερέως καί ἄλλου τινός προσώπου, ὁ δέ μοναχός
 Ἰγνάτιος αὐτός εἴη ἐπιστάτης¹⁴ καί δεσπότης αὐτοῦ, ὡς νέος
 κτήτωρ ἀναφανείς, μηδένι μηδέν ὀφείλων διδόναι ἢ μνημονεύειν
 ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ τήν συνθήειαν τοῦ κατὰ καιρούς πατριαρχικοῦ
 ὀνόματος, μετὰ δέ τόν τοῦ μοναχοῦ¹⁵ αὐτοῦ τοῦ θάνατον εἴη
 μεταβαῖνον ἐπί τούς διαδόχους αὐτοῦ κατὰ τήν αὐτοῦ θέλησιν καί
 ἀπαιτήσιν καί μηδεῖς ἐχέτω ἄδειαν ἀπό τοῦ νῦν διασεῖσαι αὐτόν ἢ

ἐμποδίσει ἢ ζημίαν τινά προξενῆσαι αὐτῷ¹⁶ ἱερωμένος ἢ λαϊκός, ἐν βάρει ἀργίας ἀσυγγνώστου καὶ ἀφορισμοῦ ἀλύτου τοῦ παρὰ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, ἂν δέ τις τῶν πάντων βουληθῆ ἔνοχλῆσαι αὐτόν κατὰ τι ἢ ἀποξενῶσαι τοῦ μονυδρίου¹⁷ αὐτοῦ δικαιολογίας τισί παραλόγοις χρησάμενος καταφρονητῆς φαινόμενος καὶ τὸ ἱερόν ἡμέτερον ἀμετάθετον πατριαρχικόν και σιγγιλιῶδες γράμμα, ὁποίας ἂν εἴη τάξεως καὶ βαθμοῦ καί¹⁸ ἀξίας, ἀφωρισμένος εἴη παρὰ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ ἄλυτος μετὰ θάνατον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἔχει δέ καὶ τὰς ἀράς τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καί¹⁹ ὀκτώ θεοφόρων πατέρων καὶ κληρονομησαί τὴν λέπραν τοῦ Γιεξῆ καὶ τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα καὶ εἴη στύων και τρέμων ἐπὶ τὴν γῆν ὡς ὁ Καὶν, ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ εἴη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἔως²⁰ οὗ ἔμμενῆ τῆ τοῦδε τοῦ σταυροπηγιακοῦ γραμματος ἀποφάσει, εἷς τε τὴν περί τούτου δῆλωσιν καὶ ἀσφάλειαν διηνεκῆ ἐγράφη τὸ παρὸν ἀμετάθετον και ἀδιάσειστον γράμμα²¹ καὶ ἐπεδόθη τῷ ὀσιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς κύρ Ἰγνατίῳ καὶ νέω κτήτορι τοῦ μονυδρίου αὐτοῦ. Ἐν ἔτει χιλιοστῷ ἑξακοσιοστῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ.

²² † Ἰωαννίκιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικός Πατριάρχης

²³ † ὁ Νικοδημηδεῖας Κύριλλος

²⁴ † ὁ Λαρίσης Διονύσιος

²⁵ † ὁ Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτος

²⁶ † ὁ Προύσης Παρθένιος

²⁷ † ὁ Συληβρίας Μελέτιος

²⁸ † ὁ Σερρών Κύριλλος

²⁹ † ὁ δρύστρης Μακάριος

³⁰ † ὁ Γάνου καὶ Χώρας Κοσμᾶς

³¹ † ὁ Λήμνου Παρθένιος

³² † ὁ Μαρωνείας Παγκράτιος

(ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, Σιγγίλιο Νο 33)

5

Σεβασμιώτατοι

Ταπεινότητα και γονυκλινείς προσκυνούμε όλοι έμεις έξαιτούμενοι τή μοναδική έπιείκεια τών σεβασμιοτήτων σας να θελήσουν νά ακούσουν μέ συμπόνοια τά άτελείωτα δεινά πού ύφιστάμεθα από τό στόλο τής Γαληνοτάτης Βενετικής Δημοκρατίας και τά πονεντίνικα μπεργαντίνια, πέραν από κάθε έννοια δικαίου, μολονότι άνέκαθεν ύπήρξαμε έτοιμότητα στήν από καρδιάς έξυπηρέτηση τής ειρημένης Γαληνοτάτης άποδεικνύοντάς το μέ τίς άκατάπαυστες προσφορές μας σε προμήθειες και ότιδήποτε άλλο παράγουμε, κατά τίς δυνατότητές μας, ιδιαίτερα μάλιστα κατά τίς παρούσες πολεμικές άνάγκες χωρίς νά αναλογιζόμαστε τούς μεγάλους κινδύνους πού διατρέχουμε από τήν όθωμανική σκληρότητα ώς ύπήκοοι (του τουρκικού κράτους) όχι αυτοθέλητα, αλλά διά τής βίας. Γι' αυτό τό λόγο παρακαλούμε διαρκώς νά τεθούμε υπό τας πτέρυγας τής Χριστιανικής έξουσίας μέ συνεχείς παρακλήσεις και λιτανείες ύπέρ άνυψώσεως και νίκης τής Άγίας Πίστεώς μας. Όμως λόγω πτώσεως του Χριστιανικού Κράτους και για τίς άμαρτίες μας βρισκόμαστε αιχμάλωτοι τών άπίστων κάτω από τή σκληρή τυραννία τους και έπειδή φαίνεται δέν είναι έπαρκής ή τιμωρία μας, κακοποιηθήκαμε και από τούς δικούς μας χριστιανούς με τρομερές λεηλασίες έξ αίτίας τών όποιων ήλθαμε σέ τόση άπόγνωση ώστε νά θέλουμε νά έγκαταλείψουμε τά ύπάρχοντα και τά σπίτια μας. Χωρίς να φοβηθούν τό Θεό, έπήγαν στην Πάρο τήν όποία σχεδόν έρήμωσαν συλλαμβάνοντας πλήθος κόσμου και διαρπάζοντας τήν παραγωγή· από εκεί ήλθαν στη Σίφνο, στήν πόλη και τά χωριά τής όποίας προξένησαν βαρύτατο πλήγμα μέ τήν άρπαγή 200 ατόμων, τά όποια μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα άπεβίωσαν όλα εκτός από 14 πού κατάφεραν νά έπιστρέψουν και άλλες σημαντικές ζημιές στήν κτηνοτροφία και πράξεις άναισχυντες, δέν έχουμε κατάλληλα λόγια νά εκφράσουμε τή συμπόνοια μας για τη Σύρα· στην Νάξο διπλή λεηλασία μεγαλύτερη τών 70.000 σκούδων· στη Νιό, άφού κατέκαψαν τα σπίτια, άρπαξαν 800 βόδια και 3000 αίγοπρόβατα. Πρόσφατα στή Σέριφο, όπου ή λεηλασία δέν πρόκειται νά σβύσει από τη μνήμη τών ανθρώπων, άρπαξαν 1200 βοδια, 500 όνους και 2.500

αίγοπρόβατα. Στή Μύκονο απέγύμνωσαν άνδρες και γυναίκες και για τήν Άνδρο είναι αδύνατο νά περιγράψουμε τήν έκταση τής καταστροφής στήν παραγωγή, σέ κεφάλαια και άκίνητα. Οί άνθρωποι εκεί δέν θά μπορέσουν νά αναλάβουν για πολλά χρόνια, όπως και στά υπόλοιπα νησιά, τά όποία επίσης έρημώθηκαν. Δέν θά λησμονηθεί ποτέ ότι δέν έφείσθησαν και αυτών των ιερών ναών, ούτε έσεβάσθηκαν τά ιερά σκεύη άπογυμνώνοντας τά μοναστήρια των πτωχών μοναχών καθώς και τίς άπορες χήρες και τά όρφανά πού έξόντωσαν· τά κλάμματα και τά δάκρυα των τελευταίων έφθασαν μέχρι τούς ουρανούς και ίσως νά ήταν εκείνα πού άνέκοψαν τήν καταστροφή και δέν επάθαμε μεγαλύτερες συμφορές.

Γιά όλα αυτά ταπεινά προσφεύγουμε στην οικτίρμονα επιείκεια των σεβασμιότητων σας νά δείξουν ένθερμο ένδιαφέρον και νά μεσολαθήσουν υπέρ ήμών των δυστυχών χριστιανών ώστε νά δοθούν έντολές στους έξοχοτάτους καπεταναίους τής Άρμάδας νά μή μās ένοχλούν για νά ζήσουμε στήν ήρεμία μας και νά παρακαλούμε τόν παντοδύναμο νά δίνει δύναμη και νίκες στό Χριστιανισμό και στίς σεβασμιότητές σας, πρός τίς όποίες άπευθύνομε τίς εύχαριστίες μας.

Ό ταπεινός άρχιεπίσκοπος Σίφνου και των Κυκλάδων νήσων Άθανάσιος δούλος σας.

†ό οικονόμος Σίφνου Άπόστολος ιερεύς δούλος σας.

†ό σακελλάριος Σίφνου ιερεύς δούλος σας.

†ό πρωτοπαπās Σίφνου δούλος σας.

†ό χαρτοφύλαξ Σίφνου Νικόλαος ιερεύς δούλος σας.

†ό σκευοφύλαξ Σίφνου Ιερώνυμος ιερεύς Βενέρης δούλος σας.

†ό πρωτονοτάριος Σίφνου Ζαννής Γοζαδίνος δούλος σας.
Νικόλαος Γοζαδίνος δούλος τής ύψηλότης σας.

(SCPF/SOCG. 177, 156^B).

6

Σεβασμιώτατοι,

Ό πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως άπεμάκρυνε τόν Έλληνα άρχιεπίσκοπο Ναξίας και Πάρου Νικόδημο, αίρετικόν και άκρωσ ένάντιον πρός τό δικό μας άγιότατο δόγμα σέ τέτοιο βαθμό ώστε,

πολλούς Έλληνες πού από εὐλάβεια ἔξομολογοῦντο σέ δικούς μας κληρικούς, νά τούς ἀπειλεῖ μέ ἀφορισμούς νά μὴν πλησιάσουν τούς λατίνους ἔξομολόγους καί νά μὴν παρακολουθοῦν τίς ἱεροτελεστίες μας. Ὁ εἰρημένος ἀρχιεπίσκοπος γιά τὰ ζιζάνια καί τίς ἔριδες πού ἔσπερνε μεταξύ Ἑλλήνων καί Λατίνων, ὡς ταραξίας τῆς εἰρήνης τοῦ νησιοῦ, ἔξορίστηκε ἀπό τόν ἐκλαμπρότατο καπετάν γκενεράλε Φραγκῖσκο Μοροζίνη, ὁ ὁποῖος ἔτοποθέτησε παράλληλα ὡς τοποτηρητὴ (suffraganeo = χωρεπίσκοπος) γιά τὴ διοίκηση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τόν σεβασμιώτατο Ἰωσήφ Δόξα, Ζακύνθιον, ἄνδρα ἐπιφανή. Αὐτὸς εἶναι εὐσεβὴς πρὸς τὴν Ἁγία Ἀποστολικὴ Ἔδρα καί ἐπεσήμανε δημοσίᾳ στοὺς Ἕλληνες ὅτι ὁ Ρωμαῖος Ποντίφηκας ὑπάρχει κεφαλὴ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας· ἐπέτρεψε στοὺς δικούς μας νά ἔξομολογοῦν, νά κηρύττουν καί νά προέρχονται σέ ἱεροπραξίες γιά τὴ σωτηρία τῶν ψυχῶν τῶν ὀρθοδόξων· ἀκόμη κατέστησε ὑποχρεωτικὴ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων στίς δικές μας δημόσιες τελετές μέ τὰ ἱερά τους ἄμφια, πράγμα πού κάνει καί ὁ ἴδιος ὅταν παρίσταται. Μέ τὴν ἀντικατάσταση ὅμως τοῦ ἀνωτέρω ἐκλαμπρότατου καπετάν γκενεράλε, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νικόδημος, ἐπιδιώκει, μέ τὴν μεσολάβηση διαφόρων προσώπων πρὸς τόν νέον καπετάν γκενεράλε, νά ἐπανέλθει στὴν ἔδρα του, πράγμα πού θά ἀποβεῖ ἄκρως ἐπιζήμιον στὴν πνευματικὴ ἡρεμία τῶν πιστῶν. Γιά τὸ λόγο αὐτὸ θέτω ὑπόψη τῶν σεβασμιότητων σας τὴν κατεπιέγουσα αὐτὴν ὑπόθεση προκειμένου νά δεχθοῦν νά συστήσουν τόν σεβασμό. Δόξα στὴ γερουσία τῆς Γαληνοτάτης Βενετικῆς Δημοκρατίας, ὥστε νά τύχει τῆς ὑποστήριξης τῶν καπετάν γκενεράληδων πού καταπλέουν ἐδῶ, ἀφοῦ αὐτὸ τὸ ζήτημα δρίσκεται περισσότερο στὰ χέρια τῶν Βενετῶν.

Ἄσπάζομαι ταπεινά τίς ἱερές πορφῦρες σας
Νάξος, 20 Ἰουνίου 1661.

Εὐπειθέστατος δοῦλος

Βαρθολομαῖος ἀρχιεπίσκοπος Ναξίας καί Πάρου

(SCPF / SOCG. 275, 153^B)

Ἐπὶ τοῦ φ. 154^Α ἔχει σημειωθεῖ περίληψη τῶν ἀνωτέρω καί ἀπὸ κάτω ἡ ἐντολή, μέ ἡμερομηνία 14 Νοεμβρίου τοῦ 1661, «νά γίνει ἔγγραφο σὸ νούντιο Βενετίας». Παραπλεύρως σημειώνεται ὅτι ἡ ἐντολὴ δόθηκε στίς 21 Νοεμβρίου 1661, μέ κοινοποίησι τῆς καί στόν (καθολικό) ἀρχιεπίσκοπο Νάξου.

7

Σεβασμιώτατε.

Ἐφαρμόζοντας κατά χρέος διαταγή τῆς σεβασμιότητός σας ἀπό 21 Νοεμβρίου παρελθόντος ἔτους νά μεριμνήσω ὥστε ὁ σεβ. Πόλλα, λατίνος ἀρχιεπίσκοπος Νάξου, νά μὴν ἀποκατασταθεῖ στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο μετὰ τὴν ἐκπτώσή του ἀπ' αὐτόν καὶ διατηρήσεως ἐπ' αὐτοῦ μέ τὸν τίτλο τοῦ Προέδρου τοῦ σεβ. Ἰωσήφ Δόξα, ἐπῆρα ὅλα τὰ πρόσφορα μέτρα μέ τὸν σημερινὸ ναύαρχο Μοροζίνη καὶ ἐλπίζω ὅτι, δίνοντάς του νά καταλάβει πῶς ἡ ἀπομάκρυνσή του γίνεται γιὰ τὸ καλὸ τοῦ λατινικοῦ δόγματος, θά ἀντιληφθεῖ μέ τὸν ὕψιστο ζῆλο πού τὸν διακρίνει (τὸ νόημα τῶν ἐνεργειῶν) τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας.

Ταπεινότατα προσκυνῶ τὴ σεβασμιότητά σας
Βενετία, 7 Ἰανουαρίου 1662.

Εὐπειθὴς δοῦλος

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν

Καρδινάλιο κ. Antonio Alberizzi

Γραμματέα - Ρώμη

(SCPF / SOCG. 275, 161^R)

8

Σεβασμιώτατε

Μετὰ τὴν ἐπιστολή τῆς σεβασμιότητός σας τῆς 21ης τρέχοντος, κατάλαβα πλήρως τὸ σφάλμα μου περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἑλληνοῦ ἀρχιεπισκόπου Νάξου, ὅτι δηλαδή αὐτὸς ὑπῆρξε κάποιος Νικόδημος πού ἤδη καθηρέθη καὶ ὅτι μέσω τοῦ σεβ. Πόλλα, λατίνου ἀρχιεπισκόπου, ἔπρεπε νά μεταβιδάσω τίς κατάλληλες ὁδηγίες τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας πού παρεσχέθησαν μέ τὴ Διαταγή τῆς 21ης παρελθόντος Νοεμβρίου· ἔχω ὁμως τὴν εὐχέρεια νά ἀποκαταστήσω τὰ πράγματα γιὰτὶ ἀκόμη δέν εὐρήκα τὸ χρέονο νά πληροφορηθῶ τὸ πλοῖο, μέ τὸ ὁποῖο θά ἀποστείλω τὸ ἔγγραφο μέ τίς συστάσεις.

Κατασπάζομαι τὰ χέρια σας
Βενετία, 24 Ἰανουαρίου 1662

Ταπεινὸς δοῦλος σας
ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν

Ἐπί τοῦ ἰδίου ζητήματος
ἔγραψα καί στον ἀποστολικό
δικάριο Σίφνου.

Σεβασμ. Alberizzi, Γραμματέα - Ρώμη
(SCPF / SOCG. 275, 163^R)

9

Ἀντίγραφο

Ἐκλαμπρότατε Πρίγκιπα

Στό ἀπό 4ης Μαΐου δονικικό διάταγμα τῆς ἐκλαμπρότητός σας ἀνευρίσκω διατυπωμένα τρία αἰτήματα τά ὁποῖα ἔχουν τεθεῖ ἀπό τόν νούντσιο γιά λογαριασμό τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας. Ἡ τελευταία παρακαλεῖ γιά τήν παροχή βοήθειας πρὸς ἐνίσχυση τῶν Ἐκκλησιῶν Κέας καί Ἄνδρου, ἀφοῦ τῆς πρώτης ἔχουν διαρπαγεῖ τά ἀκίνητα καί τῆς δεύτερης ἔχει γίνει, ἀπό λάθος, ἐπιβάρυνση κατὰ τῆ διενέργεια τῆς καταγραφῆς τῶν ἀκινήτων. Θα ἀποτελέσουν (τά αἰτήματα τῆς Προπαγάνδας) τούς ἀπαραίτητους, ὀδηγούς πού θά μέ κατευθύνουν στήν ἐπίλυση αὐτῶν τῶν ζητημάτων προκειμένου νά ἐξαλειφθεῖ, μέ κατάλληλο τρόπο, κάθε βάρος ὥστε νά ἀποκατασταθοῦν τά δικαιώματά τους.

Μοῦ συνιστᾶται ἀκόμη ἡ προσωπικότητα τοῦ σεβασμιωτάτου Ἰωσήφ Δόξα ὡς τοποτηρητοῦ τῆς Μητροπόλεως Ναξίας καί Πάρου, στήν ὁποία τώρα θρῖσκεται τοποθετημένος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νικόδημος Γεράρδης, ὁ ὁποῖος μέ σκληρούς ἀγῶνες κατέχει συνεχῶς τήν ἔδρα αὐτή. Θεωρῶ ὅτι δέν παρέχεται ἐπί τοῦ παρόντος δυνατότητα νά ἀνακινήσω ζήτημα πρὸς ὄφελος τοῦ Δόξα, γιὰ αὐτό πού τώρα κατέχει τό θρόνο, ἀφοῦ παύθηκε καί καθαιρέθηκε ἀπό τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, μέ νεότερη διαταγή ξανατοποθετήθηκε καί ἀποκαταστάθηκε μέσα σέ λίγους μῆνες στό ἴδιο ἀξίωμα, τυχόν δέ ἐνδιαφέρον μου ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σεβαστείας θά ἐξέθετε τόν τελευταῖο ὡς ἔχοντα βλάβεις στήν ἔδρα μέ ἔξωση τοῦ κατέχοντος.

Ὅταν ἀργότερα οἱ περιστάσεις μοῦ δώσουν τήν εὐκαιρία, χωρίς

δημιουργία κακῶν ἐντυπώσεων, δέν θά παραλείψω νά ἐνεργήσω τήν ἐκτέλεση τῶν διαταγῶν σας καί τήν ἱκανοποίηση τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας.

Ἐπί τῆς ναυαρχίδος, Κύθηρα 1η Μαΐου 1662

Γεώργιος Μοροζίνη

ναύαρχος

(Τό ἀντίγραφο, ἀπό ἐπισημείωση τῆς πρώτης σελίδας, περιήλθε στό Βατικανό τήν 1η Αὐγούστου 1662).

(SCPF / SOCG. 275, 169^{RV})

10

Αὐγουστος 1662

Ἀντίγραφο τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ναυάρχου Μοροζίνη πρὸς τή Δημοκρατία περὶ τῶν ἐκκλησιῶν Κέας καί Ἄνδρου καί τοῦ σεβασμ. Δόξα πού παραχωρήθηκε ἀπὸ αὐτὴν ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ σεβασμ. νούντσιου.

Γράφει πὼς δέν θά παραλείψει νά διευθετήσῃ πρὸς χάρη τῆς (Προπαγάνδας) τό δίκαιο αὐτῶν τῶν ἐκκλησιῶν γιατί τοῦ χορηγήθηκαν πληροφορίες κατάλληλες ὥστε νά προσαρμοσθεῖ στίς ἀνάγκες τους. Ὅτι δέν βλέπει κατάλληλη περίσταση νά βοηθήσῃ τόν σεβασμ. Δόξα νά ἀναλάβῃ τή διοίκηση τῆς Ναξίας γιατί ἡ ἔδρα αὐτή ἔχει ἤδη καταληφθεῖ ἀπὸ τόν σεβασμ. Νικόδημο Γεράρδη ὁ ὁποῖος, μολονότι εἶχε καθαιρεθεῖ, ἀποκαταστάθηκε ἐκ νέου ἀπὸ τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

(SCPF / SOCG. 275, 170^V)

11

Σεβασμιώτατοι

Ἐπάρχουν ἕξι ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι στό Ἄρχιπέλαγος, περὶ τήν Νάξο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νάξου Νικόδημος Γεράρδης, νάξιος, ὁ ἐπίσκοπος Ἄνδρου Αὐξέντιος, ἄνδριος, ὁ ἐπίσκοπος Θερμίων καί Κέας μέ το ἐπώνυμο ψυχῆς, ἀπὸ τήν Κρήτη, ὁ ἐπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος ἀπὸ τήν Σαντορίνη πού ἔχει ἀρκετά νησιά ὑπὸ τή

δικαιοδοσία του, ὁ ἐπίσκοπος Μήλου Διονύσιος, ἄνδριος, ὁ ἐπίσκοπος Σαντορίνης Παρθένιος, κρητικός. Ἐπειδὴ δὲν ἐπλήρωσαν στὸν Ἑλληνα Πατριάρχη Κ/Πόλεως τὶς ἐξαρχίες, δηλαδὴ τὰ ποσὰ πού ἔδιναν κάθε χρόνο γιὰ τὴ συντήρηση τῆς Ἐκκλησίας Κ/Πόλεως, ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀπώλεσαν τὶς ἔδρες τοὺς ἀπὸ τὸν Πατριάρχη καὶ ἄλλοι ἐπιτιμήθηκαν (scomunicati = ἀφορίσθηκαν). Προκειμένου νὰ διατηρήσουν τὶς ἐπισκοπές τοὺς σκέφθηκαν νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ ἐξοχοτάτου καπετάν γενεράλε καὶ προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τὸν στόχο τοὺς πιο εὐκόλα, ἀπεφάσισαν, ὕστερα ἀπὸ σύσκεψη, νὰ γράψουν στὴν Αὐτοῦ Ἁγιότητα καὶ νὰ δηλώσουν ὑποταγὴ στὴν Ἁγία Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία. Ἔτσι ἔχω πληροφορηθεῖ, ἀλλὰ δὲν γνωρίζω ἂν εἶναι ἀλήθεια. Σὲ περίπτωσι πού τὰ πράγματα εἶναι ἔτσι, ὅταν γράψουν στὶς σεβασμιότητές σας, γιὰ νὰ δοκιμάσετε ὅτι τὸ ζητοῦν ἀπὸ ψυχῆς, νὰ ἀποκηρύξουν δηλαδὴ τὶς αἰρέσεις τοὺς καὶ νὰ ἀγκαλιάσουν τὴν ἀληθινὴ πίστι, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ στείλετε τὴν ὁμολογία πίστεως, αὐτὴν πού στέλνετε σὲ ὅποιον ἐπιθυμεῖ σ' αὐτὰ τὰ μέρη, προκειμένου νὰ δηλώσουν ὑποταγὴ στὴ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, ὁπότε θὰ ἀποδειχθεῖ ἂν εἶναι εἰλικρινεῖς ἢ τὸ κάνουν γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν πληρωμὴ τῶν ὑποχρεώσεών τοὺς στὸν Πατριάρχη.

Τὰ ἀνωτέρω θέτω ὑπόψη τῶν σεβασμιότητων σας εὐσεβάστως, ὅπως ἔχω ὑποχρέωση, κατασπαζόμενος τὶς ἅγιες πορφύρες σας.
Ἄπὸ τῆ Νάξου, 2 Ἰουνίου 1662

ταπεινότητος δούλος σας

Βαρθολομαῖος ἀρχιεπίσκοπος Ναξίας, καὶ Πάρου

(SCPF / SOCG, 272, 346^R)

12

Σεβασμώτατοι

Ἄναφέρομαι στὸ ζήτημα τοῦ σεβασμ. Δόξα περὶ τῆς ἔδρας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ναξίας· μέ τό νὰ ἔχει ἐξαγοράσει, ὁ Ἑλληνας ἀρχιεπίσκοπος Νικόδημος, τὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων (τῶν ἐμπίστων προφανῶς) τοῦ ἐκλαμπροτάτου καπετάν γενεράλε μέ φιλοδωρήματα, ὑπερίσχυσε αὐτός καὶ ὁ σεβασμ. Δόξας ἐπέστρεψε στὴ Ζάκυνθο καὶ ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο ἄκουσα ὅτι ἐπήγε στὴν Κέρκυρα, ὡς προϊστάμενος μοναστηριοῦ. Ὁ εἰρημένος

είχε χειροτονηθεί από τον πατριάρχη Ἰωαννίκιο, όταν ὁ τελευταῖος, ἔξωσμένος ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο, ἔζησε τελευταία γιά ἓνα διάστημα σ' αὐτά τά νησιά καί ἀπεβίωσε στή Μήλο τό ἔτος 1660. Ὑπήρξε (ὁ Δόξας) ὁ πιό καλλιεργημένος πνευματικά ἀπό τούς λοιπούς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους τῶν νησιῶν καί ἔδειξε μεγάλη ευσέβεια πρὸς τὴν Ἁγία Ρωμαϊκή Ἐκκλησία, ὡς γέννημα τῆς Ζακύνθου.

Τά ἀνωτέρω θέτω ὑπόψη τῶν σεβασμιότητων σας γιά πληροφόρησή τους κατασπαζόμενος ταπεινά τίς πορφύρες σας.
Ναξία, 16 Ἰουνίου 1662

Ταπεινότητος καί ὑπόχρεως δούλος

Βαρθολομαῖος Ἀρχιεπίσκοπος Ναξίας καί Πάρου.

(SCPF / SOCG. 275, 182^B)

13

Ἐξοχότατοι καί παναιδεσιμώτατοι κύριοι αὐθέντες

Ἐπειδὴ καί ὁ θεῖος ὀρισμός ἀπὸ τὴν παρούσαν εἰς τὴν καλύτεραν ζωὴν νά κραῖξη τόν εὐλαβὸν πρὲ Ἀντώνιον Γοζαδῖνον, δικάριον, ἀποστολικόν τοῦ παρόντος νησίου, ἔστερήθη ἡ ἰταλικὴ ἐκκλησία ἀπὸ κυβέρνησιν, ἀγκαλά καί ὁ ἄνωθεν εἰς ταῖς παραγγελίαις του ν' ἄφισε τὴν φροντίδα πρὸς τόν εὐλαδέστατον δόν Ζώρζη Πέρης, μέχρι ἄλλην ὀρδινίαν τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος, ὅθεν ἡμεῖς γνωρίζοντας τόν ἄνωθεν Πέρης σήμερον δύο χρόνους εὐλαθητικόν καί ἄνδρα ἐναρέτου πολιτείας ἄξιον καί ζηλωτὴν περὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἐστολισμένον μέ ἤθη χρηστά, νουθετώντας καί κρατώντας ἕως πενήντα παιδιά τόσοσιν εἰς τὰ γράμματα ὡσάν καί εἰς τὴν χριστιανικὴν εὐλάβειαν μέ κόπον περισσόν· διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν νά ἔχωμεν τὴν χάριν ἐτούτην ἀπὸ τὴν ὑμέτεραν ἐξοχότητα νά στερεωθεῖ ὁ ἄνωθεν Πέρης διὰ δικάριος τοῦ παρόντος νησίου, κραζίνοντας πὸς θέλει ἔχει τόσοσιν ἢ ἐξοχότης σας, ὡσάν καί ἡ παρούσα Κοινότης μεγάλην σοισφατζιόν καί ἔτοι εἰμεθα βέβαιον πὸς θέλομεν ἐπιτύχη τού τοιούτου ζητήματος. Ταῦτα μὲν καί δουλικῶς καί ταπεινῶς, φιλοῦμεν τὴν βέσταν ὑμῶν.

ἀπὸ Σίφνου κατὰ ἀχξβ, ἐν μηνί Ἰουλίῳ 10 (Παλαιό)

(ΤΣ) †ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἀθανάσιος δούλος τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος.

†ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Σαντορίνης Παρθένιος δούλος τῆς ὑμῶν ἐξοχότητος.

τὸ οἰκονόμος σίφνου καὶ ἐπίτροπος δοῦλος ταπεινός — Θεοδωρῆς Κοζαδίνος ἐπίτροπος δοῦλος ταπεινός — πρωτοπαπᾶς Σίφνου δοῦλος ταπεινός — διάκος σερμαρτύς πρωτονοτάριος τῆς Κοινοτήτος Σίφνου.

(SCPF / SOCG. 272, 333^R)

14

Μακαριώτατε Πάτερ, ἀξιώτατε τοῦ σωτῆρος Ἰησοῦ Τοποτηρητά νόμιμε τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων Πέτρου Διάδοχε, ἀκρότατε τοῦ δεσποτικοῦ ποιμνίου ποιμέν, ὄρατή τῆς καθολικῆς καὶ τῆς ἀποστολικῆς τῆς ἐπὶ γῆς ἔτι παροικούσης Ἐκκλησίας Κεφαλῆ, ἅπαντες τῶν χριστιανῶν σύν ἀκροτάτη καὶ ἀπαραλείπτω ἐν τοῖς τῆς πίστεως τε καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας ἐξουσία Μονάρχα.

Εἰς τό ἡμᾶς τούς ὑπογεγραμμένους ἐν τῷ παρόντι συγγράμματι Ἀρχιερεῖς τῆς σῆς μακαριότητος ποσὶν ταπεινοφρόνως προσπίπτειν, παμπολλαὶ ἔσω καὶ ἔξω αἰτίαι ἐπώτρυναν. Ἐσω μὲν τῶ νοῶν τῷ τῆς πίστεως φωτὶ περιφθεγξαμένους ταύτη τοῦ Χριστοῦ ἡ φωνή, ἣ καὶ καθεκᾶστους μόνον πιστούς τῇ τῶν ἀρνίων ὀνομασία σεσημειωμένους, ἀλλὰ καὶ τούς τῶν πιστῶν Ἐπισκόπους, τῇ τῶν προβάτων καὶ Πέτρου ἀδελφῶν λέξει δεικνυμένους, τῷ αὐτῷ Πέτρῳ ὡσπερ Ἀρχιποιμένι ποιμανθησομένης, καὶ ἐν τῇ τῆς ἀσφαλοῦς αὐτοῦ πίστεως πέτρα στερεωθησομένου αὐτός ὁ Χριστός παρέδωκεν. Ἐξω δέ τὰ τῶν ἀνατολικῶν ἡμῶν Ἀρχιερέων παραδείγματα, ἐξ ὧν Διδασκάλων μίαν μόνον εἶναι τῶν ποικίλαις δυστυχίαις ληφθέντων καὶ συντριφθέντων Ἐπισκόπων καταφυγὴ πρὸς τόν Ἅγιον καὶ Ἀποστολικόν Ρώμης θρόνον, τὴν ἀκράδαντον δηλαδὴ τῆς πίστεως ἀντὶ αἰρέσεων Πέτρων καὶ νικητηρίαν πασῶν τοῦ σχίσματος ζαλῶν νοῶν μεμαθήκαμε. Οὐ γάρ ἡμεῖς τοῦ ὑψηλόφρονος Ἀλεξανδρείας Ἀναστασίου^α μείζονες, οὐδὲ τοῦ

Τό ἔγγραφο ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπό τόν Π. Γρηγορίου, Σχέσεις Καθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων, Ἀθήναι 1958, σελ. 67-69 μέ δήλωση προέλευσής του τό ἴδιο Ἀρχεῖο, ἀλλά φάκ. Scrit. Rif. 272, 221^R-221^V. Τό ἐδῶ δημοσιευόμενο ἀπό τόν Φάκ. SOCG. 272, εἶναι γραμμένο στά ἑλληνικά, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ σέ ἀντίγραφο στά λατινικά, σὸ φ. 379^R.

(α) Προφανῶς Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας.

Χρυσοστόμου σοφότεροι, οὐδέ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἴγνα-
ντίου ἰσχυρότεροι ἐσμέν, οἱ ἅπαντες ἀπό τῆς ἀποστολικῆς τοῦ
Πέτρου καθέδρας, ἣν ἐκεῖ ἐξ ἀρχῆς τέθηκεν ὁ Χριστός καί καθ'
ἐξῆς αἰεὶ φυλλάττει τῶν τεταλαιπωρημένων Ἐπισκόπων σκέπη,
παρησίαν, φρούρησιν καί στερέωσιν, σαφῶς καί σοφῶς ἐζήτη-
σαν. Ἐκείθεν καί ἡμεῖς, τῶν προειρημένων Ἀγίων καί φωστήρων
μαθηταί καί ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτί τε καί ἀγάπῃ παῖδες
ἠλπίσαμεν, ὅτι μέλλει εὐδίαν τέλος μετὰ τοσοῦτων θελλῶν, ὧν
τοσαῦτα ἔτη κυματιζόμεθα, λαμπρύνεσθαι, γαλήνην ἀναδιδεσθαι
καί δρόμον πρὸς τὴν τῆς ἀνέσεώς τε καί ἀναπαύσεως λιμένα τῇ τοῦ
Ρωμαϊκοῦ Ζεφύρου πνεύσει κατευθύνεσθαι. Διότι τὰ ἀρχιερατεῖα
ἡμῶν δηθὰ καί πλεῖστα θορυβόμενα πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν τῆς
σῆς μακαριότητος ὑπακοήν καί μερικὴν τοῦ Ρώμης Πατριαρχείου
ὑποταγὴν ἀνάγεσθαι πεποθήκαμεν καί ἐμεριμνήσαμεν καί μετὰ
τῆς τοῦ παναγάθου θεοῦ καί τῆς παναμώμου θεομήτορος βοηθείας
ἐπιτελέσομεν. Ἐπειδὴ αὐτὰ ἀπό τοῦ ἐπιλοίπου τοῦ Κωνσταντι-
νουπόλεως πατριαρχείου τῇ τῶν Τούρκων τυραννίδι καταθλασθέν-
τα τε καί καταθλιφθέντα, ὁ νικητῆριος καί Χριστιανικός τῶν
Ἐνετῶν στόλος ἐξέκοψε. μεθ' ἧς καθάπερ καί ἡμᾶς καί τόν
ἡμέτερον λαόν ἀπό τῶν εἰσπράξεων τῶν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως
ἐξάρχων ἐλευθέρα καί ἀτελῆ ποιηθῆναι καί φρουρηθῆναι τῇ τῆς
Μακαριότητος ὑμῶν ἐπιμελεία καί οἰκονομία πάντοτε ἐλπίζομεν.
Οὕτω ἡ μερικὴ ἀπάντων ἡμῶν σπουδὴ καί μέριμνα ταύτη ἔσται,
ἵνα τοιαύτης φρουρᾶς, σκέπης καί χάριτος ἄξιοι ἡμεῖς οἱ ὑποτε-
ταγμένοι καί ταπεινοὶ αὐτῆς ἐν Κυρίῳ παῖδες ἀποδειχθῶμεν. Τῆς
ἡμετέρας ταύτης ὑποταγῆς ἀξιόπιστον μάρτυρα ἀπεστείλαμεν τόν
εὐγενέστατον καί ἐκλαμπρότατον Κύριον κύριον Κρουσῖνον Κο-
ρονέλλον, ἀντί τοῦ χριστιανοτάτου Βασιλέως καί τοῦ Γαληνοτά-
του ἡμῶν Ἄρχου εἰς ἡμετέραν Νάξω ὕπατον. Αὐτῷ ἀσφαλῆ πίστιν
δίδεσθαι ἐπὶ πᾶσιν περὶ τῆς ἡμῶν ἐνώσεως καί ἀναγωγῆς, ἀκριδῶς
καί δουλοπρεπῶς τῆς σῆς Μακαριότητος δεόμεθα καί δι' αὐτοῦ
τούς χρησμούς αὐτῆς καί ὀρισμούς ἡμῖν σαφηνίζεσθαι ἐπιποθεῦ-
μεν, οὓς κληθεῖση πρὸς τὴν τῆς Μακαριότητος ὑμῶν εὐλογίαν
κεφαλῇ ἰλαροκάρδως καί θεοσεβῶς προσδοκῶμεν ἵνα πάντα τὰ
ὑπ' αὐτῆς παρηγγελμένα ἡμῖν πιστῶς πράξαντες τελέσομεν. Δοθὲν
ἐν Σίφνῳ καί ὑπὸ ἰδίας ἡμῶν χειρὸς ὑπογραφθέν, ἔτει Κυρίου,
αχξβ.

†ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Παροναξίας Νικόδημος δούλος
ἀχρεῖος τῆς σῆς μακαριότητος.

†ὁ ταπεινός ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Ἰθανάσιος δοῦλος τῆς σῆς μακαριότητος.

†ὁ ταπεινός ἀρχιεπίσκοπος Τζίας καὶ Θερμίων Γερμανός δοῦλος μικρός τῆς σῆς μακαριότητος.

†ὁ ταπεινός ἀρχιεπίσκοπος Σαντορίνης Παρθένιος δοῦλος τῆς σῆς μακαριότητος.

†ὁ Μήλου Διονύσιος ἀρχιεπίσκοπος μικρός δοῦλος τῆς σῆς μακαριότητος.

(SCPF / SOCG. 272, 377^{Rv})

15

Ἐνθύμηση στά ὅσα παραγγέλλομεν τοῦ ἐκλαμπροτάτου αὐθέντη Χρουσίνη Κορονέλλου, θεοῦ θέλοντος καλόν κατευώδιον.

† Ἐν πρώτον νά πασχίσης ἄν εἶναι βολετό νά μᾶς εὐγάλης κάθα ἐνός μία τουκάλε ἀπό τόν μακαριώτατον νά μᾶς ἐστερεώση εἰς τέσ ἐπαρχίες μας εἰ δέ καί δέν βολέσει νά εὐγάλης κάθα ἐνός μία, νά εἶναι διά ὄλους μία καί νά μᾶς ἐφαβορίρη μέ ρακουμαντάραις εἰς τούς αὐθέντες καπετάν γενεράληδες νά μήν βρισκουσιν καιρό οἱ ὄχθροί ὁποῦ κατεβαίνουσιν ἀπό τήν Πόλη νά μᾶς συνχύζουσιν, ἢ ὁποῖα τουκάλε νά περιέχη διά ἐμᾶς τούς πέντε ἀρχιερεῖς τούς κάτωθεν ὑπογεγραμμένους νά ἔχουσιν οἱ μητροπόλεις καί οἱ ἀρχιεπισκοπές τά δίκαιά των κατά τήν παλαιά συνήθειαν κατά τά γράμματά μας καί κατά τά κατὰστικᾶ μας νά περιέχη καί διά τά μοναστήρια καί ἐκκλησίες καί πράγματα καθὼς ἐπερονούσαμεν ἀπό τό παλαιό ὅσα ἦτανε ἀφιερωμένα εἰς τέσ ἐπαρχίες καί ὅτι ἄλλο ἐγνωρίσης νά μᾶς ἀξιώση ὁ Θεός νά σε ἀπολαύσομε ὀγλήγορα μέ τό καλό, καί ἔχε τήν εὐχή μας. 1662 Δεκεμβρίω 1.

†ὁ Παροναξίας Νικόδημος ἸΑφέντη μου ανίως καί εὐγένη
 †ὁ Σίφνου Ἰθανάσιος ἢ ἀρμάδα τῆς Φραντζας νά
 †ὁ Τζίας καὶ Θερμίων Γερ- ἔρχεται εἰσέ τοῦτα τά μέρη νά
 μανός θυμήση(ς) νά μᾶς γυρέψης ρε-
 †ὁ Σαντορίνης Παρθένιος κουμαντίζαις ἀπό τήν Φραντζα
 †ὁ Μήλου Διονύσιος καί ἀπό ὅλες τίς ἀφεντίες.

(SCPF / SOCG. 272, 374^R)

16

Σεβασμιώτατε Κύριέ μου.

Ἡ ικανοποίησή μου θά ἦταν πολύ μεγάλη ἂν συνεργαζόμενον μέ τή σεβασμιότητά σας γιά ὑποθέσεις πρὸς δόξα τοῦ Κυρίου, τιμῆ τῆς Ἁγίας Του Ἐκκλησίας, διατήρηση, πρόοδο καί λαμπρότητα τοῦ λατινικοῦ δόγματος καί ψυχική σωτηρία πολλῶν ἀνθρώπων. Τή στερήθηκα ὅμως μέ τὴν παρεμπόδιση τοῦ ταξιδιοῦ στὴ Ρώμη ἀπὸ αἰτίες ἀνυπερέδλητες καί δέν μοῦ ἀπόμεινε ἄλλο μέσον ἐλάχιστης γεύσης τῆς παρά ἢ παροῦσα ἐποστολή. Μαυτὴν σᾶς διαβεβαίω κατ' ἀρχὴν καί ἐνώπιον Θεοῦ δηλώνω ὅτι, οὔτε ἀπὸ ἀπέχθεια, οὔτε γιά ἐκδίκηση ἢ προσωπικὸ καί ἐγκόσμιο συμφέρον εἶχα ἀποφασίσει νά ἀναλάβω αὐτὸ τό ταξίδι, ἀλλὰ μόνο χάρη τῆς ἐπανάδου (στὴν πίστη) ἐκείνων τῶν ἔξι Ἑλλήνων ἐπισκόπων πού πρόστρεξαν σέ ἐμένα γιά νά προσπέσω στὰ πόδια τῆς Αὐτοῦ Ἁγιότητος καί τῶν σεβασμιωτάτων Κυρίων τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας, ὡς προστάτου κατὰ τῶν ταλαιπωριῶν πού ὑφίστανται καθημερινά ἀπὸ τοὺς πατριαρχικοὺς ἐξάρχους Κ/Πόλεως γιὰ τὴν ἐπιθυμοῦν νά δηλώσουν ὑπακοή στὴν Ἁγία Ἀποστολικὴ Ἐδρα. Ἀπὸ αὐτὴν εἶναι εὐκόλο νά ἀπευθυνθεῖ ἐντολή πρὸς τὸν ἀποστολικὸ νούτιο Βενετίας νά μεριμνήσει γιά τὴν ἐκδοση Δουκικοῦ Διατάγματος πρὸς τὸν ἐξοχότατο καπετάν γενεράλε τῆς βενετικῆς ἀρμάδας νά ἀπαγορεύει στοὺς πατριαρχικοὺς ἐξάρχους τὴν ἐνόχληση τῶν ἔξι αὐτῶν ἐπισκόπων τοῦ Ἀρχιπελάγους, οἱ ὁποῖοι βρῖσκονται σέ νησιά ὑποκείμενα στὸν Πρίγκιπα, θά ἔχουν τὴν εὐλογία τῆς Αὐτοῦ Ἁγιότητος καί τὴν προστασία του.

Ἡ σεβασμιότητά σας θά διαβάσει τὴν ἐπιστολή πού ἔγραψαν οἱ εἰρημένοι ἐπίσκοποι τῶν Κυκλάδων πρὸς τὴν Ἁγιότητά του καί ἀκόμη ἐκείνην πού ἔστειλαν σ' ἐμένα παρακαλώντας με νά μεταβῶ καί νά χειρισθῶ στὴ Ρώμη τὴν ὑπόθεση τῆς ἔνωσης καί τῆς ὑποταγῆς τους στὴν Ἁγία Καθολικὴ Ἐδρα στὴν ὁποία ἀπὸ παλαιότατα χρόνια ἦταν ὑποκείμενοι ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι καί οἱ ἀρχιεπίσκοποι τῆς Ἰστρίας, ὄχι μόνο ὡς ὑπέρτατης κεφαλῆς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἀκόμη καί ὡς Πατριάρχου τῶν περιφερειῶν αὐτῶν ἰδιαίτερα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐτοποιητοῦντο σ' αὐτὰ τὰ μέρη, μάλιστα ὁ ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς ἐπιστολές τοῦ ἀγιότατου Πάπα λέοντος, ἐκείνου τοῦ Θεσσαλονικέα καί τῶν Συνόδων πού ἔγιναν πρὶν ὁ πατριάρχης

Κ/Πόλεως τίς ιδιοποιηθεῖ. Δέν ἀγνοῶ τήν ἑλληνική ἀστάθεια, ἀλλά ἐλπίζω πῶς σύντομα θά ὑπάρξει μεγάλο καλό ἀπό τοὺς μισσιονάριους τῆς Ἁγίας Προπαγάνδας πού ἐλεύθερα θά μποροῦν (νά κατηχοῦν) στίς περιφέρειες αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων, ἀποψη πού σημειῶνω χωρὶς νά θεωρηθεῖ υἱόδειξη στήν Ἁγία Προπαγάνδα τρόπον χειρισμοῦ τῆς ὑπόθεσης αὐτῆς καί ἐκμετάλλευσης αὐτῆς τῆς εὐκαιρίας ἀλλά γιά νά μὴν παραλείψω συγχρόνως τὴν ὑποχρέωσή μου.

Ἡ ἄλλη αἰτία τοῦ ταξιδιοῦ ἦταν ἡ ἀναζήτηση λύτρωσης καὶ ἡρεμίας γιά τὴ φτωχή Νάξο, ἡ ὁποία ἐξαιτίας τῶν πολυχρονίων βασάνων τῆς ἀπὸ τίς τουρκικὲς καὶ τίς χριστιανικὲς ἀρμάδες ἀνέμενε ἐνδυνάμωση στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅμως, ἀντίθετα, ἀκολούθησαν περιπέτειες φοβερές, ὅπως θά διακριθῶσι ἡ σεβασμιότητά σας ἀπὸ τὰ ἐσωκλειόμενα γράμματα, τὰ ὁποῖα, μετὰ τὴν ἐξέταση τοῦ περιεχομένου τους, θά θελήσει, γιά τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ συμπόνεση τῶν δυστυχιῶν μας, νά ἐξαλείψει πλῆθος σκανδάλων γιατί ἐμεῖς οἱ ἄξιοι καταφρόνησης δέν θά φανοῦμε ὑπερόπτες στήν ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ὁποία ἐμεῖς καὶ οἱ πρόγονοί μας ἔχουμε ἰδιαίτερα εὐεργετηθεῖ. Ἐκτός αὐτοῦ διαβεβαιῶνω τίς σεβασμιότητες σας ὅτι ὁ ἐξοχότατος καπετάν γενεράλες εἶναι πρόθυμος νά προέλθει σέ ἐνέργειες ἐάν φέρομε ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης του τὰ παράπονά μας. Γιά νά προασπίσουμε ὅμως, τὴν ἀσυλία τῆς Ἐκκλησίας καὶ γιά νά μὴ μειώσουμε τὸ δόγμα μας ἀπὸ μιά τέτοια προσφυγή, δέν θελήσαμε νά προστρέξουμε ἀλλοῦ παρὰ στήν Ἁγία Προπαγάνδα, τὴν ὁποία ἐπιμόνως παρακαλοῦμε νά μὴν καθυστερήσει τὴ θεραπεία (τοῦ αἰτήματός μας). Ἐάν ὅμως ἔχει κάποια ἀμφιβολία σέ ὁποιοδήποτε σημεῖο τῶν ἀνωτέρω περιγραφόμενων, ἅς στείλει ἀποστολικό ἐπίτροπο ἢ ἅς προσκαλέσει στὴ Ρώμη τὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἅς ἀναθέσει τὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας σέ ἀποστολικό δικάριο γιά τὴν ἐπιλογή τοῦ ὁποίου δέν λείπουν οὔτε ξένοι, οὔτε ἐντόπιοι.

Ἄλλο δέν ἔχω νά προσθέσω, παρὰ νά ἐπαναλάβω τίς παρακλήσεις ὅλων τῶν κατοίκων λατινικοῦ δόγματος, ἀκόμη καὶ ὀρθόδοξων τῆς Ναξίας, νά μεριμνήσετε γιά τὴν ἀνακούφιση τῶν ψυχῶν μας καὶ ὁ Θεὸς θά σάς ἀνταμείψει, ἐμεῖς δέ θά μείνουμε ὅλοι ἀνεξαίρετως αἰώνια (εὐεργετημένοι), ἰδιαίτερα δέ ἐγώ, ὁ ὁποῖος ἐξαιτίας τῶν προειρημένων ἐμποδίων δέν μπορῶ νά ἔλθω αὐτοπροσώπως γι' αὐτὸ στέλνω τὸν θεῖο μου, τὸν κ. Γεώργιο

Σομμαρίπα, πρὸς τὸν ὁποῖο οἱ σεβασμιότητες σας μποροῦν νὰ ἔχουν κάθε ἐμπιστοσύνη γιὰ ὅ,τιδήποτε, ὡσὰν νὰ εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος, γιατί ἐνεργεῖ ἕξ ὀνόματός μου.

Τῆς σεβασμιότητός σας
Ταπεινός δούλος

Νάξος 28 Φεβρουαρίου 1662 m.v. Crussino Coronello, console della nazione francese e veneta.

(SCPF / SOCG, 272, 375^{RV}).

17

Ὑψηλότατοι καὶ ἔξοχότατοι αὐθένται Αὐθέντες

Ἡ ταπεινότης ἡμῶν ἠκούσαμεν πῶς μέλλει νὰ χειροτονηθεῖ ἐπίσκοπος Δυτικὸς Ἄνδρου ὁ κύριος πρετζάν Ἀντώνιος Καμίλλης καὶ ἐπειδὴ πρό καιροῦ νὰ τὸ ἐπιθυμούσαμεν ὡς χρειάζομενον καὶ πρέπον, ἐχάρημεν ἀγαλλόμενοι. Διατί ἡ οὕτως στέρωσις τοῦ ποιμνίου καὶ ὄφελος μεγαλότατον, ἅμα δέ καὶ εἰς ἡμετέραν ἀντίληψιν εἰς ταῖς χρεῖαις τοῦ ἐνεστῶτος καιροῦ καὶ ἀνάγκαις ὅπου συμβαίνουν εἰς τοὺς ἡμετέρους τόπους. Καὶ μὴν ἐξεύροντας τὸν εἰρημένον ὑποψήφιον, ἐπαρρακινήθησαν οἱ προεστοὶ τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας, ὡς ὅτι καὶ αὐτοὶ πάντες, ποθοῦντες ἀκριβῶς διὰ ὀφέλειαν τοῦ νησίου, ἔγραψαν τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Παροναξίας κυρίου Νικοδήμου, ὁ ὁποῖος ἀποκρίθη μὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπιστολὴν τὴν ἀξίαν καὶ λαμπρὰν αὐτοῦ πολιτείαν καὶ βίον καθαρὸν, ἔτι καὶ σοφώτατον ἄνδρα, ἦτοι τὸν ἄνωθεν ὑποψήφιον. Διὰ τοῦτο χαρίεντες καὶ μετὰ θάρρους τολμῶντες γράφομεν ἐν ταπεινότητι εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς ὑμετέρας ὑψηλότητος ἵνα ἀπολαύσωμεν τὸ ποθοῦμενον, ὡς πρέπον καὶ ἄξιον. Καὶ μὲ τὸ παρὸν καὶ οὐχ ἔτερον εἰμὴ κατὰ τὸ πρέπον ἀσπασίως προσκυννοῦμεν. Ἐξ Ἄνδρου, ἀχξδ' Σεπτεμβρίου μηνός 3.

†ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου Αὐξέντιος

Πρὸς τοὺς ἔξοχτάτους αὐθέντας καρδιναλίους ἐν Ρώμῃ

(SCPF / SC. ARCIP. 1^A, 281^R)

18

Ἐξοχώτατοι καὶ Αἰδεσιμώτατοι Αὐθέντες Αὐθέντες

Ἄπερασμένος καιρός ἀφότου ταπεινῶς ἔγραψα καὶ δουλοπρεπῶς ἐσημείωσα³ τὴν χαρὰν ὅπου εἶδα, ὄχι μόνον ἐγὼ ἀλλὰ καὶ οἱ προεστοὶ καὶ ἅπαντες⁴ τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας γροικόντας πῶς καταξιῶνῃ ἡ ἐξοχότης σας νὰ διαλέ⁵ξεται διὰ ἐπίσκοπον λατῖνον, τὸν ἱερέαν Τζάν ἀντώνιον καμίλλον κανό⁶νικον τῆς ἀξίας, ἔστωντας καὶ νὰ ἦττον ἔργον καθολικόν χρειάζομενον. Ὅχι μό⁷νον διὰ ὀφέλιαν τοῦ παρῶν νησίου εἰς τοὺς καιροὺς ἐτούτους, ἀλλὰ καὶ ἐδικήν⁸ μου βοήθειαν, εἰς τὴν πνευματικὴν κυβέρνησιν τῶν ψυχῶν τῶν ὑμετέρων. Ἄμῃ ἡ χα⁹ρὰ καὶ ἀγαλλίασις ὅπου κοινός ἐλάθαμε ἐμεταβάλλθη εἰς θλύψιν μαν¹⁰θάνοντας τὸν διαγερόμον τοῦ εἰρημένου ἱερέως χωρὶς τὴν χάριν εἰς τὴν ἀξίαν¹¹ Διὰ τὴν ὁποίαν τόσον θερμῶς, ἀλλὰ μὲ πᾶσαν ταπινοσύνην, ἐγὼ καὶ ὄλλοι τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας ἐξιτουῦμεν ἀπὸ τὴν μεγάλῃν ἀγαθοσύνην¹³ τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος καὶ ἀπαντέχαμεν· μόλον τοῦτο ἡμε δέδοικος ὅτι ἡ ἄ¹⁴κρα φρόνεσις τῆς ἐξοχότης σας λογιάζοντας καὶ μετριώντας τὴν χρεῖαν ὅπου¹⁵ τυχέει νὰ μᾶς δόσετε συμβοηθόν, μὴν καταφρονώντας τὴν ἡμετέραν ἰ¹⁶κεσίαν. Γροικόντες ἀκόμη ἡ ὑμέτερα συλλογὴ ταῖς ἀρεταῖς καὶ ἀξιότητες¹⁷ τοῦ εἰρημένου ντόν τζαντωνίου, διὰ νὰ σικόσει μαζί μου τό θάρρος ετοῦτο. Ἀπὸ¹⁸ κάτω εἰς θάρρος νὰ ξαναπαρακαλέσω μὲ πᾶσαν ταπεινότητα τὴν ἐξοχώτητά σας¹⁹ ὅτι νὰ μᾶς ἀξιόσεται τὴν χάριν τὴν ὁποίαν ἐνσταντικὸς ἐζητοῦμεν διὰ²⁰ νὰ μᾶς στείλλετε τὸν λεγόμενον καμίλλον ἐπίσκοπον, καθὼς καὶ μὲ ταῖς²¹ ἄλλες μας ταπεινά ἱκετεῦσαμεν τὴν ἐξοχώτητά σας τῆς ὁποίας δουλοπρεπῶς²² φιλῶ τὴν προρφύραν, ἐξ Ἄνδρου Ἀπριλίου 10, 1665.

²³ | †ὸ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Ἄνδρου Αὐξέντιος

(SCPF / SOCG, 272, 11^R)